

جوگرافیاک دگ نشینی

(کوردستانی عیراق وهك نموونه)

منتدی اقرأ الثقافی

للکتب (کوردی - عربی - فارسی)

www.iqra.ahlamontada.com

م. ئیوب خلیل ئیسماعیل

پ.د. خلیل ئیسماعیل محمەد

پیداچوونه وهک. د. هیوا سادق سهلیم

ههولیر ۲۰۱۲

بۆدابه‌زاندنى جۆرەھا كۆتیب: سەردانى: (مُنْتَدَى إِقْرَأَ الثَّقَافِي)

لتحميل أنواع الكتب راجع: (مُنْتَدَى إِقْرَأَ الثَّقَافِي)

پەراي دانلود كۆتایه‌ای مختلف مراجعه: (منتدى اقرا الثقافى)

www.iqra.ahlamontada.com

www.iqra.ahlamontada.com

للكتب (كوردی ، عربی ، فارسی)

جوگرافیای دی نشینی

(کوردستانی عیراق وهك نموونه)

م. نه یوب خه لیل ئیسماعیل
زانکۆی سه لاهه ددین

پ. د. خه لیل ئیسماعیل مه چه مه د
زانکۆی سه لاهه ددین

بێداچوونه وهی د. هیوا صادق سلیم

وهزارهتی رۆشنبیری و لاوان
به پێوه به رایهتی گشتیی رۆژنامه نووسی و چاپ و بڵاوکردنه وه
به پێوه به رایهتی بڵاوکردنه وه ی ههولێر

ناوی کتێب: جوگرافییای دێ نشینی (کوردستانی عیراق وهك نمونه)
نووسینی: د. خلیل اسماعیل محمد - م. ئه یوب خه لیل ئیسماعیل
نه خشه سازی به رگ: ئامانج ئه مین
چاپی یه که م، چاپخانه ی رۆشنبیری - ههولێر/ ۲۰۱۲

له به پێوه به رایهتی گشتی کتێبخانه گشتیه کان
ژماره ی سپاردنی (۵۴۰) سالی (۲۰۱۲) ی پێدراره

ماق چاپکردنه وه ی بارێزدراره بۆ وهزارهتی رۆشنبیری و لاوان و خاوهنی کتێبه که
ئه م کتێبه و کتێبه کانی وهزارهتی رۆشنبیری و لاوان له سه ر ئه م سایته بخوێنه وه
www.kurdchap.com

	ناوهرۆك
لاپەرە	ناونیشان
۳-۱	ناوهرۆك
۶	پیرستی خشته كان
۸	پیرستی نه خشته كان
۸	پیرستی شیوه كان
۹	پیرستی وینه كان
۱۰	پیشه کی
۲۷-۱۳	بهشی یه کهم : سه رهه لندان وره هه ندی میژووی دی نشینی
۱۳	سه رهه لندان و به ره و پیشچوونی بابەتی دی نشینی
۱۹	ره هه ندی میژووی دی نشینی
۲۴	سه رچاوه و په راویزی بهشی یه کهم
۵۴-۲۸	بهشی دووهم : شیوه ی (مۆرفۆلۆزیای) نشینگه دێهاتیه كان
۲۸	مۆرفۆلۆزیای خانووی دێهاتی
۲۹	جۆری بلاوه بوونی خانوو
۳۸	شیوه ی خانووی دێهاتی
۴۶	پێکهاته ی خانووی دێهاتی
۴۹	که رهسته ی بیناکاری
۵۲	پێکهاته ی پیشه یی خانووی دێهاتی
۵۴	سه رچاوه و په راویزی بهشی دووهم
۹۱-۵۵	بهشی سییه م : ته رزی دابهش بوونی نشینگه دێهاتیه كان
۵۵	پیشه کی
۵۷	ته رزی دابهش بوونی نشینگه دێهاتیه كان

٦٧	ئەو ھۆکارانەى کار دە کەنە سەردابە شېوونى نەشینگە گوندیە کان
٦٩	یە کەم / فاکتەرى سرووشتى
٨١ ٧٦	دووم / فاکتەرى ئابوورى
٨٣	سێم / فاکتەرە کۆمەلایەتیە کان
٨٧	چوارەم / فاکتەرى میژوویى
٨٨	سەرجاوو پەراوێزى بەشى سێم
١٢٠-٩٢	بەشى چوارەم: دى نەشینى پلاندانراو
٩٢	پێناسە و بایەخدانى
٩٥	جۆرەکانى دى نەشینى پلاندانراو
١٠٣	قۆناغەکانى پلاندانانى دى نەشینى نوێ
١٠٩	سەرجاوو پەراوێزى بەشى چوارەم
١٣٤-١١١	بەشى پێنجەم: لیکۆلینەوێ گۆرەپانى لە جوگرافىای دى نەشینى
١١١	پێشەکى
١١١	خوتامادەکردن بو لیکۆلینەوێ گۆرەپانى
١١٣	رێگاکانى ئەنجامدانى لیکۆلینەوێ گۆرەپانى
١١٥	هەندىك نمونەى لیکۆلینەوێ گۆرەپانى لە جوگرافىای دى نەشینى
١١٥	شێو و پێشەى گوند
١٢٣	بەرەو پێشچوونى میژووى گوند
١٢٧	دیاریکردنى گەرنەگى گوندەکە لە گەل دینەتای دەورووبەرى
١٣٤	سەرجاوو پەراوێزى بەشى پێنجەم
١٣٥	بەشى شەشەم: دى نەشینى لە ھەرىمى کوردستان
١٣٥	پەرەسەندنى میژوویى نیشتهجیوون لە کوردستاندا
١٣٨	دابەشبوونى قەبارەى نەشینگە گوندیە کان

۱۴۰	دابه‌شبوون به‌پئی تیکرای قه‌باره
۱۴۳	دابه‌شبوون به‌پئی ریزبه‌ندی قه‌باره
۱۴۵	شیوازه‌کانی دابه‌شبوونی نشینگه گوندیه‌کان
۱۴۵	فاکته‌ره‌کانی کارده‌که‌نه سهر شیوازی دابه‌شبوون
۱۵۰	خانوری دینهاتی
۱۵۳	که‌ره‌سته‌ی بیناسازی
۱۵۴	چه‌ند غورونه‌یه‌کی دئی نشینی له ههریمی کوردستانی عێراق
۱۵۶	دئی نشینی له ناحیه‌ی قوشته‌په
۱۶۷	ته‌رزه‌کانی دابه‌شبوونی شوینگه‌یی سه‌نته‌ره‌کانی دئی نشینی له قه‌زای شه‌قلاره
۱۷۶	دئی نشینی له ناحیه‌ی بازیان
۱۹۳	سهر‌چاره‌و په‌راویزی به‌شی شه‌شم

پیرستی خشته کان

ز	ناویشان	لاپهړه
۱	جوړی به کارهیتانی زهوی مه زنده کړاو له ناو گونه که	۱۱۴
۲	لیستیکی مه زنده کړاو بز جوړی دوو کانه بازر گانیه کان	۱۱۵
۳	دابهش بوونی قهباره یی و تهرزه کانی سپهر (زهنگ)	۱۱۶
۴	لیکولینه وهی قهباره ی هاتوچو و کردنی گشتی	۱۲۷
۵	خشته یه کی تو مار کردنی سهرچاوه کانی نو تو میل	۱۲۸
۶	ژماره ی نشینگه گونه یه کانی ههریمی کوردستانی ۱۹۵۷ - ۱۹۸۷	۱۳۹
۷	تیکرای قهباره ی گونه نشینی له ههریمی کوردستان ۱۹۵۷ - ۱۹۸۷	۱۴۰
۸	تیکرای گورانی سالانه ی قهباره ی گونه له ههریمی کوردستاندا (۱۹۵۷ - ۱۹۸۷)	۱۴۰
۹	دابهش بوونی قهباره ی گونه له ههریمی کوردستاندا (۱۹۵۷ - ۱۹۸۷)	۱۴۱
۱۰	دانیشتوان له قوشته په ویاړیز گای هه ولیر بهینی ژینگه ۱۹۵۷ - ۲۰۰۲)	۱۵۵
۱۱	ریزه ی گورانی سالانه ی ژماره ی گونه کان (۱۹۵۷ - ۲۰۰۲)	۱۵۷
۱۲	ریزه بندی قهباره ی نشینگه کان له ناحیه ی قوشته په له (۱۹۷۷ - ۲۰۰۲)	۱۵۸

۱۳	چری دی نشینی له ناحیهی قوشته په وپاریز گای هولیر (۱۹۷۷ - ۲۰۰۲)	۱۶۰
۱۴	هاو کولکهای پهرت برون له ناحیهی قوشته په و پاریز گا (۱۹۷۷ - ۲۰۰۲)	۱۶۰
۱۵	رووبه ری چاندر اوو جوړی بهرهم له ناحیهی قوشته په ۲۰۰۲	۱۶۴
۱۶	به هاو و ته رزی دابه شپوون به پتی هاو کولکهای دراوستی نزیکت	۱۶۷
۱۷	تیکرای دووری پتشیینی کراوو راسته قینه	۱۶۸
۱۸	ژماره ی گوندو دانیشتون له ناحیهی بازیان و پاریز گای سلیمانی	۱۷۶
۱۹	ریز بهندی قهباره یی نشینگه گوندیه کانی ناحیهی بازیان وپاریز گای سلیمانی	۱۸۰
۲۰	رووبه ری چیندر اوو له ناحیهی بازیان و پاریز گای سلیمانی (دویم)	۱۸۳
۲۱	خانوی دیتهاتی له ناحیهی بازیان و پاریز گای سلیمانی به پتی کهره سته یی	۱۸۸
۲۲	خانوی دیتهاتی له ناحیهی بازیان به پتی کهره سته یی بیا له سالی (۱۹۷۷)	۱۸۹
۲۳	دوخی نیشته جیبوون له ناحیهی بازیان له ماوه ی (۱۹۶۵ - ۱۹۷۷)	۱۹۱

پیرستی نه خشه کان		
ز	ناونیشان	لاپهړه
۱	شوینی قهزای شه قلاوه له پاریز گای ههولیر	۱۶۵
۲	ریر هوی ناوی سهرزه وی له قهزای شه قلاوه	۱۷۳
۳	شوینی ناحیه بازیان دیار ده خات له پاریز گای سلیمانی	۱۷۵
۴	دابه شبوونی گونده کان	۱۷۸
۵	رووی زهوی	۱۷۸
۶	سهرچاوه کانی ناوړ	۱۷۸

پیرستی شیوه کان		
ز	ناونیشان	لاپهړه
۱	چمند جوزیک له گوند	۳۸
۲	نه خشه وی خانووی دیتهاتی	۴۴
۳	پلاندانانی گوندی سه نتمری	۹۸
۴	نه خشه یهك بو توریکی زانیاری که ناوچه پیشه یه کان له گوندیک به دیارده خات	۱۱۸
۵	چینیک که په یوه نندی نیوان پینگو ناوچه پیشه یه کان دیاری	۱۲۰
۶	ریگه ی به کارهینانی خالی بهران و دیاری کردنی ده سه لاتی گونده که	۱۳۱

۷	شیوهی خانووی دښهاتی	۱۵۰
۸	کهرهسته ی به کارهاتووله بیناگردنی خانوویکی دښهاتی	۱۵۳
۹	دۆخی دراوسنی تاك	۱۶۸
۱۰	دۆخی دراوسنی دووانه ی بهرامبه ر	۱۶۹
۱۱	دۆخی دراوسنی دووانه ی دوررله یك	۱۶۹
۱۲	دۆخی دراوسنی همه ملایه ن	۱۷۰

پیرستی وینه کان		
ز	ناونیشان	لاپهړه
۱	خانووی دښهاتی کڅووه بوو	۲۸
۲	گوندی شریتی	۳۷
۳	گوندی ناوچه شاخاویه کان	۳۹
۴	غرونه ی خانووی دښهاتی له هه ریمه گهرمه کان	۴۳
۵	خانووی دښهاتی چوارگوشه وبازنه یی	۴۸
۶	خانووی دښهاتی تاك	۵۸
۷	خانووی دښهاتی بلاوه بوو	۵۹
۸	گوندی چهند نهۆم له یه مهن	۶۲
۹	دابش بوونی پهرش و بلاورلمرؤژئارای عراق	۶۴
۱۰	دروستکردنی خشت	۱۵۱
۱۱	به شیک له گوندی گهرووته-ناوهندی قهزا	۱۷۱

پيشه كى

جوگرافىاي دى نشىنى به يه كيك له به شه تازه كانى جوگرافىا
دائمه نرى ، چونكه بايه خى جوگرافىزانه كانى نه گرت هوه تابه ستنى
كونگردى جوگرافى نيو ده ولته تى له سالى (۱۹۲۵) له شارى
قاهره. دواى ئمه ليكولنموه له سهر ئمم باه ته به دواى يه كدا هات له
پاش پيك هينانى ليژنميك كه بايه خى بهم جوړه باه تانه ددها .

ليكولنموه تايهت به دى نشىنى بهرهو پيش چوو له لاي
ژماره يه كه له ولاتانى نه وروپاي روظاوا له وانه: نهلمانيا ، فهره نسا ،
بهريتانيا ، هولندا. نه ماش كارىكى سهر نيه چونكه جوگرافىاي دى
نشىنى باه تيكه شايدنى ئمم بايه خيه له بهر چهند هو كارىك له وانه:
خانوروى ديهاتى بنچينه ي په تدابورنى نيشته جنى شارستانيه
له جيهانداو گوند شارى دروست كردوهو نيستاشى له گهل دابى دى
خواردن پيشكه شى شاره كات ورپژهيه كى بهرزى هيزى كارى بو دابى
ده كات. له لايه كى تره وه دانيشتوانى دى تاوه كو ئيستا زورينه
دانيشتوانى جيهان پيك دىتن چونكه نهوان رپژهى بهرزى دانيشتوانى
ولاته تازه پنگه بشتووه كان پيك دىتن كه سى به شى پيكهاتهى دانيشتوانى
جيهان ده گرت هوه .

تاوه كو نه مرؤ مشوومر هيه ده باره و اتاي چه مكي (ديها تى)
چونكه خاليكى ديارى كراو نى به له كومه لگا جينشيه گه وره كان يان
له پنگه دانيشتوانه كان وسه نتره كانى جينشىنى بچووك كه له دوايدا
بتوانين بلىن كه شار كوتاي هات واديهات ده ستنى پىكرد ، هه تاوه كو
گهر كار كردنى ديهاتيه كان له پيشه سهره تاي بكهينه پوه ريك بو
جيا كرده وه ، تبينى ده كه مين كه ولاتانىكى زورى جيهان يه كسان نينه له

به عهده بی له کاتیکدا مامۆستا (ئەبوب خەلیل ئیسماعیل)
 وەرگیراوەتە کوردی و بەشی پێنجەم و شەشەمیشتی نووسێوەتەوه .
 هێوادارین کەسەرکەوتوو بێین له پرکردنەوه و دۆزینەوهی
 پتویستیه کانی ئەم بابەتە گەرنگە و خەزمەتیکی مەدەیی کتێبخانە
 کوردییەمان کردبێ کە تاوه کو ئێستا پتویستی بوونی بۆ ئەم جۆره
 کتێبانه لهو بهشه له زانیی جوگرافی ماره ، به تایهتی نهوهی بایهخی به
 دی نشینی له ههریمی کوردستان به شیهیه کی وورد
 ده دات، ههروه کو چون لهم کتێبدا ههولمان بۆی داره .

نێسانی - ٢٠١٢

بهشی یه کم

سهرهلدان ورهه‌ندی میژووی دی نشینی

سهرهلدان و بهره‌وی‌شچوونی بابه‌تی دی نشینی:

نیشته‌جی یا ناوه‌دانی مرۆی، لقیکی نویه یه له جوگرافیدا و ده‌گهرینه‌وه بۆ سهره‌تاکانی سه‌ده‌ی بیستم . گرن‌ترین مه‌به‌ستی به‌یه‌که‌وه به‌ستنی نیوان دیارده‌کانی رووی زه‌وی و خه‌سلته‌ فزیوگرافیه‌کانی شوین له‌لایه‌که‌وه هه‌لبژاردنی شوینی نشینگه‌کانه بۆ مه‌به‌ستی دیاریکراو له‌لایه‌کی تره‌وه . کاتی جوگرافیزانیک ده‌روانیه‌ بارودۆخی ئیستای دابه‌ش بوونی نشینگه‌ مرۆیه‌کان له‌و کاته دا ناشنای نه‌و ژینگه‌ جوړاو‌جوړانه ده‌بیته‌وه که هه‌ر ههریمیک په‌یوه‌سته پیته‌وه، له‌روانگهی جیاوازی دابه‌ش بوونی چری نشینگه‌کان و هه‌مه‌ جوړیان و به‌دیاری کردنی نهم جوړه نشینگانه‌و جوړی په‌یوه‌ندی له‌ نیوان دانیشته‌وان له‌لایه‌که‌وه و نه‌و ژینگه‌ سروشتیه‌ی که تیا‌دایه‌ له‌لایه‌کی تره‌وه، ده‌توانیت جوړی جیاوازی نیشته‌ جیوون ده‌ست نشان بکات .^(۱)

وه له‌م دوایه‌دا بواری لیکۆلینه‌وه له‌م بابه‌ته فراوانتر بوو لایه‌نی کۆمه‌لایه‌تی و ئابووری و ناوه‌دان‌کردنه‌وی نشینگه‌کانی گر ته‌ خۆوه‌کو چۆن جوگرافیا بایه‌خ به‌ لیکۆلینه‌وه‌ی مرۆف ده‌دات له‌ رووی دابه‌شبوون و بلا‌وبوونه‌وه نه‌وهاش بایه‌خ به‌به‌کاره‌یتانی زه‌وی له‌ بواره جیا‌جیا‌کان ده‌دات له‌ پشه‌وه‌ی هه‌مووشیان هه‌لبژاردنی مرۆف بۆ پینگه‌ییکی دیاریکراو بۆ جینگیربوون جگه‌ له‌ شوینه‌کانی تره‌و کردنی به‌لانه‌ی ناوه‌دانی. لیره‌دا فلبریک A.K.philbrick له‌ پتاسه‌ی بۆ جوگرافیا‌جه‌ختی له‌سهر شیکردنه‌وه‌و روونکردنه‌وه‌ی جوړی نشینگه‌کانی مرۆی و ناوه‌دان‌یکردنی بۆ زه‌وی کردوه‌و^(۲) هه‌ر چه‌نده نه‌و لیکۆلینه‌وانه‌ی که تایه‌ت بوون به‌ ناوه‌دان‌کردن به‌ ته‌نها جه‌ختی له‌سهر جوړی خانوو که‌رسته‌ی بینای به‌کاره‌اتوو نه‌ده‌کرد به‌لکو بایه‌خی به‌لایه‌نه‌کانی تایه‌ت به‌ دابه‌شبوون و پۆل‌یکردنی خانوه‌کان و ریک‌خه‌ستی شوین بۆ خانوو نشینگه‌کانیش

ده کرد. ^(۳) نهم جزیره لیکۆلینه وانەش وادیاره سەرخی قوتابخانە ی جوگرافی فەرەنسی بۆ خۆی راکیش کردوو زۆرێک لە زماناکانی لیکۆلینه وە ی وردیان لە سەر نشینگە فەرەنسیەکان ئەنجام داوه . هەر وەها ئەلمانەکانیش رۆلێکی لیکچۆی فەرەنسیەکانیان گیرا و ئینگلیزەکانیش سنوری لیکۆلینه وەکانیان فراوانتر کردو نشینگە دێهاتیه کانی گرتە خۆهەلە پال سەنتەری شارەکان و ناوی جوگرافیای (نیشته جی بوون) یا (ئاوه دانی مرۆیی) یان لێ نا (Geography of settlement). گومان نییه بایه خدانی جوگرافیا به خانوو بایه خدانیکه به دیاردەیه که پەتووەسته به ناوجەرگه ی ژبانی مرۆف و کاری جوگرافیزانه که روانگه ی بابەتی قولتر بکات بازنه ی توێژینه وە ی گۆرپانی فراوانتر بکات، بۆ گه یشتن به هه لسه نگاندنکی پرۆسه ی جێنشینی، جزیره کانی نشینگەکان و به دوا دا چوونی هۆکاره کاریگه ره کان نیشته جی لادیی. ^(۴) لیکۆلینه وە دەر باره ی جزیره کانی نشینگە دێهاتیه کان به ره و پیشچوون و دابه شبوونی له پال بایه خدان به خانووی لادیی به شیکه له جوگرافیای نیشته جی بوون. جوگرافیای دی نشینی چه ند ئامانج و مەبەستێکی هەیه که گرنگترینیان ئەمانەن ^(۵):

۱. سەر هەلدان و گەشه کردنی نشینگە دێهاتیه کان.
  ۲. نیشته جی بوونی هەمیشه یی و نا هەمیشه یی.
  ۳. شتواری دابهش بوونی نشینگە دێهاتیه کان و هۆکاره کانی دابهش بوونی.
  ۴. خەسلەتی خانووه دێهاتیه کان و شتواری دابهش بوونیان .
  ۵. دانیشتوانی دێهاتیه کان، کێشه یان و پەتووەندی یه هەرمایه تیه کان.
  ۶. دابهش بوونی هەرمی بۆ خانووی دێهاتی.
- له گەل ئەوه ی دی له شار پیشوتره له ئاوه دانکردنوه، به لام نهو لیکۆلینه وانە ی که تایه ته به دێهات له رووی زهوی ئاوه دانی درهنگتر بایهخی پندرا به بهراورد له گەل دیراسه تکر دنی شار . نهم جزیره لیکۆلینه وانە رێچکه ی تایه تی گرتە خۆ دوا ی جهنگی جیهانی دووهم . به لام ئەوه ناگه یه نی که بابەته کانی نیشته جی لادیی لیکۆلینه وە ی

سهرنه کراییت یاخود جوگرافیزانه کان باسیان نه کړدې چونکه همدنک لیکولینه وه هغه که بایه خي به نیشته جیوونی دیهاتی داییت به شیوه یه ک له شیوه کان و له ماوه یه کی نورتر له وهی باسکراو له ریڼه کی چمند بابه تیک له جوگرافیای دیهاتی چ کشتو کالی ی چ ناوه دانکر دنه وه^(۶) یاخود له نیو بابه ته کانی به کارهینانی زهوی له ناوچه ختیایه کاند^(۷) هوله کانی ریتر (Ritter) ۱۷۷۹-۱۸۵۹ لم بواره دا به سوود بوو مسمیتی له کاتی لیکولینه وهی له سهر جوړه کانی خانووی دیهاتی و شیوه کانی و د به شوونی و هوکاری کارتیگردوی، که نه مسم واده کات چاکه کی سهره لاندانی سهرتایی جوگرافیای دی نشینی بؤ نه و بگه رپینه وه. هه روه ها کامیل فالانکس (Camill Vallanx) له پیشه نگی نه و که سانه داده نری که چوار چیره ی تیوری بؤ پروگرامه کانی نیشته جی دیهاتی داناییت^(۸) له بهر نه وهی دی، بواریکی لیکولینه وهی بؤ هه مو رانسته کومه لایه تیه کان، شتیکی ئاسایی بوو جوگرافیزانه کانیش - که بایه خ به لیکولینه وهو شیکردنه وهی پایرنندیه کانی نیوان مروؤ و ژینگه ده دهن - ده ست بکه ن به دیاریکردنی دابه شوونی جوگرافی دیارده هه مه جوړه کانی دیهات.

ده کری زانابیر جورج (pieer George) به یه کی له گرن گزین نه و که سانه دینین که لیکولینه وهی دهر باره ی دیهات نه خچام داوه و نم جوړه په یوه نندیانه ی شیکردنه وه له کتیه که ی - جوگرافیای دیهات Precis de Geographic Rural له سالی ۱۹۶۳^(۹) له نیوان نم جوړه لیکولینه وانه ش لیکولینه وهی متزن (A. meitzer) سالی ۱۸۹۵ دهر باره ی نیشته جی دیهاتی و خانوو له نه لمانیا له کتیه که ی (الزراعه و المسکان فی شرق و غرب المانیا) Siede lung and Agrar wesender West germanen and ostgermanen که جه ختی له سهر نه وه ش کرده وه نیشته جی دیهاتی یه کی که له بابه ته سهره کیه کانی جوگرافیای مرویی^(۱۰) همدنیکیش متزن به باوکی جوگرافیای نیشته جی نوئی داده نین^(۱۱) هه روه ها فیدال دی لابلاش (۱۸۴۵-۱۹۱۸) خانوو نیشته جیوونی بیه کی له بابه ته گرن گه کانی

جوگرافیایی مِروزی دانا،^(۱۲) له کاتیکدا (Emrys Jones) بابته تی دی نشینی (به رجسته کان، پنگه، مرنشینی، دابه شبوون)، خسته ناوه رِوکی جوگرافیای مِروزی له پال نیشته جیبوونی شارستانی.^(۱۳) له سالتی ۱۹۰۷ هاسرت Hassert نویسنی دهر باره ی دی نشینی هه بوو له رینگه ی نووسینه کانی له جوگرافیای نیشته جی بوون.^(۱۴) هه روها جیرج W.h.joerg نووسین هه بوو دهر باره ی نیشته جی بوون و لیکۆلینه وه ی له سهر نیشته جی بوون کرد له ناوچه به سته له کیه کان و له که نه دا. هه روها هه ریه ک له لیفر M.A.Leferre و دوان R.Dion و سور M.Sorre و جان برت J.Burin ۱۸۶۹-۱۹۳۰ به شداریان هه بوو لهم جوړه لیکۆلینه وانه.

کۆنگره ی جیهانی یه که می جوگرافیا که له قاهره به ستر له سالتی ۱۹۲۵ گرنگه کی تاییه تی هه بوو لهم بواره دا. چونکه بایه خی دا به ولیکۆلینه وانه ی که په یوه سته به نیشته جی کردن و دی نشینی. نه مهش کاریگری دوری هه بوو له بلاو کردن وه ی شاره زایی ئهم کۆمه له جوگرافیه جیهانیانه له بوار ی شیوه ی گونده کان و سهر هلدان و شیوه ی دابهش بوونی، وه له پیش هه مووشیانه وه جوگرافی زانی فره نسی (A.Demangeon) (۱۸۷۲-۱۹۴۰) که یه کم لیکۆلینه وه ی له بوار ی جوگرافیای جینشینی و بواره کانی پیشکش کرد.^(۱۵) له کۆتایشدا کۆنگره که راپۆرتیکی بلاو کرده وه که له سی بهرگ پیکه ساتبوو له سالانی ۱۹۲۸ و ۱۹۳۰ و ۱۹۳۱ به دهر کهوت به ناویشانی (INTERNATIONAL GEOGRAPHIC UNION OF COMMISSION IN TYPES OF RURAL SETTLEMENT) . ئهم راپۆرتانهش هه زو ناره زوی له لای جوگرافیه کان پهیدا کرد بو چاره سهر کردنی بابته کانی دی نشینی و نووسین لهم بواره دا. لهم سالانه ی دوايشدا و له پاش ماوه یه ک له سیمتی، لیکۆلینه وه دیهاتیه کان به تاییه تی جوگرافیای دی نشینی به شیک له بایه خدانی پندرا به تاییه تی له ئه لمایا و فره نسما و زهویه نزمه کان و نینگیلته ره که نه مهش به ته نها بو تینگه یشتیکی چاکتری ژینگه دیهاتیه هاوچه رخه کان و

گرفه‌کانی نه‌بوو به‌لکرو به‌رو زانینکی قولتری بارودوخی می‌زوویی بوو که له ژیر سایه‌ی جوړه‌کانی جینشینی گه‌شه‌ی کردووه.

وطنیوه‌ی دروهمی سده‌ی بیستم چهند لیکولینه‌ویه‌کی دپهاتی به‌دوره‌کوت که جعد دیارده‌ییکی له خو گرت له‌وانه: دپهات و به‌ره‌مه‌یانی کشتوکالی، جینشینی دین، بوژاندنوه‌ی دی یا پلاندانانی دپهاتی به‌مه‌به‌ستی پینځه‌ستی هه‌ر په‌ک له دی شینی و کشتوکال له ناوچه دپهاتیه‌کان، هه‌روه‌ک له لیکولینه‌ویه‌ی چیشولم M.Chisholm ۱۹۶۲^(۱) و کتیی کلوت H.D.Clout ۱۹۷۲^(۲). هه‌روه‌ها کتیی دوتسون و ویدلی ۱۹۷۸^(۳). جگه له زوریک له لیکولینه‌ویه‌ی تر که زوربه‌ی ه‌ماوه‌ی شه‌سته‌کان و هفتاکانی سده‌ی بیستمدا به‌دیار کهوت^(۴). له کاتیکدا لیکولینه‌ویه‌ی سه‌ربه‌خو په‌یدا بوو که بابته‌ی دپهات و دی نشینی وه‌کو به‌شینی سه‌ربه‌خوی زانینی جوگرافی چاره‌سه‌ر کرد. له‌م لیکولینه‌وانه‌ش: کتیی کلوت H.D.Clout، ۱۹۷۷ کتیی سنغ R.h.sing کتیی ۱۹۶۹^(۵). له‌گه‌ل نهمه‌ی که جوگرافیزانه سؤفیه‌یه‌کان نووسینیان هه‌بوو له بابته‌ی دی نشینی به‌لام له‌م لیکولینه‌وانه دره‌نگ به‌دیار کهوتو^(۶) وادیاره که ناراسته‌یه‌کی ناشکراو روونی هه‌بووه له بایه‌خدان به‌جوړه‌کانی نیشته‌جی بوون و دانانی پروگرامی زانستی بو نه‌خشه‌کی‌شانی جینشینی، له شه‌سته‌کان سده‌ی بیستم^(۷).

له‌لایه‌کی تروه نه‌ته‌وه په‌کگرتوه‌کان رۆلینکی باشی گیرا له‌م به‌واره‌دا وه‌چهن‌دین گونگروه دانیشتی جیهانی له‌لایه‌ن (Habitat) نه‌نجام درا که چاره‌سه‌ری بابته‌ی دی نشینی له‌وولتاته تازه پیگه یشتووه‌کان ده‌کات و کونگره‌ی چواره‌می رینکخراوی نه‌فرۆناسیه‌وی له هیندستان سالی ۱۹۷۵ رۆلینکی تاییه‌تی هه‌بوو له پال چالاکی رینکخراوی F.A.O که رۆلینکی باشی گیرا له‌م به‌واره‌دا وه کۆمه‌لیک لیکولینه‌ویه‌ی له‌ماوه‌ی هفتاکاندا بلاوو کرده‌وه.^(۸) له‌عیراقیشدا له‌م سالانه‌ی دوایدا چهن‌دین لیکولینه‌ویه‌ی زانستی نه‌نجامدرا تاییه‌ت به‌بابته‌ی دی نشینی له ناستی پاریزگاکانی

وه كوليڭكۆلينيەوه كاني: خليل اسماعيل ١٩٨٠، احمد الدليمي ونيل عبدالقادر ١٩٨٤، نعمان حسين ١٩٨٥، احمد الجبوري ١٩٨٧، عايد سلوم ١٩٨٨، محمد شرتوح وفريد شمعون ١٩٩٠، حبيب الدليمي ١٩٩٥، محمد اللهوني ٢٠٠٢، ايوب خليل ٢٠٠٣، رۆستەم سەلام ونەحمەد محمد ٢٠٠٦. ^(xx) گومانیش نيه كه فراوانبوونی شارنشین و ئەو پالەپەستزەیی لێکەوتوو بەسەر سەنتەرەکانی شارنشین و کەم بوونەوی رێژەي دانیشتوانی دێهاتی و ئەو کەم بوونەوی كه جینی هێشت لە دەستی کاری کشتوکالی و نزمبوونەوی بەرهمههێنایی کشتوکالی ئازەلی هەروەها زیادبوونی گرفتی خۆراك له جیهاندا له دەرئەنجامی ناهاوسەنگی له نێوان گەشەي دانیشتوان و گەشەي خۆراك. وایکردوو كه بایەخ و لێکۆلینهوی زیاتر بدریتە دی و نشینگە دێهاتیه کان و پلاندانانی داهاوویی بۆیان. ^(١٧)

دی نشینی، بایەخ دەداتە لێکۆلینهوی نشینگە دێهاتیه کان له خانەي جینشینی بچووکی خێزان، تا دەگاتە کۆمەلەي خانوو كه گوند پێك دەهێن و کۆتاییشی دیت بە هەرمی دێهاتی كه بریتیه له کۆمەلەي گوندو کۆمەلگای جینشینی له دێهاتەکاندا، ناخۆ له رووی پێکهاتەو نەخشەي خانوو جوۆری بیناکاری و دابەشبوونی، یا سروشتی پەيوەندی نێوانیان و له گەل کۆمەلگاکانی تردا. ^(١٨) بەلام له گەل ئەو شدا چەند ئاراستەيەك هەيه له لێکۆلینهوی نشینگە دێهاتیه کاندا و له کاتێکدا هەندێک جوگرافیزان جەخت لەسەر خەسەت و تايبەتمەندی جیاکەرەوی نشینگە كه دەکەن، هەندێکی تر بایەخی زیاتر بە پێشە دەدات، لەروانگەي ئەو هی كه رەنگدانەوی جیاوازیه له جوۆره كانی نشینگە، هەندێک جوگرافیزانی بەم دوایانەش بایەخیان داوه بە شیوه و پێشو و پەیدا بوونی نشینگە کان. ^(١٩)

دەکری بلێن، كه زۆریه ی هەولە کان له جوگرافیای نیشتەجی بوون ئاراستەي بەرهو لێکۆلینهوی خانووی دێهاتی بووه له رووی دابەشبوون و کەرەستەي بیناو بەتایبەتی سەبارەت بە جوگرافیزانە ئەلمانە کان. چونکه نشینگە ئەلمانیه کان بایەخیکی تايبەتی

ليکۆلینه وه کانی میتزن A.Meitzen بۆ نشینگه نه ورروپیه کان. که جه ختی
 وۆرفۆلۆزیای گوند ده کردو له کاتیکدا زۆربهی بایه خی فەرهنسییه کان له سهر
 شیوهی خانووی دینهاتی و جۆری بیناکاری بوو.^(۲۰) لیکۆلینه وه کانی دیمانجۆن
 A.Demangeon ئاراسته ی به ره و پینگه و پشه و قهباره ی نشینگه کان
 ختویشتون ه و فاکته رانه ی که له پشت ئهم جۆره دابه شیوونه ده وهستن.

نشینگه بلاوو و په رتو بلاوه کانیش پۆلین کرانه سهر شیوه ی هتلی یا که له که بوونی
 موموی یا خانوویکی تاک. له کاتیکدا لیکۆلینه وه ی تری هاو شیوه هه مان پیوه ریان
 به کارهیناوه، که ئایا بۆ دیراسه تکردنی قهباره و شیوه ی نشینگه کان بیت یا پله ی
 جبرونه وه و بلاو بوونی وه کو هه ولتیک بۆ به ده سه پینانی پۆلینکارنکی هه ریمی جۆره کانی
 دی نشینی .

ره هه ندی میژووی دی نشینی :

دی نشینی قوناغتیکی گرنگی پشکه وتنی کۆمه لگا مرۆیه کانه چونکه نیشته جی بوونی
 مرۆفه له ژینگه یه کی دیاری کراوداو جینگیر بوونی تاییدا واتای خو گونجاندن بۆ ئهم
 ژینگه یه ده گه یینی. ههروه ها له ده ره نجامی په یوه ست بوون به زهویه وه وه به ره هم هینانی
 خواردن و جینگیر بوونی جۆرتیک له په یوه ندی کۆمه لایه تی ئابوری له ناوچه که دروست
 ده کات.^(۲۱)

کۆمه لگا دانیشتوانیه کان له جیهاندا، په یدابووی بارودۆخ و کارتیکردنی نیوان
 دانیشتوان له لایه که وه و له نیوان خو یان و ژینگه سروتییه که به له لایه کی تره وه یه. ئه مه ش
 واده کات که دانیشتوان کۆبینه وه له ژینگه ی تایه تی وه کو شیوه یه که له شیوه کانی
 ململانی بۆ مانه وه به ده وهام بوون. وا ده کات وینه یه که له وینه کانی دابه شیوون
 په یدابیت که مرۆفه له شویتیکی گونجاوتر بۆ خۆی و بارودۆخی کۆمه لایه تی و ئابووری
 دابن. گهر نیشته جی بوونیش، ده ربړینیکی سه ره کی به ره ویش چوونی شارستان بیت که
 کۆمه لگا مرۆیه کان گه یشتوونه پی، نه وا قوناغه کانی نه و پشکه وتنه چه ند جۆرتیک له

جینیشینی به دهر خستوه که بگوئجی له گهل ئهم قوناغانه و ئاسقی شارستانی ئهو کۆمه لگا مرویانه. ئاشکرایه که نشینگه لادییه کان، پهیدا بوونی بهره و پیشچوونیکه که چەندین سه دهی دورو دریزی بی چووه و لهو کاتهوه چەندین گورای سروشت و کۆمه لایهتی و نابووری کاریگه ربوون. له وینه کیشانی شیوه کانی دابه شبوون و یا پلاندانانی چونکه ناکری گوند به ته نه نایسته جی بوونیکي سه ره خوو بیت. به لکو گونده کان به شیکن له سیستمی نایسته جی بوونی ئالۆز که کۆمه لیک گوند له خوو ده گری که جیاوازن له قه باره و له تۆر لیک یا چەند تۆر لیک ریکده خرین که په یوهندی شوینی ته وای هیهو شاره کان سه نه ری ئهم په یوه ندیانه یه. ^(۲۲) بۆیه ش لیکۆلینه وه ده باره ی نایسته جی بوون لادی هیج واتاینکی ناییت و بیانوی نایته وه کو پرۆگرامیکی زانستی، گهر نه و گۆرانانه ی که به سه ره هریمه کان دیت له رووی شوین و کاتدا به یه که وه به هه ند وه رنه گری. ^(۲۳) ئهو جورانه ی که نه مرۆ که ده بینن ناکری شیکه یه وه و گۆرانکاریه کانی به ده رنجه ی به بی شاره زابوونی پاشکۆ میژووی بو. ^(۲۴) لیره دا نه سه مه لیکۆلینه وه ی نایسته جی بوونی مرۆی بکه ین به بی ناسینی ئهو بارودۆخه ی که یاره ری پرۆسه کانی نایسته جی بوون له رابردودا. به تایه تی ئه وه ی که له قوناغه کانی یه که می نایسته جی بوونی مرۆ رویداوه. ^(۲۵) بۆیه سه یرنیه که وتلزی ۱۹۲۹ D.Wittlesey پشینیاز بکات که له سه ره بنچینه ی میژووی لیکۆلینه وه ده باره ی جوگرافیای مرۆی هریمه کان بکریت له ژیر ناو نیشانی به دوا داچوونی ئاوه دانی مرۆی. ^(۲۶)

گوند به کۆنترین سه نه ری نایسته جی بوونی مرۆ داده نریت له سه ره زه وی و له هه موو جو ره کانی تری نایسته جی بوون بئاوتره. مرۆ پاش ماوه یه کی دورو دریز له گهران و سوران به دوا خوارده مه نی و ئاویا له دوا ئارامی و سه سانه وه ناچار بوو جیگیر بیت. واش مه زه نده ده کریت که ئهم جیگیر بوونه په یه سه ت بووه ، یه که م جار به نه شه که وته کان دواتریش شیوه ی چەند خانویه کی بجوکی پیکه یئاونا سرا به گوند. ^(۲۷) سه ره تایی پهیدا بوونی گوند بۆ چه رخی به ردینی نوی ده گهریته وه له نیوان ماوه ی

(۱۰۰۰۰_۷۰۰) پېش زاینی . که مرؤف له قۇناغی کۆکردنه ووه هه لگرتنی خواردن راوکردنی ئاژهل بۆ قۇناغی به خێو کردنی ئاژهل و کشتو کال ههنگاوی نا شارستانیه تیه کشتو کالتیه کانیش په یوه ست بوونه به پهیدا بوونی گوند چونکه له راستیدا گوند په کمم دیاردهی هاوکاری بوو له نیوان دانیشتوان بۆ کارکردن و له چالاکی کۆمه لایمتهی. مرؤف توانی له چه رخی به ردینی کۆن یگونجی له گهل ژینگه کهی و ئەشکه وتوو سییه ره به ردینه کان و هاو شیوهی بکاته دالدهی. ههروه ها مرؤفی چه رخی به ردینی نوێ توانی به کمم نشینگه ی نامراوی میژوویی دروست بکات وه کو پتو یستیه کی بارود زخی ژبان ی جیگری په یوه ست به زهوی کشتو کال. ^(۲۸) به لام پهیدا بوونی ئابووری کشتو کالتی نوێی ئه وه ناگه یه نی که به ته وا وه تی جینشین ئەشکه وتی له ناو دابیت، که تا وه کو ئیستاش له هه ندیک ناوچه ی جیهان هه رما وه. به لام مرؤفی چه رخی به ردینی نوێ توانی له ریگه ی زیاد بوونی ژماره ی و پتو یستی بوونی بۆ جیگری له سه ر زهوی و کیلنگه که ی که به ردی بناغه ی به کمم بینای ئا وه دان کردنی دابیت. دۆلته کانی زافیده ی و دۆلته نیل و دۆلته ئه لسنده و هه ریمه به نجاب له هیندستان به کمم سه ره هلدانی گوندی به خۆ وه یینی. ^(۲۹) له وانه شه ئه م گوندانه نا وه که ی به که می که دواتر به ره و پتیشچوون ئه م جۆره له ئا وه دانی و دنی بۆ شار بووی. له لایه کی تره وه، ئوسترالیا و نیوزیلهنده و هه ردوو ئه مه ریکا سه نته ری نیشته جی بوونی تازه نه له پال ئه و زه ویانه ی که تازه ئا وه دان کرا ونه ته وه له سیبری او مهنشوری او هه ندیک په راوێزی بیابان و زه لکا وه کان و بنار چیاکانی تازه نیشته جی بوو.

وا دیاره که دی نشینی به چه مند قۇناغی کی جیاوازی جیگیر بوون تیه ریو وه تا وه کو ئیستاش رووبه ریکی فراوانی جیهان به قۇناغه سه ره تایه کانی ئه م جیگیر بوونه تیه ری ده ییت. ^(۳۰) وا مه زهنده ده کری، که ژماره یه کی که می مرؤف جینشین بوونه له قۇناغه سه ره تایه کانی جیگیر بوون، ئه م حاله تمش کاتی بووه بۆ به ش دابه ش بوونی نیشنگه کان په رشوبلا وو بووه. ئه م جۆره ش له جیگیر بوون نه گۆر درا تا وه کو گۆر انکاری ها ته دی له

شیوازه کان که گرنګزبیاڼ بهرهمهپینانی خۆراک بو. ^(۳۱) ده کړی نهو قوناغی که مروږه نیایدا ههولتی بهرهمهپینانی خواردنی داو دواى نهویش میژووینکی جیاکه رهوهی ژبانی بیت. بهلکو شوړشینکی راسته قینهی بهرهمهپینانی شارستانی لهوئ بیت. چونکه گوران له به کاربردن خواردن بو بهرهمهپینانی شیوازی به کارهینانی زهوی گوری. ههروهها وینهی دابه شبوونی کزملنگا مرویه کان و شیوازی جیگربوونیان و ئاوه دانی کردنی زهویان گوری. جگه لهوهی که پهیدا کردنی خواردن چالاکیه کی سهره کی گوند بو، بهلام پیوستی بوونی بو نارامی و ناسایش ودالده shelte لم چالاکیه هیچی کهمتر نه بو. چونکه دالده مروږه ده پارتیزت له دوزمه کانی چ سروشت بی یا مروږه و حهوانه وه دابین ده کات، له روانگی نه مه وه تیپینی ده کهین که دابهش بوونی خانوه کان و بنیاتانی تارادهیه کی زور په یوه ست بوو به دهسته بهر کردنی ناسایش و جیگربوون له لایه که وه و جیهه جی کردنی پنداویسته خوراکیه کان له لایه کی تره وه. بویهش گرنګی خانوو له وهدا ناودهستی که دژالدهیه کی دانیشتوان دهسته بهر بکات بهلکو ههروهها چالاکی نابوری کشتوکالی و به گهرخستنی زهوی. چونکه په یوه نندیکی به هیز هیه له نیوان خهسله ته کانی خانووی دپهاتو جوړه کانی له گهل چالاکی کشتوکالی دانیشتوانی دپهات.

گومانیش له وه دانیه کهوا دریز بوونی ماوهی ئاوه دان کردنه وهی مرویی کاریگری دیاری به سهر قهبارهی سهنتره کانی نیشته جی بوون لادنی هیه، چونکه زور جار ناوچه کونه کانی ئاوه دانی به وه ده ناسریته وه که جری دانیشتوانی زوره و لادییه کانی نزیکن له یه که وه به پیچه وانهی ناوچه تازه ئاوه دان کراوه کان که قهبارهی بچوکه و دورن له یه کتری. ده توانی تیپینی نم دیارده بکهین به ناراستهی روژئاوای ولاته په ککرتوه کان که قهبارهی نشینگه کان به ره به ره بچوکه ده بیته وه تا ده گاته پهری بهراری بناری چیا کانی روکی ههروا له نوسرالیاش که رهنگدانه وهی ره هندی میژوی جیگربوونی مروږه و ئاوه دان کردنه وه یان له ناوچه که ناشکرا ده کات. ^(۳۲)

- گچت نموش دا زۆرىك له شارە كۆنەكان كە پيشووتر گوند بوون بەرەو نەمان چوون
 - حەقتا لەبەر گۆزینی رێرەوی رووبارەكان ياخود ئەو گۆزانەى بەسەر بارو دۆخی
 نەهەما داھاتووە لە وانەشە بە ھۆی شەروو نەخۆشی و پەتا بووبیتو ھىچى نەماوە تەنھا
 جەد شوینەوارىك كە تاوہ كو نىستاش پاشماوہى شارەكانى تر لە بەر چارو ديارە.
 - ھەيەكى ترەو ئەو گۆزانانەى كە لە بارودۆخی خۆجیەتى و ئەو شوینەوارانەى كە جىنى
 تىن لەلایەن دانىشتوان و خانووەكان كارىگەرى خۆى ھەيە. بەتایبەتى لە كاتى
 گۆزانەكانى رووداوہ رامياریەكان. دارمانى سیستەمىكى بەرپرس لە رىكخستنى ئاو و لە
 یگای ئاودێرى یا بە زل دەرنەنجامى مەترسیدارى لى دەكەوتەوہ، چونكە دەتوانى بە
 یت ناوچەى جیھان بگۆرێ بۆ ناوچەيەكى وشك و بریشك و بەكەلك نايت،^(٣٣) جىنى
 حەسەتەى كە پێچەوانە كە راستە، چونكە پرۆژەكانى چاكکردن و ھەولەكانى چاكتر
 ەكارھێنانى زەوى وا دەكات كە ھەر ناوچەيەك بەكەلك بىت بۆ جىنشینی چەرى
 دانىشتوانى زیاتر بكات.^(٣٤) ئاشكراشە كە گواستەوہ لە ژيان گەرووكى بۆ جىنگىر بوون
 تازە نییە، چونكە ھەندىك ماوہ ھەبوو كە ھۆزە بەدەويەكان و شوانكارەكان بالادەست
 بوون و دواتر ماوہى تر ھاتووہ كە جىنگەكانى جىنشینی فراوانتر بووہ بە تايبەت دواى
 پەيدا بوونی دەسەلاتدارى مەركەزى بەھێز و كارىگەرى فاكترەكانى جىنگىر بوون.^(٣٥)

سمرچاوه و پراوتیزی بهشی یه کم

۱-M.E.Mc Gough, Ageography of population and Settlement, foundation of geography series, W.C. Brown company U.S.A, ۱۹۷۰.

۲-A.K.Philbrick This Human world, Jpojohn Wiley and sons Inc. New York, ۱۹۶۳, p۱-۶

۳- محمد علی الفراء، مناهج البحث في الجغرافيا بالوسائل الكمية، الكويت: ط ۲، ۱۹۷۵، ص ۵۲-۵۳.

۴- بروانه: صلاح الدين الشامي، الجغرافيا دعامة التخطيط، منشأة المعارف، الاسكندرية، ۱۹۷۶.

۵- بروانه:

ا- خليل اسماعيل محمد، انماط الاستيطان الريفي في العراق، مطبعة الحوادث، ۱۹۸۲، بغداد، ص ۳-۵.

ب- عبد الفتاح محمد وهيب، في جغرافية العمران: دار النهضة العربية، بيروت، ۱۹۷۳، ص ۱۰.

۶- بروانه: ۱۹۷۲. H.D. Clout; Rural Geography, Oxford, Pergamon press.

۷- M. Chisholm, Rural Settlement and Landuse, London, ۱۹۶۲.

۸- R.U.Cook and J.H.Johnsin, Trends in Geography an Introductory survey pergamon press, Oxford, ۱۹۶۹, p.۱۲۳

هـ روهما: H.D.Clout, Rural geography an Introductory survey

pergamon, Oxford, ۱۹۷۷, p.۱

۹- محمد الجوهري، علم الاجتماع الريفي والحضري، دار المعارف، ۱۹۸۰، ص ۲۴.

۱۰- عبد الفتاح محمد وهيب، مصدر سابق، ص ۲۸.

۱۱- محمد حجازي، جغرافية الارياف، دار الفكر العربي، الكويت، ۱۹۸۲، ص ۱۶۶.

۱۲- بروانه: الفراء، المصدر السابق، ص ۳۸

۱۳- E.Jones; Human Geography chatto and windusK ۱۹۶۴

۱۴- Cook and Johnson: Op.Cit, p.۱۲۳

۱۵- بروانه كتيبه كمي بطهرنسي La Geographic de I. Habitat Rural Annde

Geography. ۱۹۲۷

له: R.E.Dickinson; The Maker of modern Geography, Routledge, London

، ۱۹۶۹

p.۲۳۴

*له كتيبي: Rural Settlement and Land use

** Planning studies in Rural Areas

*** Planning and the rural Environment

**** لهو ليكڙلينموانه:

a- M.E.Mc. Gouh ; Geography of population and settlement (١٩٧٠),
Settlement patterns, (١٩٧٩)

b- F.S. Hudson ; Geography of settlement (١٩٧٦),

c- J.A.Everson F. Gerald ;wold bank; Rural Development policies
(١٩٧٦)

***** لهو ليكڙلينموانه:

a- Clout; Rural Geography an Introductory servey

b- R.L.Sing K.Sing ; Reading in Rural
settlement .

c- Reading in Rural settlemen

d- a.r.baker; The Geography Rural settlement

١٦- برونه: عبدالرزاق عباس ، الاطار النظرى للجغرافيا، مطبعة اسعد، بغداد، ص ١٢٤.

***** لهو ليكڙلينموانه:

-S.A.Kovlev; problems in the rural settlement
.١٩٦٨.

- V.S.Ryazanov;Paths of erolntion of rural Settlement,١٩٦٨.

a-Financing Rural Housing (١٩٧٤) : لهوانه x

b-Self-help practice in housing Settlement(١٩٧٣)

c- Human settlement performance standard (١٩٧٧)

xx لهو ليكڙلينموانه:

- ١- خليل اسماعيل محمد، انماط الاستيطان الريفي في العراق، مطبعة: لحوادث، بغداد، ١٩٨٣.
- ٢- احمد حسين الدليمي، اهمية كفاءة مراكز الاستيطان الريفي في تخطيط التنمية الريفية المتكاملة: رسالة ماجستير، مركز التخطيط الحضري والاقليمي، جامعة بغداد، بغداد، ١٩٨٤.
- ٣- نبيل عبدالقادر، النمط الحالى لتوزيع المستوطنات الريفية والخطة المكانية المقترحة للاستيطان الريفي في محافظة القادسية، رسالة ماجستير، مركز التخطيط الحضري والاقليمي، جامعة بغداد، بغداد، ١٩٨٤.
- ٤- نعمان حسين الجبوري، تخطيط المستوطنات الريفية في الاقاليم الثانوية: رسالة ماجستير، مركز التخطيط الحضري والاقليمي، جامعة بغداد، بغداد، ١٩٨٥.
- ٥- احمد طه شهاب الجبوري، الاستيطان الريفي في قضاء الخويجة: رسالة ماجستير، كلية الاداب، جامعة بغداد، ١٩٨٧.
- ٦- عايد سلوم الحري، اثر التنمية الريفية في التباين المكاني للاستيطان الريفي في محافظة بابل، رسالة ماجستير، كلية الاداب، جامعة بغداد، ١٩٨٨.
- ٧- محمد شرتوح الرحبي، كفاءة التوزيع المكاني لمراكز الاستيطان في محافظة نينوى. رسالة دكتورا، كلية الاداب، جامعة بغداد، ١٩٩٠.
- ٨- فريد شعوم ايشوكيشي، تحليل بنية هيكل الاستيطان الريفي: رسالة ماجستير، مركز التخطيط الحضري والاقليمي، بغداد، كانون الاول، ١٩٩٠.
- ٩- حبيب راضي الدليمي، خصائص الاستيطان الريفي في محافظة واسط وعلاقتها بالمسافة، رسالة دكتورا، كلية التربية (ابن رشد)، جامعة بغداد، ١٩٩٥.
- ١٠- محمد عبدا لله عمر اللهوني، التحليل الجغرافي للاستيطان الريفي في إقليم كردستان العراق دراسة تطبيقية لمحافظة اربيل، اطروحة دكتوراة جامعة صلاح الدين، اربيل، ٢٠٠٢.
- ١١- ايوب خليل اسماعيل، مورفولوجية القرية في الاقليم الجبلي (دراسة ميدانية في محافظة اربيل)، رسالة ماجستير، كلية الاداب، جامعة صلاح الدين، اربيل، ٢٠٠٣.
- ١٢- رزستم سهلام عمزير، دابمش بووني جوگرافي نشينگه گوئديه كان له قمزاي كويه وكاريگمري لمسمر كرداري پروهيتدان، نامى ماستر، زانكوى كويه، كزليجي پروهده، ٢٠٠٦.
- ١٣- نوحهده محمد صالح، شيكرندوهيكي جوگرافي دابمشبوني نشينگه ديهاتيه كان له قمزاي شارباژندا، نامى ماستر، كزليجي زانسته مرؤفايتيه كان، زانكوى سليمانى، ٢٠٠٦.
- ١٧- Clout; Op.Cit,p.٢٢٢-٢٣٢
- ١٨- محمد عبدالهادى ذكلة وزملاؤه، المجتمع الريفي، ١٩٧٩، ص ١٤٥.
- ١٩- Cook,Johonson;Op.cit,p.١٢٤
- ٢٠- Ibid:p.١٢٤
- ٢١- برونه:

Holling Shedd; Human Geography , In lee A.M.ed, principles of sociology
Barnes and Noble, ١٩٤٦, p.٦٤-٩٢

- ٢٢- بروانه: عبد الرزاق البطيحي : جغرافية الريف . بغداد، ١٩٨٢، ص: ١٥١.
- ٢٣- حجازي ، المصدر السابق، ص: ٢٠٠.
- ٢٤- المصدر نفسه، ص: ٩٨٩.
- ٢٥- المصدر نفسه، ص: ٧٩.
- ٢٦- عبد الرزاق عباس، المصدر السابق، ص: ٢٣.
- ٢٧- عبد الباقي زيدان ، علم الاجتماع الريفي والقرى المصرية: مطبعة المعرفة: القاهرة. ١٩٧٤، ص ١٩.
- ٢٨- هاوكس وولي، اضواء على العصر الحجري الحديث ، بيروت، ص: ٣١.
- ٢٩- بروانه: محمد السيد غلاب، البيئة والمجتمع، ط٣، مكتبة الانجلو المصرية. القاهرة: ١٩٧٥، ص: ٤٠٠-٤٠١
- ٣٠- حجازي ، المصدر السابق، ص: ٧٧.
- ٣١- المصدر نفسه، ص: ٨٤.
- ٣٢- المصدر نفسه، ص: ١٦٦ .
- ٣٣- كارنيه، جغرافية السكان، ترجمة حسن الخياط ومكي محمد عزيز، مطبعة العاني، بغداد، ١٩٧٤، ص: ٩٠.
- ٣٤- خليل اسماعيل محمد، المصدر السابق، ص: ٢٣.
- ٣٥- د.لوس، انماط سكانية متغيرة. منشورات مركز دراسات الخليج العربي. جامعة البصرة. ١٩٧٨، ص: ١٨.

بهشی دورهم

شیوه مۆرفۆلۆژیای نشینگه دېها تیه کان

مۆرفۆلۆژیای خانووی دېهاتی : -

لیکۆلینهوه دهبارهی مۆرفۆلۆژیای گوند دووناراستهی ههیه : به که میان تایه ته به شیوهی گوندو پیکهاتهی و درێژبوونهوهی خانووهکانی و دووهمیش تایه ته به نهخشهی خانووی دېهاتی و پیکهاتهی بیناکاری . له ژېر رۆشنایی ئەمه بایه خدانی ئەم لیکۆلینهوهیه بهشیوهی گشتی سهنتهری جینشینی و ئەو پێشکهوتانهی به دهست هاتوون لهبارهی بینا یا نهخشه سازی یا فراوانبوونی بیناکاری له خۆده گریت . که ئەمهش دهبرپینکی راستیگهریه له نیوان شیوهی گشتی خانوو سروشتی ئەو پێشهی که پێشکهشی ده کات .^(۱)

خانووی دېهاتی جیاوازه له رووی رووبهرو شیوهی ، ههروهک جیاوازیشه له جزوو که رهسهی بیناکاری . ههندیکی سادهو ساکاره و ههندیکی تری رێک و پلاندانراوه ، ههروهها زۆربهی یهک نهۆمیهو کهمیکی نهبی دوو نهۆمیه . بی لهو خانووانهش له قور و گل دروست کراوه و ههندیکی له کهرپوچ و بهردو ههندیکی تریش له قامیش و رووهکی بهردی .

مزن توانی له لیکۆلینهوه کهی دهبارهی دی نشینی له نهو روپا جووری کۆکراوهو بلاووه بووی جینشینی جیا بکاتهوه ، له کاتی کهدا لیکۆلینهوهی (دیماخون) ی فهره نسی بایهخی به شیوهی خانووهکانی دېهاتی داو له گهڵ که رهستهی بیناکاری .^(۲) ئاشکرایه ئەو گۆرانانهی به سههر شیوهو پیکهاتهی دېهاتی نهو روپی هاته دی ، له نیوهی دووهمی سهدهی بیستم به شیوهییکی خێراو قوول بوو به تایهتی له لایهنی هۆیهکانی گواستهوهو گه یانندن ، که ئەمهش بووه مایه ی شار دانهوهی زۆربهی دیاریده رهسه نهکانی ، ههروهها ئەمهش له زۆرێک له ولاتانی عهرهبی تیپینی ده کری .

جۆرى بلاوه بوونی خانوو : بایه خدان به نشینگه دېهاتیه کان و خانووه کانی بئی گومان ده بیته مایه لیکنۆلینه وه له جۆری دابه شبوون و بلاوه بوونی ، بهر پییه کی وینه راستی نهو بارودۆخه کی که کاری کردۆته سهر وینه کیشانی ناشکرا کرد.

جوگرافیزانه کانیش بایه خ نه ده نه زانیسی نهو په یوه ندیسه کی که له نیوان ژینگه کی سرووشتی و جۆری به کارهینانی زهوی و ژبانی کۆمه لایه تی باوو له لایه ک ، له گهل نهو نه زه کی که خانووه کان ده بگریته خو له کاتی دابهش بوونی له لایه کی تره وه .^(۳) وه کو چۆنیش گونده کان جیاوازن له پرووی قه باره وه نهو هاش جیاوازن له رووی شیوه کی درئیزبوونه وه کی خانووه کانی . هه ندیک لهو گونده نه شیوه کی نه ندازه یی ریک وهرده گرن که ره نگدانه وه کی به های زهوی کشتو کالیه وه پارێزگاری خه لکه که ی بۆ به فیرو نه دانی به مه بهستی خانوو کردن له نیوان نه م کونده نه دا . هه ندیک کی شیوه ییکی هیلکاری وهرده گری که خانووه کانی به درئیزایی رینگاو بان یاخود رنچه که ناویه کاند دهرات ، له کاتیکدا خانووی دېهاتی له هه ندیک هه ریمه کان په رتووبلاو ده بن و جۆری بلاوه وه به رشوو بلاو پیک دین . له هه ندیک هه ریمی تر نزیک ده بیته وه و یاله پال یه کدا ده بی و جۆری کۆکراوه یا جهنجال (متکمل) وهرده گری . ده کری بلین که جۆری دابه شبوون و بلاوه بوونی خانووی دېهاتی جیاوازه له شوینیکه وه بۆ نهوی تر ، به یی جیاوازی فاکته ره په یوه ندهاره کان و رۆلیان له ناراسته کردن و دیار کردنی شوینی گونده کان و دابه شبوونی خانووه کان .

نیشته جیوونی کۆکراوه ، شیوه ییکی کۆبوونه وه کی دانیشتوانه گهر پتوستان به هاوکاری کۆمهل هه بیت . بۆیهش گوندی کۆکراوه کۆنترین سه نته ری نیشته جیی ناسراوه له لایه ن مرۆفه وه له دۆله کانی ناوچه کی نیشتمانی عه ره بی نه مهش له چه رخه کۆنه کانی پیش میژووه وه .^(۴) برهانه وینه کی ژماره (۱) .

وینهی ژماره (۱) خانووی دېهاتی کۆوه بوو

پروداوه میژوویه کان ناماژه بهوه ده کهن که کۆچهره یه که مه کانی جیهانی تازه له گوندی کۆکراوه جیتشین بوون، چونکه لهم کۆبوونه وه دا ئارامی و ناسایشیان به دی کرد له گه ل زیاد بوونی توانای مرۆفیش، شتووازی نۆتی به گهر خستنی زهوی هاته کایه وه و به شتووه ییکی باشتر، نه مهش بووه جیا بوونه وه له کۆمه ل و پهیدا بوونی خانووی پهرشوو بلاو. ناکری هۆی جوړه کانی خانووی دېهاتی بۆ یه ک فاکته ر بگه رتینه وه، جوگرافیزانیش بۆ نه وه ی بگاته هوکاری سه ره ل دانی نه م جوړانه ده بی شاره زای کۆمه لیک فاکته ری سروشتی و نابوو ری و میژووی بیت . شتیکی به سوو دی شه گه ر نه م فاکته رانه بجهینه روو بۆ به دیار خستنی رۆلی هه ری که بیان له دابه شبوونی شوینی خانووی دېهاتی:

۱ - فاکته ره سروشتیه کان :

کار یگه ری نه م فاکته رانه به ناشکرا دیاره به سه ر شتووه ی در یژ بوونه وه ی خانووی دېهاتی وینه ی دابه شبوونی، چونکه هه بوونی به رزاییک یا زه لکاو ی ک ده بیته مایه ی

ديارىكردى شيوهى فراوانبوني گونده كه و ناراسته يكي ديارىكراوى بۆ ده خاته روو .
 ههروه ها هه بوني روبراينك يا ريگايهك زوريه ي جار كونتپلى ناراسته ي گه شه كردنى
 ده كات . گونده كانى چياو دوورگه كان ، بهوه جيا ده كريته وه كه دريژبوونه ويان
 سنوورداره له هه موولايه كه وه بۆيمش پاله پسته ي خه ستووته روبره يكي ديارى كراو .
 بۆيمش پنگه ي نشينگه كارىگه ريه كى زورى هه يه به سه ر ديارى كردنى شيوه و جزوى دريژ
 بوونه وه ي خانوى ديهاتى ، گه ر بيترو له دۆليتك بنياتنرا كه چيايى زور ليژى هه بوو به
 شيوه ي هيلكارى دريژ ده يته وه به ناراسته ي دۆله كه . شتيكى سروشته كه جياوازي
 هه بيت له كاتى هه لىژاردنى پنگه يكي خانوو له زه ويكي تهخت له گه ل هه لىژاردنى له
 زه وي يه كى دژوارو سهخت . چونكه نه وه ي بۆ يه كه م پۆيست له كاتى ناوه دانكردى
 جياوازه له وه ي دووم نه م جياوازيهش به شيوه يكي يه كلا به ديارده كه ويت له ريگه ي
 جياوازي جيگيرى و جيتشه ي به يه كه ستر او په يوه ستدار رله زه وي تهختدا ، له گه ل
 شيوه يكي ترى په رشوو دلا دابراو له زه وي سهخت و دژوار . ههروه ها ديارده ي
 سروشته هه يه كه هانى كۆبوونه وه له گوندى گه ره وه كه له كه بوو نادات و واده كات
 دانىشتوانى له نشينگه ي بجووك و دابراو بژين له وانهش كه مى سه رچاوه كانى ناو و زورى
 زه لكاو ده كان و چرپوونى دارستانه كان .

دابه شبوونى گوند له ناوچه ي چيايى ، بهوه جيا ده كريته وه كه له جزوى كۆكراوه يه و
 كه م جار خانوى چيايى دوور ده يته وه له گونده كه ي . خانوو ه كانيش زياتر جه نجان ده بن
 له ناوچه سهخته كان كه رووبه رى تهختايى كه مژه و دهشتى بجووكه . فاكه ره كانى
 ناسايش و نارامى رۆليكي باشى هه يه له پهيدا بوونى گوندى گه وه له چيا كاندا ،
 ههروه كو وولاتانى ده رباي ناوه راست كه گونده كه له بنارچيايك بينا ده كرى دوور له
 زه وي يه كشتوكاليه كه له وانه شه كۆبوونه وه ي زياتر بيت له ناوچيا كاندا .

سه رچاوه كانى ناويز رۆلى گرنگيان هه يه له ديارىكردى كۆكراوه يى و بلاوه
 بوونى دى نشيني به تابه تي له ناوچه كانى ووشك و كه م ناو و كه پۆيست بوون بۆ ناو و

واده کات کۆبهنه وه له دهوری یا نزیکي ، دیارترین نمونه ی ئهمهش دیارده ی واحاته له بیابانه کان له کاتی کدا هه لی بلاوه بوون بهردهسته بۆ نشینگه کانی ناوچه شیداره کان .

شیوه ی درێژبوونه وه ی خانوو دێهاتی جیاوازه له ناوچه کانی ئاوی ژێر زهوی و نهوانه ی پشت به ئاوی باران و ئاوی سه ر زهوی ده به ستن . وادیاره که خانووه کان کۆ ده بنه وه به گشتی له و ناوچه ی که بارانی که مه له ده وری بیرو کارێزو کانیاسه رچاوه ئاویه کان و قه باره ی دانیشوانیش پشت به راده ی ئاوی به رده ست ده به ستی له پال توانای کشتوکالی زهوی. ههروه ها له وانه یه بلاووی رووباره کان و زووری لقه کانی بیهت مایه ی پهیدا بوونی خانووی په رشوو بلاو . له هه ر شوێنیکیش زۆنگ و زه لکاوه کان بلاووبن ، پێوستی بوون بۆ زهوی ووشک بایه خدارده یی بۆ بیاتانی خانوو، دانیشوان ناچار ده کات به دوا ی دورگه ی سروشتی هه ندی به رزبگه پێن که مه به ستیان به رزکردنه وه ییتی به قوو قامیش و به ردو گزروگیای زه لکاوی تر. یا ئه وه تا دورگه ی ده سکردی تایبهت دروست ده که ن که ئه مهش واده کات سه نته ری جێنشینی تایبهتی سه ره له لبات که خانووه کانی نزیک یه کۆن ، ههروه ها هه ندیک کۆمه لی جێنشینی بچووک و دوور له یه ک هه نه له په راوێژی زۆنگ و زه لکاوه کان و له وانه شه له ناوه راستی.

له ژێررۆشنای ئهوی ووترا جیاوازی ئاشکرا ههیه له جوۆری دابه شبوونی خانووی دێهاتی له ناوچه ی چیا یی له وه ی له ناوچه ی ده شتایی یا ته خت ههیه . گومانیش نه که پێگه ی ده شتایی به تواناتره له باره ی له خو وگرتن کۆمه لی گه وره ی خانوو که بگونی له گه ل بهر ده سکردنی زهوی بۆ کشتوکالکردن و جێنشینی، له کاتی کدا کۆبونه وه ی فراوان شتیکی ئهسته مه له ناوچه شاخوا یه کان یا له ناوچه ی زۆنگ و زه لکاوه کان

۲- فاکتیره نابوو ریه کان :

سیسته می کشتوکالکردن و جوۆری به رووبووم له پال شیوازی به گه ر خستنی زهوی و دامه زراوه کشتوکالیه کان، به شیوه ییکی گه وره په یوه ندی به جوۆری دابه شبوونی

خانوه کان ههیه ههروهه کار یگه ری راسته و خزی ههیه به سهر جزری دابه شبوونی نشینگه دیتیه ته کان.^(۵) گونده کانیش جیاوازن له پرووی ژماره ی دانیشتونانی، به پنی دهرامه تی خو مالی و توانای مرؤ له سهر به کاره یتانی . له گونده کاننی ژینگه کم دهرامه ته کان له پهر اوژی بیابانه کان ژماره ی خانوه کان زیاتر نیه له چهند خانوویهک، له کاتیکدا ژماره که بهرز ده بیته وه له وه یریمانه ی که ده که ویته سهرزه وی کشتو کالی خانوه کاننی زیاتر نزیك ده بن له بهر ده وره دانی به کیلگه کان که وا ده کات فراوان بوونی سنور داریت ، له کاتیکدا خانوه کان درێژ ده بنه وه له شوینه کراوه کان ههروهه دابه شبوونی زه وی و به کړدانی له لایه ن جووتیاران ، یارمه تی په یدا بوونی سیسته می کیلگه ی کراوه ده دات OPEN FIELD SYSTEM که ناهیلنی دیاریده ی خانووی پهرتووبلاو په یدا بی ، به تاییه تی له ناوچه کاننی دیمه کار . له کاتیکدا په نا بو جیشینی کو کراوه ده بردری له ناوچه ی ناو دیری که مولکداریه تی فراوانی ههیه به تاییه تی له ژیر سیسته می هوزایه تی . بو کشتو کالی چرو پر ، سهر که وتووترین شیوازه که جووتیاران په یره ویان کړدبی بو به کاره یتانی زه وی و پشت به ست به و ژماره ییکی زوری جووتیاران ده ژیان و له گوندی گه وره کو بوونه وه که له وانیه له سهره تادا دوور بوون له یه که به لام نه وهنده ی نه برد نزیك بوونه له ده رنه نجامی قهره باله غ بوونی گونده کان به دانیشتون و دواتر ئاره زووی هه ندیکیان له گهران به دوا ی بواریکی فراوانتر تاره کو گوندی به چووک په یدا بوو که نه ویش نه وهنده ی بی نه چوو قه باره ی گه وره بوو ، بۆیمش گوندی گه وره بلاوو بووه له باشووری روسیاو له بهریتانیا له پیش سه ده ی حقه ده همله ناوه لیژی باریش له سه ده کاننی دوازده م و سیزده م ههروهه له نیو ئینگلاندو رۆژناوای نه مریکی ئهم جوړه گوندانمش به شیوه یه کی فراوان په یدا له سهرزه وی شارستانیه ته کشتو کالیه کو نه کان له عیراق و میسرو هیندستان و چین . تائیتاش زوربه ی دانیشتونانی ئهم وولاتانه له گوندی گه وره ده ژین و گشتو کالی چروپر نه نجام ده ده ن.^(۶)

نهو زهوی يانهی که کشتوکالتي چرووړې تيدا ده کړی، له وانهش چاندني
 سهوزهوات و ميوه جات و پهمو و برنج . بهوه دهناسريت که چري دانيشتواني بهرزه،
 له بهر همه جوړی پروژه کاني کشتوکالتي که پتويستيتي و نهسته مي به کارهيتاني نامير
 تيايدا . له کاتیکدا چري نرم ده پته وه لهو زهويانهی که کشتوکالتي دانه ويله ی تيدايه،
 بهتايه تي گهم و جز . چونکه له جوړی کشتوکالتي فراوانن که دهستي کاره ی جوړی
 ناوړت بهتايه تي له دواي به کارهيتاني نامير له پروژه کشتوکالتيه کان . بويهش جوړی
 يه کم له چري يارمه تي پيدا بوونی جوړی کوکراوه ی خانووی دپهاتي ده دات له
 کاتیکدا به گهرخستني ناسوي زهوی کشتوکالتي يارمه تي بلاووه بونی خانووی جووتياران
 ده دات به سهر زهويکي فراوان و به جوړنکي له يه ک دوور . له پال نه مهش که مي
 هويه کاني گواسته وه نهسته مي په يوه ندي کردني جووتيار به کيلگه ی وای کردوه که
 جوړی تاك ياهرشوو بلاوی خانو و پيدا بيټ ، که جووتيار ناچار بووه له نزيك
 کيلگه که ی جينگر بيټ . ههروه ها پيدا بوونی خانو و له کوتاي کيلگه ی شريتي
 يالا کيشه يي له ته نيشت ريگايه ک يا که ناليکي ناوی يالته نيشت کيلگه که ی و له
 پهراوړتي ناوچه ی دارستان هندیك جار .... وای کردوه جوړی په رشو بلاوی خانو و
 دروست يي، له وانه شه خانووه کان کوينه وه بويه رده ست کردني زهوی پتويست بو
 کشتو کالکردن و له کاتیکدا ريگايه ک پيدا يي که گونده که به ده ورو پستي بهستي
 ، واده کات خانووه کان بوخوی رابکيشي به دريژاي ريره وای هه ردوولادا و شيويه يکي
 هيلکاري جيا که ره وای يي ي بهه خشي . نه مهش به دريژاي ريگاي ناوچه ی که ناري له
 جهزايير دا تيپني ده کړی .^(۷) دوله کاني هه زره مووت له باشووری دوورگه ی عه ره بي ،
 غوونه يکي تره بو پاراستني زهوی کشتوکالتي، چونکه دانيشتواني ناچار بوونه که
 خانووه بچووه که کانيان به شيويه يکي له پال يه ک دروست بکن ؛ له پهراوړتي زهوی
 کشتوکالتي و راسته وخو له پال دوله بهرزه کانش . نه مهش وای کردوه فراوان بوونی

تەنھا رېنگە چارە بېت بۆز ياد كوردنى ژمارەى خانوۋەكانيان بۆيەش خانوۋى چەند
ھەرزو لېرە پەيدا بو. (۸)

جېنشېنى لە گوندى كۆكرارە بەتەنھا پتوېستى جووتياران نېھ، چونكە لە كاتى
لېكۆلېنەو لە كۆمەلگەى غەيرە كشتوكالېەكان ، وادەركەوت كە ئاراستەيان بەرەو
جېنشېنى لە گوندى كۆكرارەيە. ئەمەش لەبەر ئاسانكارى ھەلسوورانى پېشەكەيان
بەباشترىن شېۋە ۋەكو راۋكەرانى ماسى و خواردن كۆكردنەو لە ھىندىە سوورەكانى
باكوورى كالىفۇرنىا .

۳ - فاكترە كۆمەلەيتىەكان : -

فاكتەرە كۆمەلەيتىەكان رۆلىكى گرنكى ھەيە لە ديارىكردنى شېۋەى گوندو جۆرى
درېژ بوونەوۋەى خانوۋەكان . زۆر جارېش پەتوۋەندىە ھۆزايەتەكان وادەكەن گوندى
كۆكرارە پەيدا بۆ ۋەدەست ھېنانى ئارامى و خېرو بېرى ھاۋەش . كەتائىستاكەش
كۆمەلە سەرەتايەكان لە ژيانى بەكۆمەل دەژىن لە سەنتەرى جېنگىرى گەورە ، ھەرۋەكو
كۆمەلەى ئەل بۆرۈ لەدۆلى ۋوبارى ئەمەزۆن ، ھىندىە سوورەكان لە باكوورى رۆژئاۋاى
ئەمەرىكەى باشوور، كە خانوۋەكانيان لېك نرىك و بەيەكبەستراۋون و شېۋەى گوندى
بەيەكەۋە بەستراۋو پىك دېنن . لەگەل ئەۋەشدا ئەم جۆرە پەتوۋەندىە بەس نېھ بۆ
كۆكردنەوۋەى دانېشتوان لە گوندى كۆكرارەو گەورە . چونكە زۆرجار داب ونەرىتى
كۆمەلگا بايەخدارتر دەبېت و جۆرى كۆمەلگا جېنشېنەكان لەۋانەيە درېژبوونەوۋەيىكى
بەستراۋە ھۆزايەتەكان بېت .

لەۋانەشە رېكخەستى خانوۋ، خۆشى رەنگدانەوۋەيىكى رېكخەستى كۆمەلەيتى بېت
لەرۋوى شۋىنى مېۋاندارى و جۆرى ژوورەكان يا دابەشېوون و قەبارەى خانوۋ ئەو
خەزمەتانەى كە پېشكەشى خېزانەكە دەكات . (۹) سەيرېش نېھ ھۆكارى فاكترەى
كۆمەلەيتى ھەرۋەكو ئۆرسۆ دەبېنى بەھىزترە لەھۆكارى سروسىتى لەۋولاتە
تازەپېنگەيشتەكان . (۱۰)

ههستی کۆمه‌لایه‌تی نێوان کشتیاران و ئاره‌زووی هۆزایه‌تی پێکوهه ژيانی خێزان و کۆکردنه‌وه‌یان کاریگه‌ری هه‌یه‌له‌په‌یدا‌بوونی کۆمه‌لگایه‌شینه‌گه‌وره‌کان . له‌وانه‌شه‌چه‌ندخیزانێک کۆبینه‌وه‌ که‌په‌توه‌ندی خزمایه‌تیان نه‌بێت و یه‌که‌گره‌تیان یه‌که‌گره‌تیکی خزمایه‌تی نه‌بێت به‌لکو رامیاری بێت، له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌ی شیوه‌ی کۆکراوه‌ی یه‌که‌ جێنشینیه‌کان سه‌ره‌تایی و کۆنه‌ و به‌که‌لکی نیشته‌جێبون نا‌ی گه‌ره‌زانی کۆمه‌لگای ئابووری به‌ره‌وپه‌ش چوو . به‌لام تاوه‌کوئێستاش هه‌ندیکیان هه‌ر شیوه‌ی کۆنی ماوه‌، نه‌مه‌ش ده‌گرته‌وه‌ بۆ ئه‌وه‌ی که‌ گوند یه‌که‌یه‌کی کۆمه‌لایه‌تی پێش ئه‌وه‌ی یه‌که‌یه‌کی جێشینی بێت و په‌توه‌ندی هه‌مه‌ جو‌رو به‌یه‌که‌سته‌وه‌ی هاوبه‌ش له‌ نێوان دانیشوانی هه‌یه . له‌هه‌ر شوێنیکیش ئه‌م په‌توه‌ندیانه‌ لاوازیو بارودۆخی ئابووری گۆرا ، واده‌کات که‌ ژيانی به‌ کۆمه‌ل لاوازیبێت و جو‌ری جێشین له‌ گوندی کۆکراوه‌ به‌ره‌و جێشینی په‌رشوو بلاو ده‌گۆری . ئه‌م شیوه‌ گۆرانه‌ش له‌ ئه‌وروپا په‌یدا بوو به‌تایه‌تی له‌ فه‌ره‌نسا و ئینگله‌زاو ئه‌لمانی ، دواتر له‌ ئی탈یا و سوئیسرا هه‌روه‌ها له‌یه‌کته‌ی سو‌فیه‌ت و که‌نه‌داو وولا‌یه‌ته‌ یه‌که‌گرته‌وه‌کان . وایه‌ ده‌چێت که‌ سیسته‌می کۆکراوه‌ی که‌له‌مه‌وپه‌ش ئاماژه‌ی پێکرا ، به‌ره‌و له‌ناوچوون چوو سیسته‌می کێلگه‌ی په‌ره‌زێنکراو ENCLOSURE SESTEM شوێنی گرت‌وه‌ .^(١) ئه‌م گۆرانه‌ش په‌هه‌ندیکێ دووری هه‌بو‌له‌ به‌ریتانی . چونکه‌ بووه‌ مایه‌ی کۆچ کردنی زۆریک له‌ جووتیاران بۆ ئیش کردن له‌ تونێله‌کانی خه‌لووزو کارگه‌کان به‌تایه‌تی له‌ دوا‌ی شو‌رشێ پێشه‌سازی به‌پێی ئه‌مه‌ش ئه‌و بۆچوونه‌ی که‌ ده‌لی بلاو‌بوونه‌وه‌ی جێشینی شیوه‌یه‌که‌ له‌ شیوه‌کانی ئازادی له‌وانه‌یه‌ راستیه‌کی زۆری تێدایه‌ . له‌ کاتێکدا گوندی کۆکراوه‌ واتای که‌می توانای مرو‌ڤ و لاوازی ئامرازه‌کانی ومله‌که‌چی بۆ داب و نه‌ریتی باپیرانه‌تی .

جو‌ری کۆه‌بوو له‌ناوچه‌ دوا‌ره‌کانی دێهاتی جه‌زائیری دیا‌ره‌ به‌تایه‌تی گونده‌ کۆنه‌کانی که‌نیشانه‌ی پاره‌دووی پته‌دیا‌ره‌ و په‌نگدانه‌وه‌ی بارودۆخی سروشتی و په‌توه‌ندیه‌

کۆمهلايه تیه کانه که پیتیستی به کۆبوونه وه چرپوونه وهی دانیشتوانه .^(۱۲) ههروهك له بهرزایه کانی بهلقان و لوبنان و ئیران بهدی ده کری.

۴ - فاکتهره میژوویه کان :

ده کری شارهزای کاریگهریه میژوویه کان بێن بهسهر جۆری دابهشبوون و بلاوو بوونه وهی خانووی دێهاتی ، نه مهش له رینگه ی ئهو رووداوانه ی که رووبهرووی ناوچه که یا ههریمه که بۆته وه و رینگاکانی بهرهنگار بوونه وهی . دانیشتوانی ئهو ناوچه بهش خانووه کانیان دوور له رینگا گشتی یه کان و شوینه کراوه کان بنیات ده نیین له ترسی هیرشی خه لکانی تر له کاتی ئارامیش نشینگه کان بلاوو ده بنه وه له نزیك سه رچاوه کانی ئاو یا له پال رینگاو بانه کان و هیله کانی گواسته وه .

کۆمه لگا جینشینه کان له کاتی ئارامی و شیواوی بارودۆخ ، په نا ده بنه بهر کۆبوونه وه و چرپوونه وه ، چونکه پیتیستی بوون به پاراستن و ئاسایش واده کات کشتیاران له گوندی گه وره وه چرپوو کۆبینه وه هه ر کاتیکیش مه ترسی نه ما و ئارامی و جیگری هاتوو ناوچه که ، یه کسه ر په رت ده بنه وه و خانووه کانیان به شیوه یه کی دوور له یه ک بنیات ده نیین . ئاشکرایه که بارودۆخی غه یه سه روشتی واده کات پیتیستی که سه کان زیاتر بێ بۆ پاراستنی هۆزو بایه خدانی ، که نه مهش هانی جینشینی کۆکراوه ده دات . به لام له گه ل ئه وه شدا ئاره زووی بهر گریکردن به ته نه ها پێکهاته ی گوند یا جۆری دابهشبوونی خانووی شی ناکاته وه ، به لکو بارودۆخی میژوویی و نه ریته کۆمه لایه تیه کان زۆر جار کار له سه ر کهم کردنه وه ی رۆلی فاکتهره سه روشتیه کان ده کهن له سیسته می ئاوه دانی ئیستاکه و جۆری دابهش بوونی . له زۆرێک له وولاتانی ده ریای ناوه راست گونده کان له سه ر لیژایی گرده دژواره کان بنیاتنراوه و له چیاکانی ئه تله سیش له بناری چیاکان بنیاتنراوه له ترسی هیرشی شوانکاره کان و داگیر که ر ، له گه ل نه مانی مه ترسی دانیشتوانی هه ر زوو گه رانه وه بۆ بلاوو بوونه وه له دۆل و ده شتایه نزمه کان .

شیوهی خانووی دښهاتی : -

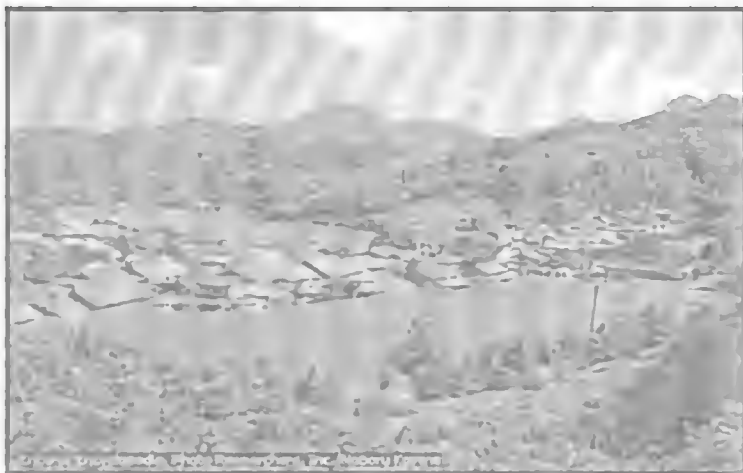
لیکۆلینهوهی جوگرافی تایهت به شیوه و نهخشی بیناکاری خانووی دښهاتی، زیاد کردنیکې بنچینهیه لم بوارهدا بهتایهتی نهوهی به شیوهیکې ناراستهوخو و زانیارمان پی دهبهخشی دهربارهی بۆ چوون و بیرو همستی مروڤ دهربارهی بیناکردن و شیوهکانی و نهخشهسازي و کهمرستهی بینای چونکه جیواوای لهو گزواوانه ، دهکری پتهوندهی ههیت بهشیوهیهک له شیوهکان به جیواوای ژینگه و لهو رهنگدانهوهی بههاو توانستی مادی و غیره مادی کهدهیخاته پروو .

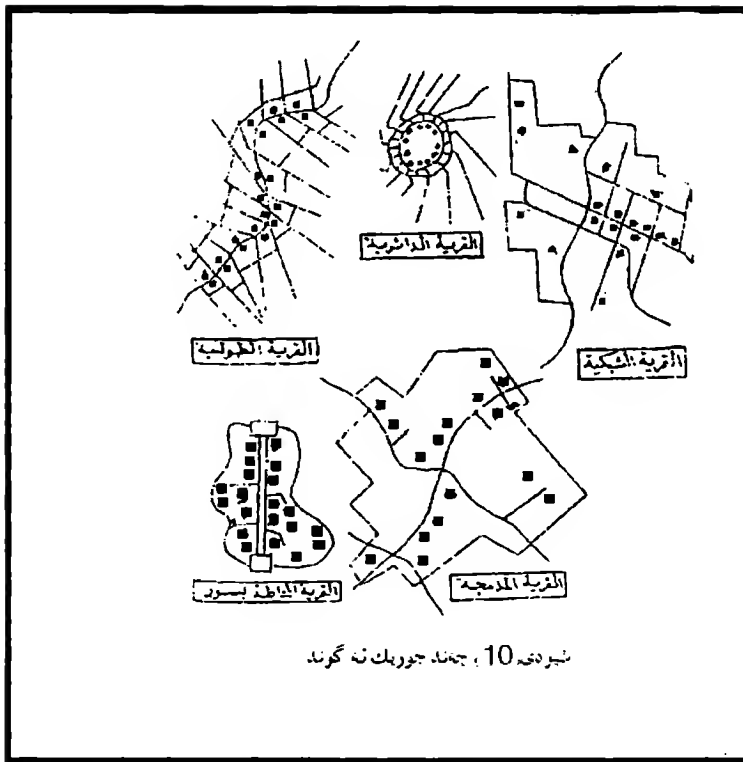
زانا (کنفین) یش ههولی دا بگاته دهربرینیکې شونیی بۆ بۆچوونهکانی بهبیناکردن و نهخشه دانانی خانوو لهوولایهتی لویزیانای نههریکې .^(۱۳) دهکری لیکۆلینهوهدهربارهی خانووی دښهاتی بکری وهکو دیاریدهیکې جوگرافی، که فاکتهری زور نالۆزکاریگهری بهسهرینکھاتی ههبووه . چونکه خانووی دښهاتی رهنگدانهوهیکې راستهقینهی بارودۆخی ژینگه و کۆمهله ، زانراویشه که شتیکی وهکو خانوو دښهاتی لهگهل سادهیی شارهمزای تهکنیک و نهاندازهیی بهکارهاتوو تیایدا بهلام دهرفتمجامی شارهمزایی کشتیاره به سروشتی ژینگهکهی . بۆیش گوڤاو بووه لهگهل بارودۆخی ژینگهکهی و بهیتی پیوستی بوونی نههمش به ناشکرای دیاره لهو جیواوایهی کههمیه لهنهخشهسازي و شیوهی خانوو له روی رووبهرو ژمارهی ژوورهکانی خانوو درۆببوونهوهی . ناشکرایه کشتیار خانوودهکات له ههرشونیک جیگر بیت له نزیك دراوسنی و دواتر گوندهکه فراوان دهبی به زیاد بوونی قهبارهی دانیشتوانی و پیشکوهتنی پیشی . لهگهل هم فراوانبوونهش بۆشایهکانی نیوان خانووهکان کهمر دهپتسهوهو ریگاکانی رویشتن ههنديک جار هم بووشایانه دیاری دهکات ، له زۆربهی کاتدا خانووهکه به شیوهیهک بینا دهکری کههنه نویسته خانووی دراوسنی نههمش بهبی جیهپشتنی رووبهری کراوه له دهوری خانووهکه لهبهر هوکاری کۆمهلایهتی و نابوووری یا ناسایش . نههمش وادهکات گوندهکه شیوهی جیواز له درۆببوونهویان وهگرن . له دۆلهکانی رۆژهلاتی خوارووو

گه ټنده کړاوه کان به شپوه يک دهن که نزيکړه له بازنه له وهی چوار گوشه بښت بهم
 شپوېش ده ميټته وه تا رنگايه کی نوئ پيدا د هروات و واده کات شپوه کهی بگوردری. يا
 نوه تا درېژبوونه وهی خانووه کانی دېهاتی مهيلي بڼ شپوهی لاکښه يی يا (جوری
 شریتي) هه به له کاتی درېژبوونه وهی رووباريک يا رنگاييکی گواسته وه. له کاتيکدا
 شپوهی بازنه ی ده بښت لهو شونډانه ی که رنگاييکی پيچي هه به له دهوری بڼاکاريک
 کمه کو قه لاييکی بهر گرېکردن به کارهاتو ه. هه روه ها هه نديک گوند به وه جيا ده کرېته وه
 که خانووه کانی پهرتن و رووبه ری فراوان له نيوانيان هه به له گنل نه وهی هه نديک ناوچه
 خملکه کهی نازادی نيسته جيپو ورونيان هه به له هر شونډيکی بيانه وهی به لام له گنل نه وه،
 ناره زوری شپوه کڼه که يان هه به له کڼوونه وه، پروانه وېنه ی ژماره (۲) وشپوهی ژماره
 (۱).

وېنه ی ژماره (۲) گوندي شريتي

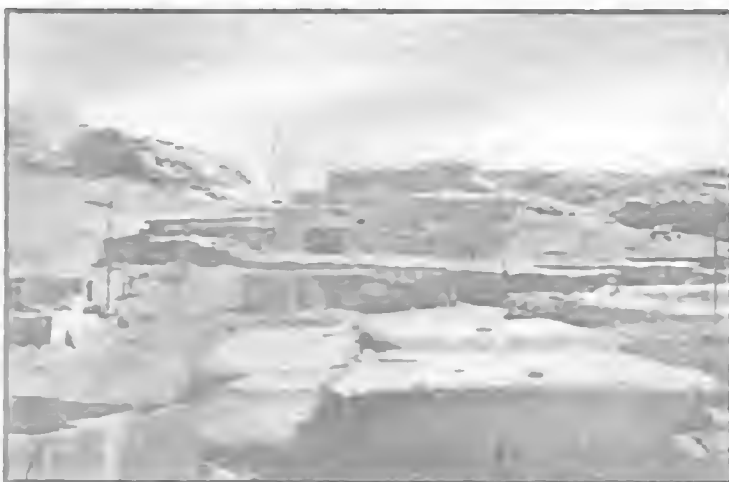
شیوهی (۱) جهند جورديك له گوند

ههروه ها گوندی نهستیره ی ههیه که له گهله هیله کانی بهرزی و نرمی کهنتوری لایه کانی دريژ ده بیهوه، له بهر ناره زوو کردنی خهله که که ی بز سوود وهر گرتن له دارستانیک یا له وهر گایهك . له پال چاندنی زهوی. ده کری نه م جوړه گوندهش له رۆژناوای نه ورو یا تبینی بکری.

خانوی دیهاتی له گوندی ناوچه شاخاویه کان شیوهی سینگۆشه وهرده گری، که بنچینه که ی فراوان ده بیت له خواری چیا که وهر زده بیهوه به ناراستی لووتکه که ی. چونکه خانووه کان له نزیک دۆله که بینا ده کرین دواتر دريژ ده بنه وه له سهر لیژی که، به شیوهی ریز ریزیک له پایه تا وه کو ناوه راستی لیژی که، یا ههندی بهر زتر. له کاتیکدا هیلای

به كهمى خانوو بىنا ده كرى ده ست به بىنا كردنى هئىلى دووهم ده كرى به ئاستىكى بهر زتر
 بىم شىوهش تاوه كو بىناتنانى گونده كه تهواو ده بىت لهم شىوهيه شدا تىبىنى رىزبه ندى
 خانووه كان ده كرى به شىوهيه كه ههر خانوويهك ده بىته پايهيك بۆ سهرووترى. نه مهش
 بوو ته شتىكى ئاسايى كه ههر خىزانىك سهربانى خانووى بهرامبرى به كار بهىتى بۆ مه به ستى
 تايه تى. رىزبه نده كه كه خانووله خووده گرى به رهو كه مى ده روات ههر چىنه بهر زىنه وه
 له لىزىكهو ژماره يان كه مه ده بىت تاواى لى دى رىزبه ندى سهرووى چىنه خانوويكى كه م
 له خووبگرى بىم شىوهش گونده كه شىوهيىكى سى گۆشه وه ده گرى له رووى
 دابه شىوون خانووه كانى. هه ندىك جار نىم خانووانه به شىوهيك كۆ ده بنه وه كه يهك رىزى
 درىزى بىكىن. به لام نه وهى باوه ههر پايهيك چىنه كۆمه لىك له خووبگرى و رىنگاى
 ته سك جيايى كاته وه.

وئەى ژمارە (٣) گوندی ناوچه شاخاویەكان

له لایه كى تر، فراوانبوونى بىناكارى هه ندىك جار واده كات كه شىوهى ره سه نى
 له ده ست بدات چونكه بىناكارى تازه زۆربهى جار درىز ده بىته وه به ئاراستهى پىشه نگی
 چىاكان و زه ویه ته ختایه كانى نرىك بهر زیه كه، كه زه ویه كانیان له بار بووه. به هه رحال

ده كرى بلتين له گهل هندنك زياده روى كه سى قوناغ ههيه كه گوندى چيائى پيدا دهروات له كاتى سه رهه لندان و بهرو پيشچوونى :قوناغى يه كم نهو خانووانه ده گريته وه كه له گهل سه رهه لدانى گونده كه بنيا تراوه و له بنارى چيابه كه كو ده يته وه به هيلى هاوترى يه كتر . له كاتيكدا دانىشتوانى له قوناغى دووه مدا پهنا ده به نه به ر بىنا كردنى شوينه به رزه كانى چيابه كه له گهل نه ستمى بىنا كردن و روو به روو بوونه وهى خانووه كان به شيوه يكي راسته وخو و بارودوخى سروشتى له باو باران .له قوناغى سيته مدا نهوا دهست ده كه نه به زياد كرنى خانووه كان له دهورى گونده ره سه نه كه جگه له شوينه به رزه كانى بويش دريژ بوونه وهى گونده كه و فراوان بوونى به ئاراسته ي روزه لات و روزه لاتا ده بيت كه پيشه نكي چياكان و زهوى ته ختايى ههيه به تاييه تى له بارودوخى ئاسايى و له گهل بهر دهست بوونى ئارامى و جىگيرى .به لام له گهل نه وه شدا فاكتهرى تر ههيه كه رولى ديارتره له وینه كيشانى ئاراسته كانى گه شه كردنى گوندو فراوان بوونى له وانesh دريژ بوونه وهى به رزيكه و پله ي ليژى و راده ي سه رچاوه كانى ناو .^(۱۴)

فراوان بوونى رووبه رى گوند له ناوچه دهشتايى و ته ختايه كاندا وای کردوه خانووه كانى بلاوه بيت له وانesh نه وهى ئهم دياريديه رونه بکاته وه قه باره ي گوندى گه ورهيه ، كه كۆمه ليك خانوو له دهورى سه نته رى گوند دريژ بوونه ته وه وله كاتيكدا هندنكي تر دوور له و به رت بوونه ، خانووه كانيش شيوه ي به رچاو و وه رده گرى وشيوه كانى لاكيشه يى و نيمچه بازنه يى و بازنه يى له هه موويان باوتره . له نه فريقيائى باشوورى بىبان ، خانووه ديهايه كان شيوه ي گر دبوونه وه جيايان ده كاته وه ، به لام له گهل نه وه شدا جوړى زووتر ههيه به پى هه مه جوړى فاكتهرى په يوه ندار به خانووى ديهايتى . بو غوونه له يه كيك له هه رته كانى نه بچريا تيبينى گوندى نهنگو ستيه يى دراوه (الحلقه) كه بازنه يكي ته واو پيك ده هيتى و ژماره يكي زوړ له خانوو دراوستى يه كتر يانزيك پيك ديتى . هه روه ها خانووه كانى نه لكه رال و نه لاساتى له نه فريقيا به شيوه يكي بازنه يى بلاوو

دهيتهوه، له کاتيکدا نازه له کانيان له ناوه راستي بازنه که کۆ ده بېتهوه که نه مهش جياوازه نه گونده کاني هيري کشتوکالي چر که به هاي زهوي کشتوکالي بهرزه.

شيوه کاني کشتوکالکردنیش رزليکي چاکي هيه له ديار يکردني شيوه ي گونده کان ، نمو زه يانه ي که به شيوه يکي به کۆمهل ده چيترت ههروهک ناوه راستي نه وروپا بو خورنه، گوندي کۆکراوه بنيات ده نري له شويينيکي مام ناوه ندي زهويه کشتوکاليه کان، بهمه بهستي ناسان به گهر خستني زهوي و گهيشن پتي . بهلام گهر کشتيار خاوره ي چهند پارچه زهوييکي کشتوکالي بيت ، بهرزه وهندي وا ده خوازيت که شيوه ييکي ناوهنجي بيت تاوه کو بگاته کيلگه کاني ليژه شيوه ي چوارگوشه يي يا بازنه يي يا نه ستيره ي وهرده گرنت به پتي توړي ريگاو باني ده رچوو له سه نتهري نشينگه که .

پنگهش ليړه دا بابه خيکي چاکي هيه له ديار يکردني شيوه ي نشينگه، چونکه له وانه يه شيوه ييکي دريژي هه يي گهر له دۆليک بووبه دوو بهرزي ليژ دهوره درابوو، ههروه ها گوندي نزيک رووباره کان نه و گوندا نهش کهله سهرووي گرده کانه ياله دورگه کانه نهوا شيوه ي چوارگوشه يا بازنه ي وهرده گري له بهر بجووکي رووبهري به که لک هاتوو بو بنياتاني گونده که شينگه دورگه يه کانيش زورجار بازنه يي يا نزيکي بازنه يي ده بن له وانه شه چوارگوشه بن له کاتيکدا فراواني رووبهري ناو ديري له ناوچه بيابانه کاند کۆنرولي قهباره و شيوه ي گونده ده کات و خانوه کان به دريژاي پرژه ي ناو يا ريژه ويکي دابهش ده بن يا خود کۆه بنه وه له دهوري بيرتيک يا هه سهر چاوه ييکي تري ناوي .

نه خشه ي خانووي ديهاتي:

له وانه يه ساده ترين جوړه کاني خانووي ديهاتي ، خانووي تاك بيت، که بريته له ژوورتيک که کشتيارو خيژانه که ي به کاري دهه يني وه کو جيتشينيک بو خويان و له وانه شه بو نازه له کان و پاراستني بهروو بووميش بيت ، بويه ناچار ده بيت که ژووره که دابهش بکات به ديوارتيک له قور يا شتي تر که جيا که ره وه بيت له نيوان خويان و نازه له کانيان.

ههروه کو له سوودان و سۆمان بهدی ده کریت. هه رچهندهش قهبارهی خیزانه که زۆرتر بوو ژووره کان زیاتر دهبن قهبارهی خانووه کهش گه وره تر ده بیت وه کو ده رئه نجامیکی جیا بوونه وهی خیزان له بنهمالهی سه ره کی و سه ره به خۆ بوونیان له وانسه گۆران به سه ره قهباره و نه خشی خانووه که دابیت که مه یلی بۆ بچوو کبوونه وه ده بیت به زۆری ، ههروه ها زیاد بوونی ژماره ی دانیش توان زۆر جار ده بیته مایه ی زیاد بوونی ژماره ی ژووره کانی خانوو . خانووه کان له زۆربه ی کاتدا له یه ک نهۆم پتک دین ، نه وهش له وانیه بگه ریتسه وه بۆ سروشتی په یوهندی کۆمه لایه تی که جهخت له سه ره دابراوی کۆمه لایه تی ده کات له پال فراوانی زهوی و سرووشتی که رهسته ی خۆمالی به کارهاتوو له بینا کردنی دیتهاتی ، له کاتی کهدا گونده پلاندانراوه کان زیاتر له یه ک نهۆمی تیدا بهدی ده کریت .

خانووله ناوچه به رزه کان ههروه کو له باکووری عیرا قدا ههیه ، زیاتر له یه ک ژوور له خۆ ده گری زۆربه شی کونی بازنه ی یا چوار گۆشه یی تیدا یه یا په نجه ره ی بچووک ، ئهم کونانهش له شیوه ی په نجه ره دایه و ده رگا کانی ش بچووک و رینگا به مرۆف نادهن پندا بروات به یی خۆنوشتانده نه وه . هۆکاری که می و بچووک کون و ده رگا و په نجه ره کان بۆ کۆمه لیک فاکته ره ده گریته وه له پیش هه مووشیان نزم بوونه وهی

پله کانی گه رمی له زستاندا و کاریگه ری بای سارد و جگه له ده ستگرتن (الاقتصاد) له تیچوونی بینا کاری و دواتریش نه شاره زای بوون به لایه نه هونه ریه کانی بینا کاری کردن . خانووه کان لیسه دا له بناری شاخی به ره و رووی خۆر بنیات ده نری له به رزاییکی دیاریکرا و له پال چیاکان . که پله کانی گه رمی گونجاوتره لیسه دا و پارێزراوه له بای سارد . ئهم دیاریده یه ش دیمه نیکی جیا که ره وه ی به خشیوه ته خانووه دیته اتیه کان ، چونکه پشتی له ده ره وه پیی ده چی زۆر به رز نه بیت له عه رزه وه له کاتی کهدا به رزیکیه ی له ژووره دا ده گاته چهند مه تریک . ههروه ها سه ربانی خانووه کانیان که میک لیژی ههیه بۆ یارمه تی دانی سه رف کردنی ئاری باران و به فر که له گه ل ئه مهش بینا کردنی خانووه کان له بنار چیاکان واده کات ئاو و به فر کۆ نه بیته وه . له ناوچه تهختیه کان به تاییه تی ناوچه

گهرمه كان ، پهنجره كان كه به شيويه چوارگوشه و لاکيشه يي دهبن و ههنديك جاريش .- نيمى دهبنه نامرازيك بو دهست نشان كردنى ناراسته ي باو هاتنه زووره وى تيشكى خور بويهش كesh وهوا روليكى گرنگى ههيه له شيوه و نهندازه ي خانووى ديهاتى ، همروه كو چون تيبينى نه وه ده كرى كه ليژيه كه ههيه له سهربانى ناوچه باراناويه كان ، همروها كاريگهري كه شو وهوا به سهر نه ستورى ديواره كان به ديار ده كه ويت بو كم كردنه وى كاريگهري كesh . له كاتى وهرزى ساردى و له ناوچه جه مسهر يه كاندا كومه لاني نه سكيمو خانووه كانيان به چينى به فرى به ستور دروست ده كه ن (كتل الجليد) له شيويه گومه تى خرو دواتر نهم ديواره نه ستوره به پارچه يه كه له پستى نازل له زووره و ده ده پوشرى له گهل جيهيتشتى بوشايك له نيوانيان وه كو چينيكي ههواى داپرا وو ناستى زهوى خانووه كه نزم ده بيته وه به نيو مەتر يا مەترىك له ژير ناستى زهوى همروه ، كونيكي بچوو كيش له گومه تى نهم خانووه به جى ده هيلدريت بو گورينى ههواو ده رچوونى گازو دوو كه له شيويه گومه تى له هه ريمه به سته له كه كان گونجاوه بو بارودوخى كه شو وهواى به سته له كى كه زور سارده و باي به به فره .

له هه ريمه گهرمه كانيش خانووى ديهاتى به شيوازيك يينا ده كرى كه هه بوونى به شى كراوه ي هه يي كه به حه وشه ناوده برى له گهل زياد كردنى ديواره كان بو پاراستن له تيشكى گهرمى خور له پال بوونى سيستمى ده روازه (نقام الفتحات) كه ده رفه ت به هاتوو چو كردنى ههوا ده دات له خانووه كدا . له مانه شه سهربانى خانووه كانيش شيويه گومه تى سواقدراو به رهنكى سه ي بگريته خو بو پهرت كردنى زورترين راده ي گهرمى و تيشك دانه وى خور . ده كرى نهم جوړه له خانو و تيبينى بكرى له ههنديك شوينى باكوورى نه فريقا ههروه ها له سه عىدى ميسر .^(١٥) . پروانه وينه ي ژماره (٤)

وینهی ژماره (٤)

نوونهی خانووی دپهاتی له هه ریمه گهرمه کان وینهی

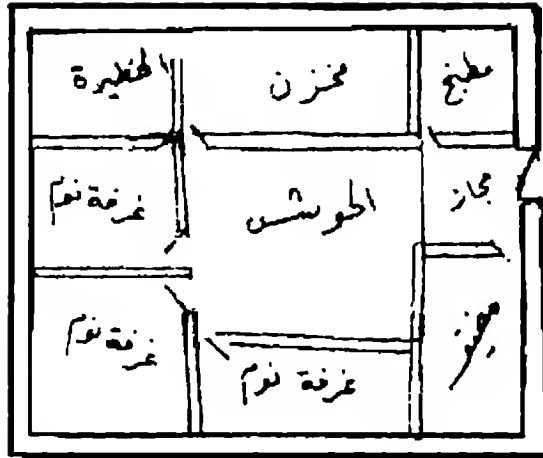
دانپشتوانی ناوچه گهرمه کانیش به پینچه وانهی ناوچه مامناوهنده باراناویه کان ، زیاده روهی له فراوان کردنی پمخه ره و کونه کان ده کهن له م دوایانه شدا سیستهمی بینا کردنی خانوو به دیواری به لوری یا شووشه ی نهستور هاته کایه وه له و ته نیشتهانی که به ره و رووی تیشکه خۆر ده بنه وه. له کاتی که ده بین ه پمخه ره و ده رگا کان ته سک و بچووک ده بنه وه له ناوچه سارده کاندای شوینی تاییه ت به گهرم کردنه وه ته رخا ده کریت که لووله ی سۆپا کانیا به رز ده بیتله خانوه که که نه مهش له نیشانه کانی ژینگه ی سارده پینکهاته ی خانوونی دپهاتی:

له گهل نه وه ی نه خشه ییکی پشه کی نه بو بپنا کردنی خانوو له دپهاتکاندا به گشتی به لام چهند بنچینه ییکی هاو بهش ههیه که به شیوه ییکی نه ریتی (عرف) کۆکبونه له سه ری له رینگه ی نه و شاره زایه ی که کۆبۆته وه له گهل به ها کۆمه لایه تیه کان و پاشماوه ی بۆیه ده کری بلین که خانووی دپهاتی پینکهاتانه له خۆر ده گری : (بروهانه شیوه ی (٢))

١- ژووری نووستن ٢- حه وشه ٣- کۆگا ٤- دیوه خان (ههندی جار)

٥- شوینی ناژهل

شیوهی (۲) نه‌خشهی خانووی دبهاتی

نهم ښکھاتانه‌ش جیاوازه له رووی جوړو رووبه‌ری ، به ښی جیاوازی قه‌باره‌ی خیزان و ښداو‌یسته‌کانی و ناستی بژیوی . نه‌وه‌ی خواره‌وه‌ش ښناسه کردنیک‌ی نهم ښکھاتانه‌یه :

۱ - ژووری نووستن :

هیچ خانوویکی دبهاتی نه ژوورنک یا چهند ژوورنکی نووستنی تایه‌ت به که‌سه‌کانی خیزان ، تیا‌دانه‌ښت . نهمه‌ش به ښی قه‌باره و را‌ده‌ی به‌ره‌م هینانی خیزانی کشتو‌کالیه . ژووره‌که‌ش به شیوه‌ییکی لا‌کیشه‌یی ده‌ښت و هه‌ندی جاریش چوار‌گوشه .

۲ - دیوه‌خان (المجیف) :

نهمه‌ش په‌نگدانه‌وه‌ی ناستی کومه‌لایه‌تی و نابووری خیزانه ، له پال به‌کار هینانی وه‌کو ژوورنکی خواردن وه‌کو ښکه‌یه‌کی جینشین میوان و ښگانه . ده‌کری بلین که‌ پنگه‌ی که‌سینک له‌ گونده‌که‌ په‌پوه‌ندی هه‌یه به شیوه‌یک یا نه‌وی تر ، به فراوانی و جوړی ښناکاری دیوه‌خانه‌که‌ی . نه‌ویش به رووبه‌روو شیوه جیاوازه به ښی پنگه‌ی کومه‌لایه‌تی و توانای نابووری خیزانه‌که‌ . دیوه‌خانیش به ښی نه‌ریتی له‌ دهر‌گای دهره‌وه‌ ده‌بی و دابراه

له ژووره کانی تری خانوو، ههروهه ناراسته ی دهرگا که ی بهرو دهرهویه بو به دهست هینانی دابرانی کومه لایه تی.

۳- هدیوان (الگارمه)

که وه کو ژوورینکی کراویه به سهر جهوشه دا و بو دانیشتی که سه کانی خیزان به کار دیت یا نان دهخون تیایدا.

۴- جهوشه

بریتیه له گۆره پانیک کراوه له ناوه رستی خانووی دپهاتی، ژووره کانی شی دابه شی دهینه سهر ته نیشته کانی. هه بوونی جهوشه یارمه تی ئالو گۆر کردنی هه وای خانووه که ده دات، ههروهه فینکی ده کات له هاویندا و تیشکی خوریش له ژووره کان ده دات له زستاندا. ههروهه رووبه ریکه خیزان تیایدا جهوجول ده کات و شوینی دانیشتیانیش ده بی له پال کردنی به شوینیک گونجاو بو خهوتی خیزان له شه وانی هاویندا. هه ندیک جاریش وه کو شوینیک راگرتی ئاژهل به کار دیت. زۆربه ی ئهم خانووانهش یه که دهرگای چونه ژووره وه ی ههیه که خیزان و ئاژهل له کان به هاووبه شی به کاری دین.

۵- شوینی ئاژهل (حجیره الحیوانات):

ئهمهش جیگای ههوانه وه ی ئاژهل وه هه ندیک جار به جیا له گهل خانوو بنیات ده کری بۆیه به شهوان داده خری له بهر پارێزگاری کردن له ئاژهل له کان و له وانه شه به په رزینی خانووه که دهور درابی و به رپگای دهرگای خانووه که به جیه ژووره وه. له ته نیشت شوینی ئاژهل لیش کۆگای ئالیک ههیه که رووبه ره که ی به پنی ژماره و جۆری ئاژهل ی خیزان دیاری ده کری و بو هه لگرتی ئالیک بو وهرزی زستان به کاردیت. ئاشکرایه که وا ئه ندازه و بینا کردنی خانووی دپهاتی په یه وهسته به شیوه ییکی سه ره کی به پیشه ی نابووری خیزانکه، که ئایا کشتو کاله کردنه یا شوانکاریه یا هه ردووکیه تی، یا خود خیزانه که کاری راو یا برینی دار ئه نجامه دا. ئهمهش ئاستی نابووری ئهو خیزانانه دیاری ده کات ئهو خیزانه دپهاتیه ی که به خپوو کردنی ئاژهل ئه نجام ده دا رووبه رینکی چاکی زهوی ههیه و پارچه ییکی

گهواره بۆ جینشین به کاردیتی . له کاتیکدا ده‌بینن نه‌و خێزانه‌ی که پسرۆره له چاندنی به‌رووبوم رووبهرینکی بچووکی هه‌یه چونکه خانووه که ته‌نها بۆ دالده‌ی خێزانه که به کاردیت.

که‌ره‌سته‌ی بیناکاری :

خانووی دێهاتی ده‌ربڕینکی راسه‌قینه‌ی ژینگه‌ی سرووشتی دێهاته، به به‌راورد له‌گه‌ڵ خانووی شاری. هه‌ندێک پسرۆران بۆ جیا‌کردنه‌وه‌ی جو‌ره‌کانی هه‌ریمی بیناکردن په‌نایان بـرـدۆـته به‌ر جو‌ری که‌ره‌سته‌ی به‌کار هاتوو له دا‌پۆشینی سه‌قفی خانوو شیوه‌ی بیناکاری که ئایا ته‌خته یا لیژه. چونکه نه‌و خانووانه‌ی که دا‌پۆشراوه به پوش یا دار یا قور، په‌له‌ی په‌ یوه‌ستبوونی به‌هێزه له نیوان جو‌ری که‌ره‌سته‌ی به‌کار هاتوو پینکهاته‌ی ژینگه‌که‌ی له‌گه‌ڵ نه‌و به‌ره‌و پیش‌چوونه‌ی هۆیه‌کانی گواسته‌وه‌ش له دێهاته‌کاندا. به‌لام ئهم جو‌ره په‌یوه‌ست بوونه تاوه‌کو ئیستاش به هێزه .^(١٦)

که‌ره‌سته‌ی بیناکاری (له رووی که‌ره‌سته‌ی خا‌و‌و‌ی ده‌ستکه‌وتوو لی‌ی) دا‌به‌ش ده‌بێته دوو‌جو‌ر: سرووشتی و ده‌ستکرد. ئه‌وه‌ی په‌که‌میان له زه‌وی ده‌رده‌هێنریت و به شیوه‌یه‌کی راسته‌وخۆ له بیناکاری به‌کارده‌هێنرێ. وه‌کو گه‌ڵ، قور، به‌رد و که‌ره‌سته‌ی بیناکاری دا‌ری و په‌لکی وه‌کو لقه‌کانی داروو دا‌رخورما و قا‌چه‌کانی داروو پووش . له کاتیکدا ئه‌وه‌ی دووم بریتیه له‌و که‌ره‌سته بیناکاریه دروست کراوانه‌ی وه‌کو که‌ربو‌چ و چیمه‌نتۆ و گه‌چ و شووشه .

خانووی دێهاتی له رووی که‌ره‌سته‌و جو‌ری بیناکاری ، نیشانه‌ی راده‌ی به‌رده‌ستبوونی که‌ره‌سته‌ی خا‌و‌و‌ی په‌یوه‌نداره به بیناکردن ده‌دات . هه‌روه‌ها سرووشتی خانووی دێهاتی و به‌رده‌ستبوونی که‌ره‌سته‌ی پتۆیست بۆ بیناکردن په‌یوه‌ندیکی پته‌وی هه‌یه له‌گه‌ڵ ئاستی ئابووری مرو‌ف و شی‌وازی بز‌تی‌وی و مه‌به‌ستی له بیناکردن . دی ن‌شینه‌کان به زۆری په‌نا ده‌به‌نه‌به‌ر به‌کار هێنانی که‌ره‌سته‌ی ژینگه‌ی خۆمالتی بۆ بیناکردن بۆیه‌ش ده‌بینن که‌زۆربه‌ی خانووه دێهاته‌کان به قور یا خشت که‌له پاشا‌وه‌ی لیته‌ی

رووباره کان یا له پاشاوهی گلي دواي راستکړنه وهی زهوی په ندا ده بی. که دواتر پووشی بۆ زیاد ده کړی له همدروو حاله تدا یا هندی روه کی وهیوو . داری پیوستیش بۆ سهقف و ده رگاگان لهو دارانه ده پردی که له په راوړی کیلگه کان یا له تهنیشت رووبارو جوگه کان گه شه ده کات و دواتر سهقفه که به لقی دار یا به حمیر داده پوشریت و دواتر به چینیکی فور .

له لایه کی تره وه ، نابی جهخت له سهر گونجاوی و په یوه ست برون له همدروو بارو دڅیک و همدروو شوینیک بکری . چونکه له وانه یه بیناکاری به که رهسته ی هاورده ی باشتر له دهره وهی هدریمه که بکری وه کو نه وهی خانووه کانی هدریمی (نه ستیس) ی کم دارستان له دار دروسته کړی، همدروو ها له وانه یه به رد له و ژینگانه دا به کار بهیتریت که نیسه به لام له گهل نه وه شدا بنه مای گشتی نه وه یه که خانووی دپهاتی له خشت دروست بکری له همدروو شوینیک که فور ه بیت وله دار دروست بکری له ناوچه ی دارستانه کان . له وانه شه جووتیار به رد به کار بهینی که تنها که رهسته ی به ردهسته له هدریم و زهوییه دارستانه کانی نه وروپا و یه کیتی سوږیه تی پیشوو و نه مهربکای باکوور تیینی ده کړی که دار که رهسته ی بیناکاری باوه هه تاوه کو له هدریمی رزوئاوای نه وروپا که خانووی دپهاتی به دار درستکراو جوړیکی سهیرو نه شازه نه و خانووه کانی له تخته ی ستوونی چوارگوشه داری دروست ده کړین و دواتر بوشاییکانی نیوانیان به که ریوچ یا به رد پر ده کړیته وه . ده کړی بلاو بوونی بیناکاری دار له نه مهربکای باکوور بۆ همدروو دارستان و بلاووه بوونی بگه رینه وه، چونکه ریژه ی بیناکاری بهم جوړه گه یشته نزیکه ی ۹۰ ٪ ی تیکر ای خانووه دپهاتی کانی وویلایته یه کگرتوه کان .

له نه فریقیاش، دانیشتوانی، لقی داروو گزوگیایان به کار هیناوه بۆ دروستکردنی خانووه کانیان ، ناشکراشه که نه م جوړه که رهستانه قورسای زور هه لئاگری و ناتوانری نهومی دیکه ی له سهر دروست بکری بویه جیشینی تیایدا ، کزخی چوارگوشه یا باز نه یه

سەققە کەى بە پەل و پۆى داروو گزگىاى ووشك داپۆشراوه (پروانه وىنەى

۰۹

وینەى ژمارە (۵) خانووى دىهاتى چوارگۆشه و بازىنەى

مرۆڤە لە ھەرىمە ووشك و نىمچە ووشكەكان ،پەنا دەباتە بەر زەوى خۆى بۆ بەدەستھىتانی كەرەسەى بىنا چونكە خاكى بە كاردىت بۆ بىنا كارى خانوو كە قالبى قور لەژىر خۆردا ووشك دەكرىتەوھە يا بە بەكارھىتانی ناگر رەق دەكرىت بۆ ئەوھى توندو تۆلتىر بىت .بەلام لە ھەرىمەكانى باراناوى خانووەكان لە كەرەستەى وا دروست دەكرى كە بەرگرى شىندارى بكات و بە شىنەھىكى لىژ دادەپۆشرى لەلايەك يا دوولاوھ نامرازەكانى سەرف كردنى بارانىش دادەندرى بۆى .

خانووەكانىش لە ناوچەى زۆنگ و زەلکاوەكان ھەمە جۆرن لە پرووى شىنەو كەرەستەى بىنا ، كە ئەمەش كاريگەرى بە ژىنگە و چوارچىوھى جوگرافى دەردەخات لە پال كۆمەلىك فاكترى كۆمەلايەتى و نابوورى . لىزە دا خانوو لە رووھى بەردى و قامىش دروست دەكرىت كەيەكەمیان لە ھەموو نارچەھىكى زەلکاوەكان گەشە دەكات لە پال رىزەوھى رووبارو جوگەكانىشى ، بەلام تەنھا لە قوللايىكانى ھەيە .

شتیکى سرووشتیه که هه‌بوونی که‌سته‌ی بیناکاری له هه‌ریمیکى دیاریکراو دا واده‌کات که تایه‌قه‌ندی ئاشکرای هه‌بیت چونکه هه‌روه‌کو چۆن بیناکردن به قامیش و به‌ردی باوه له زه‌لکاوه‌کاندا ئه‌وهاش بینای قور له ناوچه‌وووشک و نیمچه وووشکه‌کان له کاتی‌کدا ناوچه‌ی ساردو باراناوییکان به بینای دار یا به‌رد جیا ده‌کرێته‌وه، که زۆربه‌ی جار سه‌قفه‌که‌ی به‌بۆیه‌ی ره‌ش په‌نگ ده‌کرێن به‌لام دیواره‌کان به‌سپی. هه‌روه‌ها خانووی نیمچه داریش هه‌یه له هه‌ریمه سنوورییکان له وێلزو ئینگیلته‌را .

بیناکاریش به‌که‌ریوچی سوور له هه‌ریمه‌کانی ناوه‌راستی ئینگیلته‌را هه‌یه وه به‌ردی جیری له هه‌ریمه‌کانی باشوور له به‌ریتانیا .له پال ئه‌مه‌ش که دیواری به‌فری هه‌یه که هه‌شتا کۆمه‌لی ئه‌سکیمۆ دروستی ده‌که‌ن له به‌فر ، هه‌روه‌ها ژماره‌یکی زۆر له ئه‌کواخ هه‌یه به‌شیوه‌ی بیناکاری هه‌مه‌ جۆر که‌له دار یا پووش یا قوریا هه‌ندیک جار له ته‌نه‌که‌دروست ده‌کری.

پێکهاته‌ی پێشه‌ی خانووی دێهاتی

پێشه‌ی جێنشینی (الوفیغه السکینه) دیارترین دیاریده‌ی ژینیه له گونده‌کان ، به‌لکو په‌نگدانه‌وه‌ی راستی پشپۆریتی ئابووری ، کۆمه‌لایه‌تیه، هه‌روه‌کو چۆن پێشه‌ی چه‌ندین ره‌هه‌ندی مۆرفۆلۆژی ده‌رده‌خات بۆ خانوو ئه‌وهاش خانوو به‌پێی شوێن و تایه‌قه‌ندی په‌نگدانه‌وه‌ی پشپۆریتی له‌پێشه‌ی. له‌وانه‌شه‌ چه‌ندین به‌کارهێنان له‌گوند په‌یدا بێی به‌هۆی پێشکه‌وتنی می‌ژویی پێشه‌کان یه‌ک به‌دوای یه‌کدا، ئه‌م گۆرانه‌ش له‌وانه‌یه به‌هۆی هه‌مه‌جۆری له‌سیسته‌می به‌کارهێنان زه‌وی و ئه‌و قۆناغه‌ شارستانیه‌ی که هه‌یه‌و ئاستی بژێوی بێته‌کایه‌وه. له پال بوونی جیاوازی له‌را‌ده‌ی وولامدانه‌وه بۆ باروودۆخی ژینگه‌ی خوجیه‌تی و توانای راسته‌قینه‌ی .

له‌سه‌ر بنه‌مای ئه‌م جیاوازیانه‌ش خانووه‌کان دابه‌ش ده‌بنه‌ سه‌ر چه‌ند جۆری‌ک به‌پێی قۆناغی شارستانی کۆمه‌لگای دیاریکراو باروودۆخی سرووشتی و مۆویی په‌یوه‌ندار.

پیشهی جینشین بایه خیکی گرنگی پیشهی نشینگه دېهاتیه که پښک دههیتی که پښی ده گوتريت (دالده-ماوی) مروښ ههولتی پهیدا کردنی شوینی حهوانهوهی داوه له دواي به دههستهینانی خواردن په کسه. چونکه خانوو ده پیاریتیت له زیندهوههوه کانی تر به جیاوازی جوړو شیهی، ههروهه ده پیاریتیت له سهختی سروشت و گوزرانکاریکانی له گهل بلاووبونهوهی نارامی و جیگری له چه رخی نوی پاراستن به پښی تیگه یشتنی کون هیچ مانایی نه بوو، پیشهی سهه کی سهنته ره کانی دی نشینی له پال پیشهی جینشین پیشهی تر هه بوو که گرنگرتیان پیشهی خزمه تگوزاری بوو. له وانهش قوتابخانه و بنکه ته ندروستیه کان و بنکه کارگتیه کانی کومه لایه تی وو حهوانه و. که مروښ روژانه پیویستی پیه تی. سه بهرت به پیشه کانی بازرگانی و پیشه سازی و ئایی نهوا دههستهیه سهه قوناغی شارستانی و فاکتهری سهه هلدانی، له پال توانا نابوویره کانی. مزگهوت و په رستگاکان و مهرقده کانش، چه ند شویتیکن په یوه ندیان به پیشهی ئاینیه وههیه. که نه ویش جیاوازه له رویی رولی و بایه خدانی له نشینگهیه که وه بو نهوی تر و کاریگه ریکی ناشکراش ههیه له زورتک لهو نشینگانهی که گرنگیان ههیه له بهر نه م لایه نانه.

له گوندی تازه و نه خشه کیشرایش، پالندانه ران ره چاوی دامه زرانندی خزمه تگوزاریه پیویسته کان ده بن له سهنته ری گونده که، دواتر خانوه کانش له دهوری دانه نرین، چونکه له ویدا خزمه تگوزاری هه مه جوړ کوډه پیته وه که نابوویری یا کومه لایتی بیت (فیر کردن، ته ندروستی، ئایی) ههروهه کارگتیه.

ده کری پښکاتهی پیشهیی به رهو پیش بری له رڼگهی بایه خدان به نه خشه کیشان و هه لېژاردنی که رهستهی بینا کاری به رده ست و گونجاو به مه رجیتک ده بیت توندو تول بیت، ههروهه رووبه روو شوته کراوه کانی تیدابیت به شیهه ییکی گونجاو له گهل زینگه که ی.

سەرچاوه و پەرراویزی بهشی دووهم

- ١- بروانه G.Conzn; Aluwick A study in Town-plan Analysis, London, ١٩٦٩, ٢٧, Trans Insj Br George, ههروهه، خالص الاشعب، مورفولوجية المدينة، ص ١٠-٢٠.
- ٢- Baker; The Geography of Rural settlement, Exeter, ١٩٦٩, p١٢٥.
- ٣- Houston. J.M; A social Geography of Europe, London, ١٩٥٣, p٨٥.
- ٤- بروانه: عبدالفتاح محمد وهيبه، جغرافية الانسان، دار النهضة العربية، بيروت، ١٩٨٠، ص ٥٠٥.
- ٥- خليل اسماعيل محمد، انماط الاستيطان الريفي في العراق، مطبعة الحوادث، ١٩٨٢، بغداد، ص ٢٤٢.
- ٦- عبدالفتاح محمد وهيبه، المصدر السابق، ص ٥١١.
- ٧- لباد ابراهيم عبد الرحمن، ولاية جيجل، رسالة ماجستير، جامعة بغداد، ١٩٨٦، ص ١٤٤.
- ٨- محمد حجازي، جغرافية الارياف، دار الفكر العربي، الكويت، ١٩٨٢، ص ١٩٣.
- ٩- بروانه: محي الدين صابرو لولويس صميكة، البدو والبدو، ص ١٤٥.
- ١٠- شاکر خصباك، الاكراد، مطبعة شفيق، بغداد، ١٩٧٢، ص ٥٠.
- ١١- عبدالفتاح محمد وهيبه، المصدر السابق، ص ٥١٥.
- ١٢- بروانه: لباد ابراهيم عبد الرحمن، المصدر السابق، ص ١٤٥.
- ١٣- هارتشون، طبيعة الجغرافية، ترجمة شاکر خصباك، ج ١، ١٩٨٤، ص ٣٥٤-٣٦٠.
- ١٤- خليل اسماعيل محمد، المصدر السابق، ص ٢٣٧.
- ١٥- بروانه: محمد حجازي، المصدر السابق، ص ١٨١.
- ١٦- المصدر نفسه، ص ١٨٠.

بهشی سینه

تەرزى دابه شېوونى نشینگە دېھاتىھەکان

پېشەكى :

مرۆڤە لە و کاتەى بلاوو پۆتەو لەسەر زەوى مەيلى بۆ ژيانى بە کۆمەل بردوو و ھەر چەندە قەبارەى ئەم کۆمەلە گەورەتر بوايە ھۆکارىک برو بۆ زياتر بە دېھتەنى ئارامى و جىنگىرى بۆيە کە جۆرى کۆکراوہى دانىشتوانى يەکم وىنەى جىنگىر بوونى مرۆڤە لە جىھان لە کاتىکدا جۆرى بلاووہ بووى نىشتە جىي لەو کاتەدا پەيدا بوو کە ئارامى پاراستن بەردەست بۆ مرۆڤ بۆيەش کۆکراوہ پىشوو ترە لە رووى پەيدا بوونەوہ لە بلاووہ . بۆ غوونە بۆ ئەم حالەتەش سروشتى ژيانى کۆمەلایەتى لەلای کۆمەلە سەرەتايەکانى جىھان وەکو ھىندىہ سوورەکان و دانىشتوانەلبور لە ئەمريکاي باشوور .

لەلایەكى ترەو ھەريەمەکانى کشتوکالى چر قەلەبالغە بە ھىزى کارو خانووەکانيان بەرامبەر کەمى رووبەرى کشتوکالى بەرەو يەکەوہ نووساو (ملتصق) دەجى، ھەروەکو تىبىنى دەکرى لە نشینگە گوندیەکانى مىسرو ھىندستانو وولاتانى باشوورى خۆرئاوای دوورگەى ەدەرب. غوونەى نىشتەجىي کۆکراوہ ئەوہى تىبىنى دەکرى لە ولاتى چىن لەبەر نەبوونى زەوى فراوان بۆ کشتوکالکردن، دانىشتوان ناچار بوونە گوندەکانيان لەسەر رېچکە ناوہکان بنیات بنين لە شىوہى خانووى نىمچە سەر ئاوو جىنگىر ھەروەکو چۆن تىبىنى دەکرى لە ھەندى شۆيەکانى دەلتای چىن ولە بورىنوى باکوور. لە پال نىشتە جىي چروپر لە يابان نشینگەى بچوکىش ھەيە کە (۱۵ - ۲۰) خانووى کشتوکال لە خۆى دەگرى لە کاتىک جۆرى بلاووہ بوو تىبىنى دەکرى لە دوورگەى ھوکايدو ھەروەھا لە خۆرئاوای ناوہند لە وولایەتە يەگەرتووەکان .^(۱)

شىوہى جيا کردنەوہى نىشتە جىي دېھاتى لە ئەفرىقياش چر بوونەوہيە لە ھەريەمى باشوورى بىابانى گەورەوہکو گوندە کۆکراوہکان و نزيک لە يەکترى لە نيجيريا لە پال سەنتەرەکان نىشتە جىي بوونى دېھاتى بلاووہو پەرش و بلاوہ.

ھەرچەندە زانا (متزن) دوو جۆر لە نشینگەکانى دەست نیشان کرد لە ئەوروپا کە کۆکراوہو بلاووہ يەبەلام ئەم گۆرانکارىە خىرايانەى کەبەسەر ھۆيەکانى گواستەوہو

گه ياندن هات وای کرد نهم شیوازه تیک بچیت . بۆ غوونه گوندی کۆکراوهی گردبوو (مرکز) جۆریکی سهره کی یه له باکوورو خۆرهلاتی فهره نسا له ههمان کاتدا تیبینی نیشه جیتی بوو بکهین له (بریتانی) و ههریمی ناوهندی فهره نسا . نیشه جیتی تیکه لیش له باشوورو خۆرهلات بهمدیار ده کهوئ که جۆریکی تیکه له له کۆکراوهو بلاوو نیشه جیتی دیهاتی له نهلمانیاش په یوهسته بهو گۆرانکاریانهی که به سهر ژینگه ی داهاتوو له چهرخه میژویه کانهوه چونکه فراوان بوون و بلاوو بوونهوهی نیشه جیتی شان به شانی نهو گۆرانکاریه نابوووری و کۆمهلاتیانه بهرته چو که ههر قوناغیکی میژوویی لهوی تر جیای ده کردهوه تا ئیستاش نیشه جیتی بلاوو ههیه په یوهسته به خاکی (نهللویس) شوینی دیاره به سهر جۆری ئیستای نیشه جیتی .

ده کری تیبینی جۆریکی تری نیشه جیتی بکهین که به گوندی یهک ریگا ده ناسری نهم جۆرهش کاتیك پهیدا ده بیت که ریگایه کی سهره کی هاتوو چۆ به ناوچه که دا تیهه بیت ههروه ها جۆریکه تریش ههیه له گوندی باز نهیی که له ههریمه تازه کانی یا په راویزه کانی نیوان ناوچه کانی (جهرمانی و سلافی) یه .^(۲)

له بهریتانیاش تیبینی سیسته می دیهاتی بلاوو بۆ نشینگه کان له زهویه نزم دهشتایه کان ده کریت و سیسته می دیهاتی بلاوو له بهشه بهرزه کاند له خۆرناواو باکووریش جۆری په رش بلاووهش له ههریه که ئیر له ندا و ئوسکنلندا تیبینی ده کری له کاتی که دا جۆری بلاوو له دواي گۆرانکاری یه کهم هات که بهوه جیا ده کراوه که کۆکراوهیه له رووی دی نشینی . ناوه دانکردنهوهی جیهانی نویش په یوهشت بوو به جۆرو پلشکۆی نیشه جیتی بووه کان و نهو شاره زیانهی که گواستیانوه بۆ وولاتی دووه میان و به کارهیتانی زهوی وای کرد که سیسته می بلاوه زال بیت به سهر شیوه و نه ندازهی نشینگه و شیوهی لهو ناوچهانهی په یوهسته بوو وه کو گوند هیلکرد یا شه ریتی و گوندی نه ستیره یی و چوار گۆشه .^(۳)

تەرزەكانى دابەش بوونى نشىنگە دېھاتىەكان :

دابەش بوونى جوگرافى نشىنگە دېھاتىەكان بىنچىنەى لىكۆلىنەوكان تايىەت بە جوگرافىي دىشنىنى بىك دەھىتى بۆگەشتن بە ئاشكرا كردنى تەرزەكانى دابەش بوون لەلايەكى ترەو ئەو ھۆكارانەى كەكارىان كردۆتە سەر دابەش بوونەكە لەلايەكى ترەو . تەرز - جوړ (pattern) زاراوہىكە زۆر بەكار دىت لە لىكۆلىنەو زانستىەكاندا و بۆ ئەو بەكار دىت كە نىشانەى دابەش بوونە. ⁽⁴⁾ لەلاى جوگرافىەكانىش ئەو شىوہىكەبە بى ديارىدەكان رىك دەخريت لەسەر رووى زەوى جوړىش لەم لىكۆلىنەوہىكە نىشانەى دابەش بوونى سەنتەرەكانى دېھاتىەو ئەو سىستەمەى كەوہرى دەگرى لە دابەشبوونەكەدا ھەرۋەكو چۆن نشىنگەكان جىاوازان لە رووى قەبارەو ھەر ئەو ھاش جىاوازان لە رووى وىتەى دابەش بوونىان و بلاو بوونىان ھەندىك گوند شىوہى ئەندازەى رىك وەردەگرى ھەندىكىش بلاو دەبىتەو بەبى رىك خستن وە لە كاتىكدا ھەندى شىوہى كۆكرەوى سەنتەر دەگرىتە خو و ھەندىكى ترى بە ئاراستەى رىگاوبان و رووبارەكاندا دەروات . دەكرى جۆرەكانى دى نشىنى دەست نىشان بكەين لە رىگەى پەيوەندى نىوان خانووەكان و شىوہى دابەشبوونىان بۆ دەست نىشان كردنى جۆرى ئەم پەيوەندىش دەكرى نەخشەىكى ووردى شوئى لىكۆلىنەوہەدەست بەيتدى و خانووەكانى لەسەر ديارى بكرى بە شىوہى خال. (5) زۆر گرنگە كە رەھەندى مېژووبى بايەخى بى بدريت چونكە جىگىر بوونى لادىنى نەگەيشتە ئاستى ئەمرۆى ئەگەر بە زنجىرەىك پىشكەوتنى جوړاوجۆر تىپەر نەبوايە ، چەندەھا سەنتەرى جىنشىنى بنىات نراودواتر لەناوچوودواتر لەسەرى ياخود لە نزىكى نشىنگەى تر بنىات نراوہ چەند گۆرانكارى بەسەر داھات نامرازى نۆى و شىوہى نۆى پەيدا بوو بۆ دىزىنى خانو كردن ياخود شىوہى ئەندازەى گومان لەوہ دانىە كە پەيوەندى ھەيە ئە نىوان جۆرى بلاووبوونەوہو دابەش بوونى شىنگەكان و ھۆكارەكانى دامەزراندنى جىاوازی زىنگەى سروشت لەسەر رووى زەوى و ناوہەواو رووہك و ئاو ، بى گومان دەبىتە مايەى پەيدا كردنى بەھای شوئى جىاواز

مرۆڤ باشره کهی ههڤ دهبژیری بۆ نیشته جی بوونی و نهجام دانی چالاکی نابوو. زانا
 Hagget جهختی کرده سه رهوهی که ده رامتێ سروشتی رۆلی گرنگی ههیه له دیاری
 کردنی جزری نیشته جی بوون . هه ندی گوند ههیه شیوهی درێژ و هه ده گری له گهڤ
 ناراسته ی رێرهوێکی ئاویدا یا درێژ بوونهوه ی رێگایه ک ، هه ندیکیش به شیوه ی یه کسان
 بلاوو ده بیته وه به پنی بلاوو بوونهوه ی ده رامتێ نابوو ی ، یاخود کۆ ده بیته وه له یه ک
 سه نته ردا له بهر نه وه ی ده رامتیه که به ته نها په یه وه سه به یه ریکی ناوو یا شوێنیکێ پاؤاسن
 که نه مه ش ده بیته مایه ی جزری کۆکراوه . (٦) له لایه کی تره وه زانا Scarin وا ده بینی که
 گونده کان له و شوێنانه بنیات نه راو ن که ناوی لی هه یه به لکۆ مرۆڤ له هه ر شوێنیکێ
 ئاره زووی بکرا یه دا یه مه زرا ند له ئاوه نزیکه کانی ده و راو پشتی پتو یستی به ده سه ت ده هیتا
 هه روه ها بۆ ناژه له کان و بۆ کشتو کال کردنیش . (٧)

جوگرافیزانه کان پشت به دوو رێگا ده به سه ت بۆ به دیار خستنی ته رزه کانی نیشته جی لادی
 : یه که م تییینی راسته وخۆ ، دووه می ش ئاماره کان . له وانه یه پشت به سه ت به تییینی
 راسته وخۆ پالپشت به نه خشه باشترین رێگه بی ت به لام چایش نه که داتا کانی به ر
 ده ستیش به کار به تیری بۆ به ده سه ت هیتانی ده ر نه جمای و وردترو دروست تر .

له ژیر رۆشنایی نه وه ی که باس کرا ده کری ئه م ته رزه دابه شه بو نانه ده سه ت نشان
 بکه ین :

١ / نیشته جی تاک (منعل) :

لی ره دا مرۆڤ و خیزانه که ی له سه ر زهویه کشتو کالیه کان خانو ده که ن بۆ نه وه ی هه ر
 خۆی کاربکات له وانه ش جووتیار شوینی ئاژه لیش بکات له ده و راو پشتی ماله که ی
 هه روه ها کۆگا و بینا و کاری تری پتو یسته له وانه ش هه ندیک خانووی کریکارانی یارمه تی
 ده ری بکات به تایبه تی له زهویه فراوانه کان که مولکداریه تی زۆر دووره له یه کتری
 نه وه ی ئاشکرایه که مرۆڤ هه زی له جیگیر بوونی به کۆمه ل هه یه به لام هه ندیک هۆعه یه

که واده کات هەندێک جار بەتاک نیشته جێ یێت ئەم جۆره له نشینگه کان لهو شونانه
بلاوه ده بێت که ناماده بوونی پێویسته له کێلگه کهی .

ههروهها له شونانه پهیدا ده بێت کو رووبهری مولکداریهتی کشتوکالی گهورهیه ده کری
تییینی ئەم جۆره له نیشته جێی بکهین له دێهاتی کهندهی و ئەمریکی له ئوسترالیا و
نیوزلهندا و ئهوجهنین که زهوی فراوانیان ههیه و یارمهتی خێزان ده دات له ناو
کێلگه کاندانیشته جێ بن ههروهها به پیتی زهوی و زۆربوونی دارستان و سهرحاوه کانی
ئاو چهند هۆکاریکن که واده کات بهرو نیشته جێی تاک بروات کشتیار . مولکداریهتی
تاک بهوه له شونانه شاخاویه کان دا به شێوهیهکی دیاره چونکه رووی زهوی پیاوچه کراوه
به رزی و نزمی جیاوازه ههروه کو چۆن تیینی به رزایه کانی ئهوروپا ده کریت به تاییهتی له
سویمراو نه مساره له ناوچه شاخاویه کانی ئاسیا و به رزایه کانی خۆرهلاتی ئهفریقا . (۸)
له تاییهتمه ندیه کانی ئەم جۆره نیشته جێ بوونه نزیکی جووتیار له کێلگه کهی ئاسانی
سه رپهرشتی کردنی به لام دا برای جووتیار له ده ورره ی پهبه یه کۆمه لایه تی یه کان
سنووردار ده کات یارمه تی کردنی خزمهت گوزاری سه ره کی بۆ نادات به تاییهت
خزمهتگوزاری ئاوو کاره با و ده زگای فێرکردن و ته ندروستی و رینگاو بان . بۆ نه وهی
هه ندی له خراپه کانی ئەم جۆره کهم بکریته وه جووتیاره کان خانووه کانیان له شونانه
بنیات کرد له سه ره زهویه که نزیکه له و له و جێ یه ی که خانووی جووتیارانی تری لیه
شێوهش ژماره یه ک له خانوو کۆمه لگایه کی نزیک له یه کتر کۆ ده بیته وه نه مانه ده بیته له
ناوبردنی به ته نیایی دا بران ههروهها خه رجیه کانی خزمهتگوزاری ده زگا گشتی یه کان کهم
ده کاته وه . (۹) بروانه وینه ی ژماره (۶).

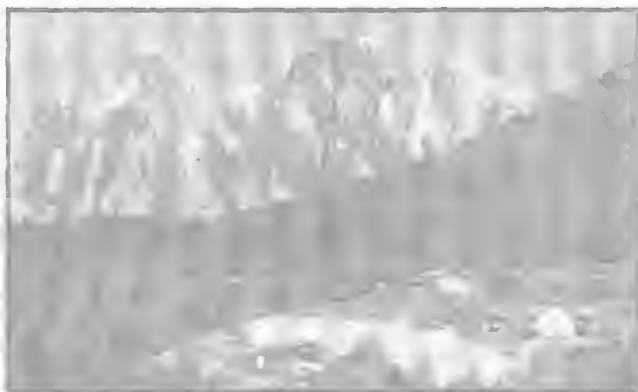

وېنەى (٦) خانووى دېتهاتى تاك

٢ / نېشتهجىى بلاوه بوو :

ئەم جوړه لەم ھەرىمانە دەردەكەوئىت كە قوولايىكى شارستانى ھەيە كە حكومەتە ناوھنديە كان تيادا سەرى ھەلداوہ و جوړئىك لە ئارامى و ئاسايشبلاوو بۆتەوہو مرؤفئش تارادەيەكى زۆر توانى ئازاد لە بۆجوونى كۆمەل و پاراستى تاكە كەسى لىرەدا سەنتەرەكانى بە شىۋەيەكى ھەرمەكەى بلاو دەيىتەوہ بە بى رىك خستى ئەم جوړه رەنگدانەوہى سروشتى دابەش بوونى جوگرافى سەرچاوەكانى ئاو بەديار دەكات كە سەنتەرەكانى نېشتهجىى بوون پششى بى دەبەسقى ھەروەھا بارودۆخى ئۆبۆگراى . ئاشكرايە كەوا كەم بوونى دەرامەتى زەوى و ووشكى كەش و ھەوا وا لەدانىشتوان دەكات كە ناوى ژىر زەوى بەگەر بچەن كە بىرو كارئىزلە خۆدەگرئىت و بە شىۋەيەكى ئارىكخراو بلاوہ دەبى و دانىشتوان لەو شوئنانە نېشتهجىى دەبن . وەكو تېيىنى دەكرئىت لە زوړئىك لە ناوچە شاخاويەكانى ئىراق . بۆيە سەير نىيە جوړى دابەش بوون تيايدا بلاوہ بىت . (١٠)

بلاوو بوون زیاتر ده‌بیت لهو سه‌نهرانه‌ی که رووی زه‌وی چروپ‌ردو به‌رزی و نرمی
 جیاوازه‌هه‌روه‌ها نشینگه‌کان زیاتر بلاووه ده‌بن نه‌گه‌ر ناو به‌رده‌ست بوو تا راده‌یه‌کی
 پتویست له باران هه‌بوو هه‌روه‌کو چۆن له‌ده‌شتی (جۆما) هه‌یه له هیندستان ئهم جۆره
 نشینگانه ده‌رنه‌نجامی به‌ره‌و پێش چوونیکی نیشه‌جینی می‌ژووی هه‌یه که له ریگه‌یه‌وه بیری
 مرۆڤ گۆزاده‌رباره‌ی ژیان و جینگیر بوون و و شیوازی به‌کارهاتوو له‌به‌کاره‌ینانی زه‌وی
 بۆیه به‌ره‌و پێش چوون له نامرازه‌کان به‌ره‌م هه‌ینان و نامرازی کشتوکالی وای کرد
 به‌ناسانی ئیش له‌سه‌ر به‌ده‌ست هه‌ینانی رووبه‌ری کشتوکالی بکری که نه‌مه‌ش هانی بلاوو
 بوونی نیشینگه‌کانیدا. (١١) به‌م جۆره له ناوچه‌ده‌شتایه‌کان .

وینه‌ی (٧) خانووی دێهانی بلاوه‌بوو

۳ / نيشته جي ڪڙوهو :

ليڙهه ڏانهن ڏيهاڻيه کان ڪڙمليڪي رٿڪ يا خود نارٿڪ پٽڪ ڏيڻن به لام بهوه جيا ده ڪريتهوه ڪه نزيڪن له يه ڪڙي شتيڪي سرويشتي يه ڪه دهشته کان و زهوي به ڪار هاترو بڙ ڪشتو ڪال بهتايهتي له ناوچه يه ڪي سرويشتي سهخت وه ڪو (چيائي ، زه لڪاوي ، ناوچه ووشڪه کان ،... هتد) ههروهه لهو ناوچه ي دهرامهته هههه جوڙهه کان ڪه پالپشتي پهيدا بووني ٺهه جوڙهه له نيشته جي بوون ده ڪن و زيهه ڪانيش له ناوچه ي ووشڪ و نيمچه ووشڪه کان له ههمووي راڪيشتره بڙ دانيشٽوان . نيشته جي ڪڙڪراوه وادهه نريت ڪله ههموو جوڙهه ڪاني تر باووتره و ڪوٽره و ده ڪري بليڻ ده گهريتهوه چهرخي بهرديني سيهم . ههروهه ٺهه جوڙهه له نيشته جي بوون يه ڪم دياريدهه بڙ نيشان داني جياوازي له نيوان ڪڙمليگهه کان له روي چالاڪي نابووري يالاينهني ڪڙملايهتي . گونده ڪاني دڙلي رافيدهين و نيل و سند خانه ي يه ڪمي بهرهو پيش چووني ٺاوهه داني مروئي سوو بڙ دروست ڪردني شار . (۱۲)

بارودڙخي نيش ڪردن واي له مروڙ ڪرد ڪله گوندي گردهوه بوو نيشته جي بيت و لهسهر رووبهريڪي بچووي زهوي . ههروهه پڻويستي بڙ ناو واي ليڪرد ڪه به ڪڙمهل جيگير بيت بڙ سوود وهرگرتني بهشدار بوون تايدا . له ناوچ چيا ڪانيش ڪه بهتايهتي بهرهو روي تيشڪي خوره شويني گونجاوه بڙ نيشته جي بوون ، دانيشٽوان لهه جوڙهه دا له خانووي لايه ڪڙ دهڙين گونده ڪهش دووري له ڪيلگهه ڪه ده گوري به پتي جوڙي ڪيلگهه ڪهو شيوهي ههروهه ڪو چون گوندي ڪڙڪراوهيش جياوازه له روي قهبارهو به پتي دهرامهتي بهردهست و تواناي مروڙ لهسهر به ڪارهيتاني له ڙينگه دهست ڪورتهه کان ڪه دهه ڪويته پهراوڙي يبابان مارهي خانو و ڪاني گوند زياتر نيهه له ههنديڪ خانووي بچووک له ڪاتيڪدا مارهي بهرز دهبيتهوه له ههريمه به ٺاوهه کان له دهياها خانوو .

ناشڪراشه ڪه گوند دهبرينيڪي ريڪخراوه لهسهر جوڙي ڙيان ڪه لهوانهيه قهله باخ بيت له دهوري ريرهوي ٺاوهه کان ياله بهرزايلڪ و لهوانهشه دهشته کان و زهويهه نزمه ڪاني

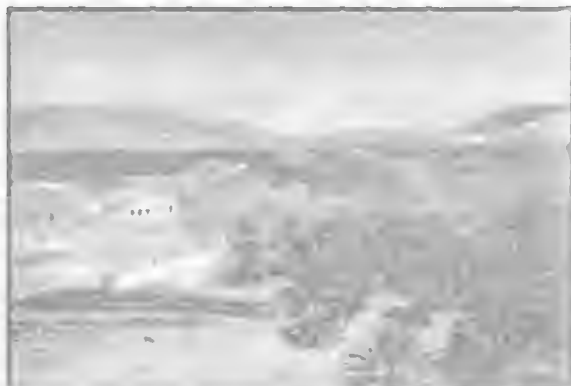

بەسەندىر بىت زۆر جار ناۋى گۈندە كايىش پەيۋەندىيە كانيان بەدەر دەخست و دە كرى گۈندە رەسەنە كە گۈندىكى ھاۋىيە ھەبىت كە زۆر دورنەبىت لىيى ھەندىك جار ناۋىكى بچووك كراۋەى لە ناۋى گۈندە كەى يە كەم وەردە گرىت بە گشتى لە ھەر شۈيتىك زەۋى بە پىت لە دەشتايە كان بەدەست بوو لە گەل بەرزى و نزمى لىك چوو ئەوا كۈندە كەلە كە بوو بىنچىنە ئەمەش ديارىدە يە كە بەتەنھا لە ئەوروپا بەدى ناكرىت بەلكو لە ھەندى ناۋچەى چىن و خاكى ئەللىۋىس تىيى دە كرى .

ئەم جۆرە نشىنگانە كە ھەرچەندە شىۋەيان جىاۋازە كە بەزۋرى بۆ جىاۋازى كەش و ھەۋار جىاۋازى قۇرناغە كانى كۆمەلەيتى دە گەرىتەۋە بەدەر خىستىكە لەسەر پىۋىستى بوون بۆ شۈيتىك بۆ ئەنجام دانى چالاكى ئابۋورى كە بىرىق يەلە كشتوكال و بە خىتو كرىنى ئازەل . پىۋىستى ھاۋكارى كرىن بۆ رىك خىستى ئاۋو كۆنترۆل كرىنى و دەرهىتەنى لە بىرە كان و ئامادە كرىنى : ناۋى بۆ ئەۋەى زىاتەر بگۇنچى بۆ بەكار ھىتەنى ، دەبىتە مايەى كۆبۈۋەنەۋەى جۈۋىتباران و پەيد : بوۋنى گۈندى گەۋرە ئاشكرايە كەۋا كارە جۆراۋ جۆرە كانى كشتوكانى بە تايەتەى لەو وولاتانەى كە شىۋازى كشتوكالى چروپر بەكار دىنى پىۋىستى بەدەستى كار مەيە و ئىشى بە كۆمەل ھانى خەلكى دەدات بۆ ئەۋەى لە گۈندى كۆكراۋە جىنشېن بىن لەبەر ھاۋكارى كرىن وەكو چۆن تىيى دە كرى لە مىسر و ھىندىستان و پاكىستان و يەمەن، كە لەۋىدا خەلكى لە گۈندى چەند نەۋم دەژىن كەلە (۸ -) نەۋم پىك دىت و دەكەۋىتە سەر زەۋى كشتوكالى يان راستەوخۇ . بىرۋانە زىنەى (۸) . ھەروەھا نىۋەى خانۋەكانى گۈند لە چىن دا يەك سەقف دايان دەپۇشى .

لەلەيەكى ترەۋە بەگەر خىستى زەۋى و سىستەمى مولكدارىيەتى گشتى پىۋىستى ژيان لە گۈندى كۆكراۋە بەدەست دەخەن وەكو گۈند ھاۋكارى كشتوكالى و كىلگەى بە كۆمەل و كىلگەى دەۋلەت. (۱۳) ھەروەكو قەبارەى گۈند لەم جۆرەنشىنگانە جىاۋازى ھەيە شىۋەكەشى جىاۋازى ھەيە ھەندىك جار شىۋەى ئەندازەى رىك وەردە گرى كە رەنگدانەۋەى بەھاي زەۋىەر مەترسى دانىشتوانەكەى لە بەفېرۋەدانى زەۋى چاك بۆ

خانوو کردن ،له نیتوان ئەم شیوانەدا شیوەی هیلکاری (Linear) که خانووەکانی درێژدەبیتەو بەدرێژایی رینگاکان و رووبارەکان و کەنارە ئاریەکان ئەم جۆرەش فراوان بوو دوای پێشکەوتنی هاتوو چۆی ووشکانی وەکو رینگاو بانی نۆتۆمبیلەکان و هێلی شەمەندەفەر .... لە غوونەکانی ئەم جۆرەش گوندەکانی رۆخی زێی دیجلەو فورات و دۆلی نیل.

وێنەی (٨) گوندی چەند نەژم لە یەمەن

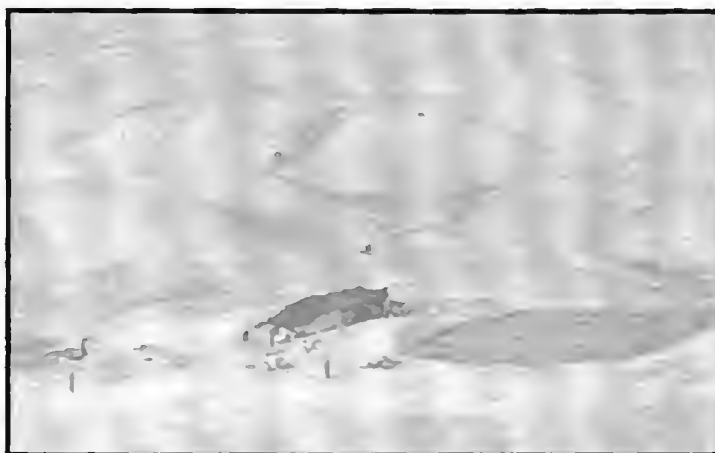
شونیی گوندیش کاریگەری زۆری هەیە بەسەر شیوە و پێگەی کە لەوانە یە شیوەی درێژی هەبێت ئەگەر لە دۆلێکی تەسک گەشەیی کرد کە دەورە درابێت بە چیا یاخود دووربەرەوی ئاری هەر وەها گوندەکانەیی رۆخی زێەکان لە کاتی کدا ئەو گوندانەیی کە لەسەر گەردەکان یاخود دوورگەکان بنیات دەنرێن شیوەی چوار گۆشەیی یاخود بازنەیی دەبێت لەبەر بچووکی زەوی بە کەلک هاتوو بۆ دروست کردنی گوند ئەوێ تایبەتیشە بە گوندەکانی بیابانی و واحات ئەوا رووبەرە کەیی و شیوە کەیی پەڕووەستەبە سروشتی زەوی کە دەتوانرێ ئاری بگەیهنرێتی لە دۆلەکانی خۆرەلاتی ناوەرەست گوندی گەورە بنیات دەنرێ لە شیوەی نزیك لە بازنە لەوێ چوار گۆشە بێت بەلام بە خێراییی شیوە کەیی دەگۆرێت هەر وەها قەبارەیی لەوانە شە کاریشی بگۆردرێت لە کاتی رینگاو بانیکی

هاتووچۆی نوێ تبابدا یاخود له‌نزیکي دا . گوندی ئەستێرە ی شێوێه کی تری نشینگە کانه
 کەله‌لایەنی له‌گەل بەرزێ و نزمی هێلی کەنتۆری درێژ دەیتەوه له‌بەرئارەزووی دانیشتمان
 له‌سوودوهرگرتن له‌ زهوی ئەمەش تێبینی دەکری له‌ زۆربە ی گونده‌کانی ئەوروپای
 رۆژئاوا. (١٤)

شیوازه‌کانی کشتوکالیش رۆلینکی گرنگی ههیه له‌ دیاری کردنی شیوێه ی گوند له‌و
 ناوچانه‌ی که‌ کشتوکالی به‌ کۆمه‌لی لی باوه‌ وه‌کو ناوه‌راستی ئەوروپا بۆ غۆونه‌ گونده
 کەله‌ که‌ بووه‌ که‌ له‌ شوێنیکي ناوه‌ندی له‌ نیوان زهویه‌ کشتوکالیه‌کان بنیات ده‌نرێت بۆ
 ئاسان کردنی به‌ گەر خستنی (به‌لام ئەگەر جووتیاره‌ که‌ چهند پارچه‌ زهویه‌ کی هه‌بوو ئەوا
 به‌رژه‌وه‌ندی وا ده‌خوازێت له‌ شوێنیکي مه‌رکه‌زی نیشه‌جی بیت تاوه‌کو به‌ناسانی بگاته
 زهویه‌ کشتوکالیه‌ کی) گوند لی‌ه‌دا شیوێه ی چوار گۆشه‌ یان بازنه‌ی وەرده‌گریت. (١٥)
 ٤ / نیشه‌جی په‌رشوبلاوو:

ئهم جۆره‌ به‌وه‌ جیا ده‌کرێته‌وه‌ که‌ گونده‌کانی دوورن له‌ یه‌ك و بلاوه‌ن له‌سه‌ر پانتایی
 هه‌رمه‌ که‌ . که‌ زۆر جار شیوێه ی نارینکی پتو ده‌یار ده‌بێت وه‌کو جۆری بلاوو به‌لام نه‌وه‌یان
 زیاتره‌ و رووبه‌ری دابه‌ش بوونی فراوانتره‌. (١٦) ئهم جۆره‌ زۆرباره‌ له‌ ناوچه‌شاخوایه‌کان و
 ناوچه‌ ووشکه‌کان چونکه‌ که‌می سه‌رچاوه‌ی ئاووبی هێزی خاڤ و زۆری رووبه‌ری ئاوی
 واله‌ دانیشتمان ده‌کات کەله‌ نشینگه‌ی دوور له‌ یه‌کتری بژین گەر هۆکاری یارمه‌تی ده‌ر
 هه‌بوو بۆ دروست بوونی . له‌لایه‌کی تره‌وه‌ بارانی زۆر هانی نیشه‌جی په‌رش و بلاو
 ده‌دات بۆیه‌ له‌ خۆرانییه‌ گوندی په‌رشوبلاوو هه‌یه‌ به‌لکو بارودۆخی تایه‌تی یارمه‌تی
 دروست بوونی ده‌دات له‌ کاتی که‌ کۆبوونه‌وه‌ی شتیکی ناسایه‌ گەر زهوی کشتوکالی
 به‌یه‌که‌وه‌ نووساوه‌ به‌بێت ئەوا جۆری په‌رش و بلاویش گونجابه‌ بۆ ئەو شوێنانه‌ی که‌ زهوی
 کشتوکالی پچرپچره‌ . هه‌روه‌ها به‌کارهێنانی به‌رده‌وامی زهوی کشتوکالی واده‌کات توانای
 به‌رهم هێنانی نزم بێته‌وه‌ دواتر گه‌ران به‌ دوا ی شوێنیکي تر که‌ زهوی یه‌کی به‌ پیتی
 هه‌بێت به‌رهمی زیاتر به‌ده‌ست به‌یئیت ئەمەش وای کرد که‌ یارمه‌تی دروست بوونی

نشینگهی دور له یه کتر (متباعدة) یاخود پهر شو بلاوو بکات ، بروانه وینهی (٩) .
 نهوهی یارمهتی نهم جۆرهش ده دات ههست کردنه به نارامی و جیگیر بوونه له هه ریمه که و
 دانیشتون لیره دا بلاو ده بنه وه دووری نیتوان گونده کان زیاتر ده بیست له هه ر شویتیکی
 بارودۆخی گونجاوی هه بیست له کاتیکدا دانیشتون کۆده بنه وه که نا نارامی و گنله شیوینی
 هه بیست و به دهست هینانی پاراستنی به کۆمهل زیاتر ده بیست بۆیهش بهرگری کردن له کهس
 و عه شرهت له زۆر کاتدا بۆته هۆکارینک بۆ دروست بوونی سه نه ته ری جینشین له و
 ناچانهی که بنه مای پهیدا بوونی نیه .

وینهی (٩) دابهش بوونی پهرش
 و بلاو له روژناوای عیراق

ھۆکارانەى كار دە كەنەسەردابەشبوونى نشینگە گوندىە كان :

نشینی رەنگدانەوہی پەيوەندى مرۇفە لە گەل ژینگە كەى لە ھەرىمە جوگرافىە جىاوازە كان . بە ناشكراش فاكترە كانى ژینگە تارادەيەكى زۆر كۆنرۇلى جۇرى دابەش بوونى جوگرافى سەنتەرە كانى دى نشینی دە كات ھەروەھا كار دە كاتە سەر شىوہى كەرەستەى بىناو ئەندازەى و چاك كەردنەوہى ئەو پىشانەى كەپتى ھەلدەستى ھەلبژاردنى گوند وە كە سەنتەرىكى جىنگىر بوون ھەروا بە خۇراىى ناكەرىت ھەروە كە چۆن دابەش بوونى وىنەى ئىستاكەى بە خۇرا نەبوو ، چونكە چەند فاكترەيك كارى كەردۆتەسەرى وای كەردووە بەم شىوہى بلاو دابەش بىت . ژمارەو قەبارەى دابەش بوونى جوگرافى گشتى كارىگەرە بەدابەش بوونى شوئى گورانكارى تر ، كەنەمەش لە لىكۆلىنەوہ جوگرافىە كاندا پى دەگوتەرت (پەيوەست بوونى شوئى) بۆ ديار دە كات (۱۷) . بۆيەش ئەم جۆرە لىكۆلىنەوانە جەخت لەسەر پەيوەستبوونى ديار دە كان و پەيوەندىە كان دە كات لە گەل لىكۆلىنەوہى دابەش بوونى شوئى

جوگرافىزانە كان بروايان جىاوازە دەبارەى رۆل و ئەو فاكترەانەى كە كۆنرۇلى دابەش بوونى دانىشتوان و نشینگە كان دە كەن لە گەل ئەوہى تىمىك لە پىشەوہيان تويژەر سەپل (E.Sepmle) وای بۆ دە چن كە فاكترەى سرووشى بەرپرسە لە جۆرى ئەم دابەش بوونە تىمىكى ترلەوانە ھىنجىتون (E.Huntington) و تايلىر (Tayler) وای بۆ دە چن كە فاكترەيكى تايەت لەو فاكترەانە بەرپرسى جۆرى دابەش بوونە كە دە كان . (۱۸) لە لايەكى تر ھەندىك وای بۆ دە رۆن كە فاكترەى مرۇبى تا رادەيەكى زۆر كارىگەرە سروشت كەم دە كاتەوہ ھەردووكيانىش تىكەل بەبەك دەبن بە شىوہەيكى ئالۆز . كارىگەرە فاكترەى سرووشى دە كرى تىبىنى بكرى لە رىگەى كارىگەرە بەرزى و نزمى خاك ... ھتد .

فاكترەى مرۇبى كارىگەرەيكەى لە رىگەى جۆرى چالاكى نابوورى و رىكخەستى كۆمەلايەتى و پلانى دانىشتوان بەدەردەخەن . (۱۹) كە وىنەى ھەولدانى مرۇفە نىشان

دهادات له ململاننې سرووشت بېمه به بېستی مانه وه و بهر ده وام بوون كه دواتر واده كات
جورنكي دياريكراو له دابهش بوون پيدا بښت. (۲۰)

ناشكراشه كه جورى دياريده كاني رووى زهوى و كمش و ههوا ده بښته پيدا بوونى
به هوى شوينى جياواز له شوينه كان كه سته نره كاني نيسته جي بوونى له سهر بيات
ده نرښت و كه مروژ گونجاو تر بښان ده گريشه نه ستو يو نه وهى بښته سته نره نكي
جينگر بوونى . جياوازي و هه مه جورى له تايبه غه ندى سيفه ته كاني ژينگه خوماليه كان
مهرج نښه كارى گهر له سهر پيوستى مروژ بؤ كو بوونه وه له چهند شوينكي ديارى كراو
بېمه به بېستى نيسته جي بوون به لام گومانښ له وه دانيه كه كارى گهر يان ده چه سپت به سهر
هه لېزار دنى شوينى نيسته جي بوون و شپوهى خانووه كاني .

زانا (متزن) ههولتى ليكولينه وهى دا له سهر شيكردنه وهى جوره كاني شوينى دابهش
بوونى نشينگه كان له نه وروپا وای بؤ ده ركوت كه چر بوونه وهى ياخود بلاو بوونه وهى
نشينگه كان ده گريشه وه بؤ هوكارى رښتى (سلالى) يا علقى به لام هه نديكي ترويان شى
كرده وه سهر بنچينهى هه بوونى يا نه بوونى سهر چاوهى ناو نه و ده رنه نجامانه ي كه (متزن)
به ده ستى هيتا ره نگدانه وه ي كه گهر وهى هه بوو له نيوان جو گرافيه كان وېرورا كاني تاكو
نه مروژ بنه رته تكي چه سپاوه له ريگه كان و شپوازه كاني چاره سهر كردنى جينگر بوون
هيتايه كايه وه هه روه ها شى كردنه وهى جوره كاني .

ره هه ندى ميژووى كارى گهرى هه يه به سهر دابهش بوونى دى نشينى چونكه جوره كاني
نيستاي و نه و گورانكار يانه ي به سهرى هات شى بگريشه وه به يى چوونه سهر پاشكووى
ميژووى ناوچه ي ليكولينه وه بزيه پيوسته كاتى هم جوره ليكولينه وانه ده كرى راستيه
ميژوويه كاني په پوهندار به ده ست به يترى. (۲۱)

له ژبروروشنايى نه وهى ووترا تيښى نه وه ده كرى كه دابهش بوونى جوگرافى
دانښتوانى دنى و نشينگه كاني بهر ده وام له جووله دايه و هوكارى كارى گهر به سهر يه وه

جياوازه .. بهيني شونين و کات دهچينه ژير کاريگهري ژماره يه ک فاکتوره و گورانکارى
ومله هممووشيان کاريگهري :

يه کم/ فاکتوري سرووشي :

نهم فاکتوره رولينيکى تايهتي ده گيري له وينه کيشاني دابهش بووني جوگرافي
سهنتره کاني دي نشيني جياوازي له دياريده کاني رووي زهوي وره گهزه کاني کesh و
ههوا دهبيته مايدي پويدي بووني بهاي شوني جياواز گومانيش نيه که نهم جياوازي يانه
دهبيته مايدي جياوازي نهو شويتانهي که نشينگه کاني له سهر بنيات ده نريت مرؤفیش
ليره دا باشرينيان هملده بژيريت بز نهوي بيته سهنتره نيشته جي بووني . بلاو بوونهوي
له سهر زهوي به شيويه کي به دواي يه کدا ده بي کاتيک دياريده کاني رووي چروپرتر
دهبيت و جياوازي دهبيت له کاتيکدا نشينگه کان ده گاته نهوي ميري گردبوونهوي له
دهشته کان ، ههروه ها کمي سهرچاوه کاني ناو و خرابي خاک و زوربووني زه لکاوه کان و
دارستانه کان وادهمات که گرده وه بووني گوندو کزبوونهوي بهر فراواني و گه وه وي
نهيته دي واله دانيشتوان ده کات هه نديک جار بهرو بلاووه بوون برؤن له نشينگه کهي
دور له يه کترو دابراو... له ديتره کاني داهاتووش فاکتوره سرووشي يه کان ده خه ينه روو
له ريگهي کاريگهري يه وه به سهر نشينگه کان ، که نه مانه ن :-

۱ - کاريگهري بهزي و نرمي :

په يه منديه کي پتچه وانه هه يه له نيوان يه وي . سهنتره کاني نيشته جي بوون و ژماره ي
دانيشتواني ، له کاتيکدا نيوي تيکراي دانيشتواني جيهان له ناستيکي بهري کهمر له
(۲۰۰ م) ده زين له رووي دهرياه ۱۰/۹ دانيشتوان له ناستيکي کهمر له (۴۰۰ م)
داده زين له جيهان دا . (۲۲)

مرؤفه هه له کزنه وه دهشتايه کان و بهري و نرمي به سهر چياکان و زهويه
سهخته کاني په سهندتر کردوه له روانگهي که نهوي يه کميان ملکه چ تر شيوازه کاني

ناودیری رینکخراو دامه‌زراندنی سه‌نهری نیشته‌جی بوون و دروستکردنی رینگاو بانه‌کان و
 هاتووچو کردن، هه‌روه‌ها ده‌شته‌کانی ناوچه‌ی چیا‌یزیا‌تر دانیش‌توان راکیشی بو خوی
 له‌گه‌ل بناری چیا‌یی ته‌خت و پیشه‌نگی چیا‌یه‌کان چونکه باش‌ترین شوینه بو به‌کار هینانی
 کشتوکالی و دامه‌زراندنی نشینگه به‌به‌سته‌کانی نیشته‌جی بوون له‌ شوینه‌به‌رزو
 سه‌خته‌کان بریتیه له‌لایه‌نی سروشتی و ژینی مه‌به‌ستمان لایه‌نی سروشتی نزم بوونه‌وه‌ی
 پله‌ی گهرمی هه‌رچه‌نده به‌رز بوونه‌وه به‌لام راده‌ی باران زیاد ده‌کات تا ئاستیکی دیاری
 کراو ده‌روات به‌فر ده‌باریت جگه له‌ به‌رز بوونه‌وه‌ی پاله په‌ستوی هه‌وا به‌به‌رز بوونه‌وه
 که‌ده‌بیته‌وه مایه‌ی له‌یه‌ک خستنی توانایان مرو‌ژ له‌سه‌ر جووله، له‌یه‌نی ژینیش په‌یوه‌سته
 به‌به‌ره‌هم هینانی خواردن به‌رز و نزمه‌روویه‌روی کشتوکالی سنووردار ده‌کات یاخود
 به‌وه‌و پیش‌بردنی قورس ده‌کات. (۲۳) بۆیه زه‌وی سه‌خت رو‌لی خوی ده‌گیری به‌به‌ست
 کردنی گه‌یشتنی دانیش‌توان بۆی ئاوه‌دان کردنه‌وه‌ی یا چاندنی و دروست پیکه‌ینانی
 تیا‌یدا. (۲۴)

له‌لایه‌کی تره‌وله‌وانه‌یه چیا‌کان هه‌ندی جار‌بیته هه‌ریمیکی کۆبوونه‌وه دانیش‌توان
 له‌به‌ر سه‌ختی زه‌هه‌تی گه‌یشتن پی‌ی کاتیک مرو‌ژ په‌نا بو ئه‌و شوینه‌نه ده‌بات که
 ده‌یار‌تیزیت له‌ دو‌ژمنان یان کاری به‌رگری کردنی ئاسان ده‌کات یاخود له‌وانه‌یه ئه‌و
 شوینه بارانی زیاتر بیت یا ده‌رامه‌تی سروشتی چاکی تایا‌یه هه‌روه‌ها دانیش‌توانی
 ناوچه‌گهرمه‌کان به‌رزایه‌کانیان له‌لایه‌سه‌ند تره بو نیشته‌جی بوون به‌ پیشه‌وانه‌وه
 دانیش‌توانی ناوچه‌سارده‌کان که ده‌رکرده له‌ ناوچه‌مام ناوه‌ندیه‌کانیش به‌رز و له‌سه‌ر
 رووی ده‌ریاوه چالاکی مرو‌ژ ده‌ست نیشان ناکات به‌لکو نزم بوونه‌وه‌ی پله‌کانی گهرمی
 و کم بوونی ده‌رامه‌تی کاریگه‌ری تیا‌ده‌که‌ن پیش به‌رز و نزمی سه‌ره‌رای نه‌وه‌ی که
 چیا‌کان له‌م جو‌ره شوینان به‌ زه‌ویه‌کی کشتوکالی هه‌دی داده‌نریت بۆیه به‌های باز‌رگانی
 که‌متر ده‌بیت له‌ به‌های زه‌ویه‌ نزمه‌کان که ئه‌مه‌ش واده‌کات له‌ رووی دانیش‌توانه‌وه
 ناته‌واو بیت. (۲۵) له‌گه‌ل نه‌وه‌شدا له‌وانه‌یه تییینی سه‌نهری جینگیر بوون بکری‌ت له‌

دهوری چیاکان وه کو له یابان یان له گهل بلابوونهوهی کانیاوه کان له موقه دیماتی چیاکان وه کو له ناوچه کانی ئهلبیقاع له لوبنان. (۲۶)

ههروهها دهکری تییینی ئهوهبکری له وولاتانی دهریای ناوهراستهوه وهك جهزالیرو تورکیا و یۆنان و بهلقان ههروهها له عیراق و ئیران کهبه زۆری گوندهکان لهسه رلیژیککی دوور له زهوی کشتوکالی بنیات نه نریت و لهوانهیه کهله که بوونی زیاتر بیت له ناوچه کاندایا بههراوورد له گهل نرێک چیاکاندا. (۲۷)

له ژیر روشنای ئهوهی کهووترا دهبینن که بهههای ژینگه کان بهتهنها سیفتهی شیوهی وینهی بهرزی و نزمه به دیار ناخات بهلکو تابهته مهندی ههمه جۆری تریش ههیه دیاری بکات چیاکان به گشتی ناوهندیکی لێک چوونیه بهلکو جیاوازی شوینی دیاری ههیه له نێوان موقه دیمات و قه دپالی چیاکان له لایه کی ترهوه له گهل لووتکه کان و دۆله کان له لایه کی ترهوه له نرێک موقه دیماته کان دههه ریمی لێک جیاواز بهیهك ده گهن . چیاکات رووبهری دهشتای که ئهممهش له خۆیدا هانی دانیشتهوان ده دات که رۆلی بازرگانی ناوهند بیهنن پالپشتی بنیات نانی سهنته ره کانی نیشته جی بوونی تابهتهی ده داتگهر شتیک هه بیت وابکات که نشینگه کان له ناوچهی سهخت و دژواره کان بنیات بنریت که ده بته مایه ی بهرزی تێچوونی بژیوی ئهوا فاکه هری ئابووری ستراتیژی گرن گزین ئهوا هوکارانهن به گشتی ناوچه بهرزه کان بهوه جیا ده کرینه وه که نشینگه کانی بجو وکن له کاتیکدا ده شته کان و زهویه نزمه کان شاری گهوره له خو ده گرن وه نه گهر دانیشتهوان له چیاکاندا کهم بن دۆله کانی ناوچهیه کی چریدانیشتوانیتی .

دۆله کان رۆلی رینگاوبان ده گێرن بۆ چوون ناواو ناوچه چیاکان و شوینی پهسهندی دانیشتهوانی بهرزایه کانه ههروهها پلهی لیژی و ئاراسته ی چیاکان پلهی بهره روو بوونی تیشکی خوړ کاریگهر ده هیزی ههیه له دیاری کردنی ناوچه کان جینگیر بوونی به درێژایی ئهوا وولاتانه . له کاتیکدا بارودۆخی تهختی زهوی بهردهست بوونی ئاووبلاوو بوونهوهی تۆری هاتووچۆر کشتوکالی بهر فراوان هانی پهیدا بوونی جۆری بلاوه بوو ده دات بهلام

دیاریده‌ی بلاو بوونی زۆنگ زه‌لکاوه‌کان کاریگه‌ری به هیزی هه‌بوو له دیاری کردنی شوینی نشینگه‌کان له ده‌رنه‌نجامی نه‌و ناسته‌لگانه‌ی رربه‌رووی مروّ دیته‌وه له کاتی هه‌لبژاردنی شوینی گونده‌که بۆیه‌ش ده‌بیریت له‌و ناوچانه‌یدا که سه‌نته‌ری نیشته‌جی بوون دیاری کراو هه‌یه که دانیشتوانی کۆ ده‌کاته‌وه و کشتوکال کردن و به‌خێو کردنی نازه‌ل و راو کردنی ماسی تیا‌دا نه‌نجام ده‌دریت نه‌وش ماوه‌ بلیین که چالاکی مروّیی له ناوچه‌به‌رزه‌کان ، ده‌چینه‌ ژێر کاریگه‌ری زیاتر له کاریگه‌ری به‌رزی سه‌رباری سروشت زه‌وی ته‌نک و رووتاو و زه‌حه‌متی به‌ کار هیتانی کشتوکال تیلیدا به‌کاره‌یتانی ئامرازو نامیری کشتوکالی له کاتی‌کدا مروّ له ناوچه‌ به‌رزه‌کان له نزمایی دۆله‌کان بژیت . هه‌روه‌ها قه‌دبالی چیا‌یی زۆر که‌متر سه‌رنج راکی‌شته‌ بو دانیشتوان له‌و پال چیا‌یا‌نه‌ی که لیژی په‌که‌ی که‌متره‌ یان پله‌پله‌یه هه‌روه‌ها نه‌و ناوچانه‌ی که روویان ته‌خته و هه‌رچه‌نده به‌رزیش بیت ئاراسته‌ی چیا‌کان و درێژ بوونه‌وه‌ی به‌رزی و نزمی کاریگه‌ری هه‌یه به‌سه‌ر شوینی گونده‌کان و قه‌باره‌یان و ژماره‌یان له ریگه‌ی په‌یوه‌ندی به‌ راده‌ی باران و گوشه‌ی تیشکی خۆر و ئاراسته‌ی باکان .

له کاتی‌کدا که لیژی که‌م بیت و ده‌شتی ته‌خته به‌رده‌ست ده‌بیت بو کشتوکال کردن لی‌ره‌دا کردنی کشتوکال پله‌پله (مدرجات) له پال‌چیا‌کان توانای نیشته‌جی بوونی ناوچه‌که زیاتر ده‌کات به‌تایه‌تی نه‌گه‌ر به‌ره‌و رووی رۆژ بوو چیا‌کان پارێزی دابین کرد بۆیان له کاریگه‌ری با .

٢ - کاریگه‌ری که‌ش وه‌هوا :

ره‌گه‌زه‌کانی که‌ش و هه‌وا رۆلێکی تایه‌تیا‌ن هه‌یه له‌لایه‌ن کاریگه‌ریان به‌سه‌ر جوۆری دێ نیینی ئایا نه‌م کاریگه‌ری‌مه‌ش به‌ شی‌وه‌یه‌کی راسته‌وخۆ یان ناراسته‌وخۆ بوو له کاریگه‌ری دیاری کردنی نه‌و ناوچانه‌ی که‌له‌ باره‌ بۆ جی‌گه‌ر بوونی مروّیی . شوین به‌ گوێره‌ی بازه‌کانی پانی و پله‌ی به‌رزی له‌سه‌ر ناستی رووی ده‌ریاو رووبه‌ره‌ ئاویه‌کان ، له ره‌گه‌زه‌ کاریگه‌ره‌ پێشکه‌مووتوه‌کان دین به‌سه‌ر سه‌نته‌ره‌کانی نیشته‌جی بوونی لادینی ،

نزم بوونهوهی چری دانیشتوان له شوینه ساردو بیابانیه کان و له ناوچهی یه کسانی ده گهریتهمه له بهرته بۆ زه جهتی ژبان له ژیر باره دۆخی ناووهوای نمو ناوچانه ، که نایا نهم زه جهتیه له لایه بهرهم هینانی کشتوکال بیت یان بنیات نانی نشینگه له کاتیکدا که نهم ناوچانهی که ناووهوای مام ناوهند بارانی به پیتی پیتیسته له ناوچه گرنگه کانی کۆبوونهوهی دانیشتوانه له جیهان . گومان نیه که دانیشتوانی ناوچه ووشکه کان ناتوانن جینگیر بن و نشینگه بنیات بنین نه گهر سهرچاوهیه کی غهیری باران به دهست نه بیت له کاتیکدا دانیشتوانی ناوچه شیداره کان ده توانن له مهر شویتیکی بیانوهی جیشین بن نه گهر بهرزی و نزمی رینگه بدات چونکه بارانی پیتیسته ههیه بۆ دهسته بهر کردنی پیدایستی یه کانیان و نه بجام دانی کاری کشتوکالی به شیوهیه کی گرتنی ، بۆیه باران رۆلینکی گرنگی ههیه له رووی رادهی دابارین و کاتی دابارین . له وینه کیشانی جوۆری دابهش بوونی نشینگه لادییه کان قهبارهی دانیشتوان وه نه گهر هاتوو له مهر شویتیک رۆلینکی ههبوو له جوۆری دابهش بوونی چری و نشینگه لادییه کان له ناوچه بهرزه کان له بهر زۆری بۆ کشتوکال کردن نهوا وهرزی دابارین له لایه کهوه بوونی وه کو سهرچاوهیه کی گرنگی ناوی ژیر زهوی له لایه کی ترهوه واده کات هر رۆلینکی ناراسته و خۆی هه بیت له دابهش بوونی نهم نشینگانه . ناشکراشه که ناوچهی ووشک و نیمچه ووشکه کان لهو شویتانه که دانیشتوان به زۆری ناگاداری نهوهن که له ته نیشته سهرچاوهیه کی ناوی جینگیر بن به تاییه تلهو ده شتانهی که زنی بهردهوامی تاییداده رواات و توانای کشتوکالی بهرز ده بیت بۆ دابین کردنی خۆراک بۆ دانیشتوان بۆیهش نشینگه کان زیاتر که له که بووده بن لهو شویتانهی که سهرچاوهی ناوی کهمه بۆیه سهر نیه که ناو رۆلینکی یه کلا که رهوه بگیت بیت له جوۆری دابهش بوونی نشینگه لادییه کان و ههروه ها له ژماره و قهباره یان ده کری بلین که جوۆری کۆبوونهوه له نشینگه کان به زۆری تاییه ته بهو ناوچانهی که بارانی وهرزیه . له واحاتی ناوچه ووشکه کانی له شوینه گرنگه کانی خربوونهوهی دانیشتوانه ، له کاتیکدا جوۆری بلاوو باوه لهو ناوچانهی که بارانی دابهشه به سهر ههرچوار وهرزه وه .

۳ - سەرچاوه کانی ئاو :

په یوه ندى نيوان دابەش بوون و رادهى سەرچاوهى ئاو له گەل دابەش بوونى نشینگه لادیه کان و قەبارەیان له ههموو دیاریده جوگرافیه کان دیارتره بهلام له گەل نهوه شدا رۆلى ئاو له بلاوه بوونهوهو چر بوونهوه زیارتره له ناوچه ووشکه کان یان کمم ناوه کان له کاتیکیدا نهم په یوه ندى نهوها نیه له شویته شیداره کان که مرؤف ده توانی ئاو ههلبگریت و عه مباراوى بکات بکاتى تاکاتى پتویست به کارى بهیتیت . سەرچاوه کانی ئاو شویتى گوند دیارى ده کەن چونکه دهی ئاو بهردهست بیت بۆ کشتوکال کردن و خواردنهوهو به کارهیتانه کانی تر ههروهها رادهى ئاو رووبهرى دیرای ده کات له گەل ژمارهى دانیشتوانى چونکه له گەل زۆر بوونى کانیاو سەرچاوهى ئاوى گوند زۆر ده بیت و ماوهى نیوانیان که مرؤف ده بیت . شتیکی سرووشیه مرؤف شویتى جینگربوونى له نزیک رووبارو ده ریاچهو سەرچاوهى تری ئاو ههلبژیرى و ههروهها زۆرى ئاوى کانیاوو بیر ده کرى وه کو به دیلیکی ئاوى سەر زهوى بیت و دانیشتوان له دهورى کۆ بنهوه . بۆ وه دهستهیتانى ئاو مرؤف زۆرجار له زهویه نزمه کان یا ناوچه دورگه یکان یا نهو ناوچانهى که به رهو رووى لافاوده بیت جیشین ده بیت ، له پال گرنگی ئاو بۆ مه بهستى مالى یان بۆ نازهل و گواستهوه .

بههر حال دهشتى دهوله مەند به سەرچاوه کانی ئاو ، باشترینیانه له بنیاتنانى نشینگه ديهاتیه کان، چونکه توانای کشتوکالى بهرزه له به دهستهیتانى خواردن بۆ دانیشتوانى . بۆ نمونه له وولاتى میسر گونده کان چرووپر ده بنهوه به دانیشتوان به دریزایی رووبارى نیل و لقه کانی ههروهك ههردوو رووبارى ديجلهو فوراتیش له عیراقد . به لکو له وهش زیاتر زۆرجار هه بوونى ئاو گرنگی زیاتر ده بیت له سهختی که شووه هوا له ونه کیشانى شویتى نشینگه کان ، بۆ نمونه له چیاکانى ئهلقه ملوت له سوریا دا ، دانیشتوان کۆ ده بنهوه له نزیک کانیاوه کان بهی گویدانى زۆر به سهختی کهش له زستاندا . (۲۸) له قهلمهستینیش نشینگه کان جیاوازن له رووى قهباره و جۆرى دابهشبوونى ، له بهر سروشتى

سەرچاوه کانی ئاو تيايدا . ئەر گوندانەى کەلەبنارى خۆرئاواى بانى فەلەستىندان، زۆر
ولەنزيك يەكترن، بەلام پروبەرر دانىشتوانى كەمە . لە كاتىكدا گونده كانى باشورى
فەلەستىن بەو جيا دەكرىنەو كە ژمارەيان كەمەو لەيەك دوورن، لەبەر كەمى سەرچاوهى
ئاوو ووشكى ناوچەكە.(۲۹)

كەمى ئاو لە ناوچە ووشكەكان وا دەكات دانىشتوانى كۆبينەو لە دەورى
سەرچاوه كانى. ئاشكراترين غومەش واحاتى بىابانە، لە كاتىكدا دەرفەتى بلأوو بونەو لە
ئارا دەبى دەبى ناستەنگ لەو ناوچانەى كە ئاوى زۆرە . بەلام لە گەل ئەوەشدا مەرج نىە
هەموو روبرايتك دانىشتوان پاكىشى بۆخۆى، چونكە هەندىكى رۆخەكانى نەوم دەبى لە
كاتى بەرزبوونەوى ئاستى ئاوو هەندىكى ئاستى زۆر قولە ياخود دۆلى زۆر تەسكى هەيە
يا زۆر فراوان كە دەبىتە ناستەنگ لەبەردەم بەكارهينانى . لە ژىر توانا ئاسايەكاندا و لەو
كاتەى كە مەروۇ بەردەوامە لە مەملانى لە گەل ژینگەكەيدا بۆ زال بوون بەسەر كەمى ئاو
لەپىنگەى دروستكردنى بەرەبەست و عەمبارادو پرۆژەى ئاودىرى تر، بەلام لە گەل
ئەمەشدا، ئەم جۆرە مەملانىيە تاوەكو ئىستاش هەر لەسەرەتاكەيىتى .

دياردەى هاوسەنگى لەنيوان تواناى سەرچاوه ئاويەكەو قەبارەى گونده كە بەئاشكرابى
ديار دەبىت تاوەكو ئەم سەرچاوهيە بنچينەى دامەزراندنى بىت. ئەمەش هەندىك جار وا
دەكات كە كۆمەلەىك لە دانىشتوانى گونده كە جىي بەهتەن لەبەر زۆرى ژمارەيان ياخود
كەمى دەرامەتى ئاوو لەشوينىكى تىرى نزيك گونده كەيان جىگىر دەبن. دەكرى ئەم
شيوەيش لە ناوچەى زۆرى وولاتە عەرەبىەكان و جىهان دىقەت بەهين . زۆرجار
قەبارەى دانىشتوانى گوندەىك زىاد دەكات ، لىرەدا كۆمەلەىكيان ناچار دەبن كە جەوجۆل
بەكن بۆ ئەوەى لە نشينگەيىكى تازەى نزيك لەوى يەكەم جىگىر بن ، لەوانەشە هەر
ئاوى گونده رەسەنەكەى لىي بىرى لە گەل زىادكردنىك كە جىاى بەكاتەوە لىي.(۳۰)

دووم / فاکتھری نابووری:

له پان فاکتھری سرووشتی کاریگەر به سەر دابه شبوونی نشینگه دېهاتيه کان ، ټيټيني ده کهين که فاکتھری نابووريش زورچار له پيشهنگي نهو فاکتھراڼه دټت که برپار له سەر شوين و قهبارهی ئهم نشینگانه ده دات . ناشکراشه که رټلی مرؤف و تواناکانی و شیوازی سوود وەرگرتی له زهوی و نهووی په یوه سته پنهوی ، زیادکردنی گرنگی هۆکاریکه یا چه ند فاکتھریکی مرؤی که په هه نديکی کاریگەر ده سه پښته سەر دابه شبوونی دانیشتون و نشینگه کان . فاکتھری مرؤی روتی خوی به ناشکرایي ده پښکی له رپڼگه ی دابین کردنی ناستی پیویستی گونجاندن له نیوان پڼگه ی گوند و شیوازی به کارهینانی زهوی یاخود جوړی به ره مه پښان ، چونکه جوړی پيشه و شیوازی به ره مه پښان و نامرازه کانی و به ره پښان و په یوه نديکاني به ره مه پښان و جوړی مولکداریه تی و رپڼگاکانی ناودیزی .... کاریگه ری خوی هه یه به سەر توانای زهوی بو به خپو کردنی دانیشتون . ئهمهش ژماه و قهباره ی نشینگه کان دیاری ده کات له گهل پله ی گه شه کردن و به ره و پيش چوونی ، هه روه ک چری دانیشتوانی سه نته ره کانی جيتشینی زیاد ده کات گهر له پيشه ی کۆکردنه ووی خوراک و راو بو پيشه ی به خپو کردنی نازل و کشتوکال و پيشه سازی پروات .

له کۆمه لگا سه ره تايه کان یا نهوانه ی که پشت به نابووری سرووشتی (الاقتصاد الکيعی) ده به ستن ، کاریگه ری مرؤف به سەر ژینگه ی لاوازه . ژماه و قهباره ی سه نته ره کانی جيتشین کم ده کات هه روه کو باسمان کرد . به تايه تی له کۆمه لتي کۆکردنه ووی خوراک و راو له نه فریقیا و هینديه سووره کان له ئهمريکا و ئوستراليه په سه نه کان له خورئاوای ئوستراليا . له گهل نه ووی پيشه ی به خپو کردنی نازل دانیشتوانی زیاتره ، به لام به به راورد له گهل کشتوکال که مه ، که تيايدا دانیشتون په یوه ست ده بن به زه ووی و چری دانیشتوانی زیاد ده کات هه رچه نده نامرازه کانی ته کنیکی کشتوکالی به رفراوانتر بوو . چونکه هه رچه نده ناستی گۆمه لگه ی کشتوکالی به رزیته وه له لایه ن

پیشکەوتنی تەکنیکی و خۆتەر خانکردن بو چەرکردنی کشتوکال، ئەوا چەری دانیشتوان بەرزتر دەبێت. هەر وەک چۆن دەگاتە ئەوپەری بەرزى لە چالاکیەکانى پیشەسازی و بازرگانی، لەلایىکی تر هەوێ... بوژاندەهەى ئابووری زۆر جار رەنگدانەهەى بەسەر سیستەمى دابەشبووان. نیشنگەکان دەبێت. هەر وەها بەردەست بوونی زەوى لەبار بو کشتوکال فاکتەریکی گەرنگە لە کاتی هەلبژاردنی کوئەلیک بو شۆیتیکی دیاریکراو - بەتایبەتی لە دێهاتەکان کە کشتوکال بنچینەى ژيانى ئابووریتی - بو ئەهەى بکریته سەنتەریکی جیگەر بوون. لە کاتی کدا رووبەری تر بەلاوه دەنرێ لەسەر بنچینەى کە سوودی کەمترە بو بە گەرخستنی کشتوکال. دانیشتوان لە نەرچە کشتوکالیە بچووکەکان، هەر وەها هەولێ ئەو ئەدەن کە زەویە خراپەکانى نزیک، بکەنە شۆیتیک بو بیاتانی خانوویان بو سوود وەرگرتن لە زەوى لەبار بو کشتوکال.

دەکرێ بلیین کشتوکالکردن - وەکو بنچینەى سەرەکی ئابووری دانیشتوان - تاییە ئەندىکی گەرنگی هەبوو لە وێتە کیشانی ئاراستەکانى نیشته جیوون، لە رینگەى ئەو سەرچاوە ئاویانە و جوژى و رادەى، یا شۆزای کشتوکالکردن و جوژى بەرهمهتیان و مولکدارىەتى زەوى و رینگاو و بانەکان.

١ - مولکدارىتى زەوى :

گومان نە کە یاسا و دامەزراوە کشتوکالیەکان و جوژى پەتووندى بەرهمهتیان، رولێکی بنچینەى هەیه لە پەیدا کردنی دیاردەى تاییەتى لە نیشته جی بوون. یاساکانى رێکخستنی زەوى لە وولاتانى عەرەبى ئامانجى چەسپاندنی مولکدارىتى کشتوکالی و مافەکانى دەستبەردانى زەوى بوو، کە ئەمەش وای کرد بە دوو هەکان و شوانکارەکان جیگەر بکات و جوژولیان کەمتر بکات. ئەمەش وایکرد کە ژمارەى بێکی تازەى نیشنگەکان پەیدا بێت و ژمارەى دانیشتوانى هەندىکی تری زیاد بکات.

لەلایىکی تر ئەم یاسا کشتوکالیانە لە زۆربەى وولاتانى جیهان وای کرد کە سەرکردەو و گەورە پیاوانى هۆزەکان رووبەری کشتوکالی فراوانیان بەدەستکەوت و

به ناوی خویان تو مار بکهن ، که نه مهش ژماره ییکی زوری جووتیارانی بی بهش کرد له زهوی و ناچار یانی کرد به دوی سه روک هوزه کان بکهون و له ژیر سیبه ری نهوان بژین و سوود له پاراستی و هرگرن که نه مهش بووه مایه ی پیدابوونی کوپوونه و هو گوندی گه وره .

له کاتیکدا نهو هه ریمانیه ی مولکداریتی کشتوکالی گهوریان هه یه به وه جیا ده کرته وه که ژماره ی نشینگه کانی که مه و مه دای نیوانیان زوره . له لایکی تره نهو هه ریمانیه ی که مولکداریتی بجوویان هه یه به وه جیا ده کرته وه که گونده کانیان چرتره و ژماره ی دانیشتوانی زیاتره و مه دای نیوانیان که مه . ناشکرایه باووونی مولکداریتی بجووک مانای فراوان بوونی قه باره ی نشینگه و چربونه وه ی به شیوه ییک کهوا نشان ده دات گونده کانی لیک نریکن ، نه مهش دانیشتوان ناچار ده کات که بهرهمه نیانیان به ره و شیوازی کشتوکالی چر ناراسته بکهن و جوړیک له بهر بووم بچین که دهستی کاری زوری بوئی .

دیاردیه ی نیشته جیی پهرتوو بلاو کاتیک به دیار کهوت که یاساکانی چاکسازی کشتوکالی له زوړیک له وولاتانی جیهان پراکتیزکرا . له نهو پای خوژه لات بو غوونه ، نه م جوژه یاسایانه رولیکی سه ره کی هه بوو له به دیار خستی جوړی بلاو یا پهرتوو بلاو له نشینگه کان هه روها کیلگه ی تاک . به کوتا هاتنی روئی ده ره به گیش هوکاریکوو بو پیدابوونی مولکداریتی بجووک و دواتر پیدابوونی گوندی بجووک یا داپراو .

زانا (متزن) ناماژه ی به پیه ونه دی نیوان کشتوکالی تاک و نیشته جیی پهرتوو بلاو کرد، کاتیک لیکولینه وی له سه ر کیلگه ی کراوه Open Field کرد . (۳۱)

گومان له وه دانیه که بیاتانی کیلگه ی کوکراوه هه نگاویکی سه ره کیه بو بوژاندنه وه ی کشتوکالو به ره و پش بردنی و زوړبه ی وولاتانی نهو رپا په یزه ویان کرد ، بو غوونه له فهره نسا نامانجی پروسه ی کوکردنه وه ی کیلگه کان و لابردنی سنوری

نیوانیان ، چاکتر کردن و بورژاندنوهی بهرهمیانی کشتوکالتی بوو ، دهولتهیش بهمداری نهوی کرد .له کاتیکدا ئیتالیا بهوه تایبته بوو که کیلگه کانی پهرشوو بلاوه ههروه ک خانووه کانیش دواتر پهیرهوی پروسهی کوکردنهوی جووتیاری کرد له یه کهی چوارینی هاوبهش له ناوه راستی کیلگه کشتوکالیه کان،ولاتی هولهندهاش ههمان شتی کرد .(۳۲)

۲- شیوازی به کارهینیانی زهوی:

شیوازی کشتوکالکردن ورینگاکانی ناودیری کاریگهری خوی ههیه بهسه رشیوهی نشینگه کان وجوری دابه شبونیان. گهرمرزفیش یه کهم شوین که ناوه دانی کردییت ناوچهی تهخت و دهشتایه کان بووه، نهوا به کارهینیانی نامیرو نامرازی کشتوکالتی گرنگی نهم شوینانهی زیاتر کرد،بۆیهش له کۆنهوه تاوه کو نه مرزشی له گهلدابی گه ورهترین نشینگه ده گرته خۆر له رووی نهارهوهو زۆرترین نشینگه له رووی ژمارهوه ،له زهدها تینیبی ده کری دانیشتهوان کۆیهوه له کشتوکالتی به کۆمهله که جوتیاره کان ناره زووی هاریکاریکردنی یه کدی ده کهن له به کارهینیانی نامرازو نامیری کشتوکالتی ههروه ک هاوکاری به کتر ده کهن نه چاندنی زهوی .له لاییکی ترهوه شیوازی نۆره پیکردن (اسلوب النبوی) پهیرهو کراوله کشتوکالتی زستانه به مهبهستی پاراستنی به بیتی زهوی ،واده کات که بهرهمیانیان نرم بیتمهوه و دواتریش کارده کاته سهرداهاتی جووتیار .بهلام له هاوین له بهر پیویستی بوون بۆ زهوی کشتوکالتی که ده کری ناویدری جووتیار ناچار ده بیت ههمووی به کاربهیتی.ناشکراشه که نهم بارودۆخه له پال نه گونجانی زهوی سهخت بۆ به کارهینیانی نامرازی کشتوکالتی له بهرزایه کان و ناوچه بهسته له کیه کان وله ناوچه زۆنگ زه له کاوه کان،وای کردوه که توانای زهوی سنورداریت له به خێوکردنی ژماره ی زۆری دانیشتهوان (بۆیهش دهشتایه کان هاندهر تربوون بۆ نیشته جی بوون) که نه مهش وای کرد نشینگه کان به زۆری قهباره بچووک بن و پشت به شیوازی تر بیهستن له پال کشتوکالکردن وه ک بازرگانی و پیشه سازی و کاری دهستی و راوکردنی ماسی.

رینگاکانی ئاودیریش په یوهندی هه یه به جوړی دابه شبوونی نشینگه دپهاتیه کان. له ناوچه باراناویه کان که روبه ریکی فراوان له زهوی کشتوکالی پشت به باران ده به ستنی و جوړی کشتوکالیش تیایدا به فراوانه (الزراعه الواسعه)*. له زوړبه ی کاتدا نهم ناوچانه به شداری په یدابوونی جوړی په رتوبلاوی نیشته جیبوونی داوه، له کاتیکدا کشتوکالی ئاودیری په یوه سته به جوړی کوه بووله و ناوچانه ی که ریژه ییکی گونجاوی ئاوی هه یه.

وه کوزانراوه زهوی ئاودراو به ترومپای ئاوی و ئامرازی به رزکردنه وه، زیاتر دانیشتوانه کی چربونه ته وه له و ناوچانه ی که به ئاودیری به راو (الری السیحی) په یوه ده که ن. شیوه ی په کم له خاکی شان رووباره کان (کتوف الانهار) باوه له کاتیکدا ئه وه ی دووم له ناوچه ی ئاوه ریژی رووباره کان به دیارده که وی که به پیتی که مژه. هه روه ها ناوچه کانی ئاودیری به راو دانیشتوانی چرتره له و ناوچانه ی که پشت به باران ده به ستن.

وا دیاره به کاره یتانی رینگاکانی ئاودیری له کشتوکالدا وایکرده (هه تا سه باره ت به سه رتاترین شیوازی به کاره اتوو) چری نیشته جیبوونی زوړ به رزبیت و گونده کانی شی قه باره یان گه وره تر بیت و زیاتر له یه ک نزیکن و جینگیر تر بن. (۳۳) گومانیش نیه که به رزی زهوی کشتوکالی له ناسی ئاو به شیوه ییک که نه توانی ئاودیری به راوی تیدا به کاریت وا ده کات که ترومپای ئاوی و ئامیری به رزکردن وه ئامرازیک به کار به یتری بو ئاودیری. له لایکی تره وه فراوانکردنی پروژه کانی ئاودیری، به تاییه تی ئاودیری به راو، پالپشتی بلاووه بوونی گوندی بچووک و په رتی داوه به هوی یارمه تیدانی دابه شکردنی ئاو به سه ر رووبه ریکی فراوانی زهوی، له کاتیکدا شیوازی ئاودیری به ترومپای ئاوی یارمه تی په یدابوونی گوندی کوکراوه ی دا. (۳۴)

جوړی به ره هم هینانیش په یوهندی هه یه به چری و جوړی دابه شبوونی نشینگه کان له گهل نه سته می ده ستیشان کردنی نهم جوړه په یوهندی به، به لام نهم به ناشکرای دیاره له

ژماره يک له وولاتانی جيهان ،وهک کينلگه کانی گهنم له وويلایه ته په کگرتوه کان،مهتات له مه لايو،برنج له دهلتا ناسيه ويکان غوونه ی نهم شيويه ن. (۳۵)

چاندنی برنج تېبني ده کړی که شتوای کشتو کالی چره (به پيچوه ونه ی گهنم) بويه ده سق کار بهشی سهره کی تيچوونی بهرهم داگر ده کات و خانووه کانی جووتيارانی شيوه ی گوندی به په کبه سزاو و وهرده گری ،زورجار که له روخی رووباره سهره کيه کان جينگره و شيوه يکی دريژی ده بيت له گهل دريژبوونه وه ی رووباره که که ناوی پتويست بهر ده ست ده کات و هوکاری گواسته وه شه. (۳۶) بويه ش جوړی چاندنی برنج فاکته ريکی سهره کی و کاریگر پیک ده هيني له دابه شبون و چری دانيش توان و نشينگه ديهاتيه کاند. (۳۷) ههروه ها زوربه ی جار به وه جيا ده کريته وه که نيسته جيپوونی کؤکراويه و ژماره ی گونده کانی زوره و مهو دای نيوانيان که مه و قه باره ی دانيش توانی بهرزه. (۳۸)

ههروه ها ده کړی په يوه ندي زورنک له ناوچه کانی بهروبوومی پووله کی (محاصيل نقديه) به ده رخين له گهل دابه شبون کی کؤکراوه ی سه نته ره کانی دی نشینی وله هه شويتنک توانستی کشتو کالکردنی بهر زبو و وه کو ده رنه نجاميکی بهر ده ست بوونی زهوی له بار بو کشتو کالکردن و ناوی پتويست بو ناوديري ،گونده کان ژماره يان زياتر ده بيت و قه باره يان گه وره تر ده بيت.

۳- ريگا کانی گواسته وه:

ريگا کان و هوپه کانی گواسته وه، گرنگيکی تايه تي هميه له سهر په تدا بوون و بهره و پيشچوونی سه نته ره کانی ناوه دانی مروی به شيويه يکی راسته وخو و ناراسته وخو. ناشکراشه نامرازی نزي هاتو وچو بنه ماييکی سهره کيه بو هه موو ناوه دانيهک، چونکه کار ده کاته سهر قه باره ی نشينگه کان و توانای بهره و پيشچوونيان. بويه ش بلاووبونی دانيش توانی هه له کؤنه وه په يوه ست بووه به ريگا کانی هاتو وچو کردن، به تايه تي نه و ناوچانه ی که تازه ناوه دانکراونه ته وه. (۳۹)

رېنگا ووشکانيه کان بهمهردو و جوری (هیلې ناسنی و ئوتومبیل) و رېنگا ده ریایسه کان، کاریگه‌ری راسته و خوی هدی بهسه بهره و پیشبردنی سه‌نټره کانی نیشته جیوون. به درټزایی نهم رېنگایانه چالاکی مرؤیی رؤلی خوی ده‌گیری بویه سیر نیسه گهر ناوه‌دانی به‌دیار کهوئ به‌درټزایی رېنگا کانی ئوتومبیل و هیلې ناسنی و رېنگا ناویه کان به‌شینوهی هیلکاری و ده‌کری په‌یوه‌ندی نهم جوره رېنگایانه به‌روونی دیار بیت له زه‌ویه فراوانه کمه دانیش‌توانه کان، که نشینگه کان بؤ خوی راده‌کیشی. له‌وانه‌یه له ناو وولاتیکدا یا هدریمیک نشینگه‌یه که بهره و نهمان بروات وه نشینگه‌ییکی کۆن، گهر هیلې شه‌منده‌فهر یا ئوتومبیل ټیهر نه‌بوو تیایداو له‌وانه‌شه گوندیکی بچوک گه‌شه بکات و گه‌وره بیت چونکه رېنگاییکی هاتوو چؤی تیادا ټیهر بووه. (۴۰) له‌گه‌ل نه‌وهی گرنگی رؤلی رېنگا کانی گواسته‌وه جیاوازه له شوتیکه‌وه بؤ نه‌وی تر و له‌کاتیک بؤ نه‌وی تر، به‌لام نهم فاکتوره به هدر حال هیچی که‌متر نیسه له کاریگه‌ریکانی تری پیشوو که باسکران. به‌تایه‌تی نهم جوره رېنگایانه له بنه‌رته‌دا بنیات ده‌نرین بؤ خزمه‌تکردن دانیش‌توان و جیگر بوونیان له شوتیکي دیاریکراو نه‌مه‌ش واتای په‌یوه‌ست بوونیان به‌زؤری- به هویه کانی گواسته‌وهی گونجاو له‌گه‌ل گرنگی نابووری یا رامیاری یا سه‌ربازی ناوچه‌کیان له پال قه‌باره‌ی دانیش‌توانی و ژماره‌ی نشینگه‌کانی.

ده‌کری بلټین، رېنگا کانی گواسته‌وه کاریگه‌ری باشی جئ هیشت به‌سه‌ر هه‌موو کومه‌له مرؤیه کان، به‌تایه‌تی له وولاتانی تازه پنگه‌یشوو، چونکه ناوه‌دانی ههر ناوچه‌یه که به‌دوای رېنگای گواسته‌وه ده‌که‌ویت به به‌هیزی. سروشته گهر نهم جوره رېنگایانه کاریگه‌ری هه‌بئ به‌سه‌ر قه‌باره‌ی به‌ره‌م و هوجؤلی بازارگانی چونکه به نامرازیکي بنه‌رته‌ی بازاریکردن دا نه‌نری و نه‌مه‌ش وا ده‌کات گرنگیکی تایه‌تی هه‌بیت له راکیشانی دانیش‌توان و نشینگه کان بؤ نزیکي یا ده‌رواو پشتی، بؤ سوود وه‌رگرتن له هیله‌کانی ناسنی و رېنگا کانی ئوتومبیل له پال رووباره کان بؤ گواسته‌وه‌ی به‌ره‌مه کشتو کالیه کانی رۆژانه بؤ سه‌نټره کانی به‌کاربردیان.

٥٠ رجسار تېبني په پوهنډي به هيزي نيوان دريژ بونډه وي رينگاکاني گواسته وه و
 ږن نشينگه کان ده کړي. ناسايه گهر نيسته جي بونوي دانيشتون به دريژايي
 رووباره کان و لقه کاني واي کړدبي هيله کاني گواسته وه بو خوي راکيشي وله لاييکي
 تر نشينگه کاني ناوچه پاريز راوه کان که نايه شاخاوييه يا دارستانه يا زه لکاوييه، دوورن له
 رينگه گشتيه کان. هر چنده په پوهنديان هيه به يه که وه به زه ويه کشتو کاليه کان
 به رينگاي خو مالي، نه مهش له بهر مەترسي هيرشکردن، به لام دوله کاني چي اي ده بيته
 رپړه وي سهره کي که دانيشتون به کاري دتن بو گواسته ويان. بويه سهر نيه نم دولانه
 بينه شوي تيکي گونجاو بو دامه زراندي نشينگه کان. به تايه تي له و کاتانه ي که ده سه لاتي
 ده ولت لاواز ده بيت.

له ژير روشايي نه وي ووترا تېبني ده کړي که فراوان بونوي توره کاني گواسته وه و
 جو جولي بازارگاني وا ده کات دانيشتون بو خوي راکيشي و له ده وري خوي کوي
 بکاته وه دواتر به پني قه باره و جو جوله که و سود و هر گرتن لي، سته هري نيسته جي وون
 داده مه زريني.

سيهم/ فاکتوره کومه لايه تيه کان:

نيسته جي بون به تنها هينانه دي په پوهنډي مروږ له گه ل رينگه سرووشتيه کي
 نه بوه، به لکو دابو نه ريتي کومه لايه تيش رولتيکي دباري تيدا گيراه. هه ريمي
 سرووشتي وه کو (تايله ر Taylor) ده ييني له وولاته پيشکه ووتوه کاني که پله ييکي
 به رزي نازادي که لايه تي هيه، به لاي پيشخستني شيه ييکي تايه ت به دانيشتواني
 ديپاتي ده شي. به کاتيکدا فاکتوري کومه لايه تي له وولاته هره دواکه ووتوه کان
 کاريگه رتره له فاکتوري فيزيوگرافي. هر چنده مروږيش به وه پيش جوو له پله ي
 شارستانيه ت، ده سه لات و فاکتوري کومه لايه تي لاوا تر ده بيت و ده گوردي به گونجاندني
 زياتر بو بارودوخي سرووشتي. (٤١)

دی نشینی ږهنگدانهوې کارېگهري مروۍ نيه له گمل ژينگه کېه به تهنه، بهلکو کارېگهري نايي و دابو نهرتي کومه لايه تيش ږولي تيدا ههيه، مروۍ هر کاتيک له سهر شتيک راهات وا ده کات که بېچه سېتي و ږيکي بخت به ياساو بهاي کومه لايه تي که له گمل به سهرچووني کاتدا، ده بېته شتيکي ږوړو ناکړي به ناساني بگوردرې. به تايه تي گهر له لايه ني ئاينيش پالېشت کرابيټ، بويش بهره و پېشچووني دابو نهرتي کومه لايه تي قولت کړدي له گمل ږوړگاردا، لهو جوړه ژينگانه بهر به ستيکه بو هر گورانيکي شيوه دابه شوون، هم دياردهيش واي کردوه که دانېشتوان له کومه لي هوزايه تي دابهش بېو له نشينگه ي نزيک له يهک يا له پال يه کتر جيگر بې.

هه نديک زاناياني کومه لناس، واي بو ده چن که جوړي کوکراوه له نيسته جيپووني ديهاتي سهره تايه، پويستي بو نارامي و ناسايش چه سپاندويي، هره ها سوود وهرگرتن له هاوبه شي کومل له کارو به کاره ياني نامراز، به تايه تي که گونده که يه که ييکي کومه لايه تي پتک ده يني پش نه وه ي يه کيکي نيسته جيپوون يټ. له گمل کزبووني هم لايه نه کومه لايه تيه يا بارودوخي نابووري گورا به شيوه يک که گياني کومه لايه تي لاواز کرد دانېشتواني ديهاتي شيوازيان ده گورن بو نشينگه ي پهرشو بلاو، له بهر نه وه چه ند شالوي تاکه که سي زياتر يټ نه وا شيوازي نوي له به کاره ياني زه وي ديغه ناراه که ږي خوشکهره بو جودابوونه وه له کومل، هه نديک پيان وايه که بلاووبوني جي نشيني شيوه يک له شيوه کاني نازاديه. له کاتيکدا گردوه بووني له گوندي به يهک به ستر او اتاي بي ده سه لاتي و لاوازي تواناي مروۍ به دي ده کات و ملکه چي بو دابو نهرتي کومه لايه تي. (۴۲)

له وانه شه چند خيژانيکي فراوان کز بېنه وه له گمل يه کتر به بي نه وه ي په يوه ندي خزمه يتيان هه يټ، به لام له ژير سي به ري هوزيکدا کز ده بېنه وه ليړدا هم يه کتر گرته له ناو هوزه که دا، يه کگرتنيکي خزمه يتي نيه بهلکو رامياييه، که هر چه نده شه نمونه ي

باوی ھۆزايەتى ئەوھىيە كە لەسەر بىنچىنەى خىزمەتەى ھاوبەش بکرى. بەلام غونەى تىرىش ھەيە كە پشت بەھاوبەشى شوپن دەبەستى.

لەلایەكى ترەو، بارودۆخى سرووشت كە بەرزى و نزمى و دژوارى زەوى لە خو دەگرى دەبیتە مایەى داپرانى دى نشینی و ئەوھى ئەم داپراویە زیاتر دەكات بەلا دەستى مەملانى خو جیەتیە لە پەنەندىە كۆمەلایەتییكان كە بوو تەمایەى پشت بەستن بە خو لەلایەنى ئابوورى. بەلام ئەوھندەى بى ناچى ئەم حالەتە لاواز دەبیت كاتىك بەشىكى دانىشتوان گونەدە كە دەچنە شوپنكى تر لەژىر كاریگەرى بارودۆخى سرووشتى. بۆیە دەبىرنى كە فاكتمەرى جوگرافى زۆرجار یارمەتى سەرھەلەدانى گوندىكى گەورە یا ھۆزىك نادات. لەمەش زیاتر مەملانى تاكە كەسى كە زۆرجار دەبیتە مایەى كۆچكردنى ھەندىك لە دانىشتوانى گوندو جیگىر بوونىان لە شوپنكى تر. لە كاتىكدا كە یەكەك لە ھۆزەكان وا ھەستە دەكات كە ئاسایشى لەمەترسیدایە لەلایەن درواسیكانى كە دەیانەوى فراوانن لەسەر حیسابى ئەوان، ئەوا ھۆزە كە جوجۆل دەكات بۆ شوپنى تر بەلام لە سنورى رەگەزیدا، كە ئەمەش ھەلى زیادبوونى قەبارەى نشینگەكان كەم دەكاتەو بەپى زیادەى سروشتى دانىشتوان.

نیشە جىبون لە سىستەمى كىلگەى كراو ھەستەمە چونكە جوتیارەكانى بەكرى گرتەو چاندنى چەند پارچە زەوینكى بەلاووە لە ئەستۆ دەگرن. لیرەدا دانىشتوان پەنەست دەبن بە سىستەمى نیشە جىبون لە گوندى گەورە. لە لىكۆلینەو ھەك بۆ جۆرەكانى دى نشینی لە ئىتالىا وا دەرکەوت كە سىستەمى كىلگەى كراو ەى كەردووە كە دانىشتوانى دىھاتى لە گوندى لەبەك نەزىك كۆ پكاتەو، كە دەچنە ژىر دەسلەلاتى مۆلكدارە كە بەشیوھىكى باشتر. وە لە ھەمان كاتدا پاراستیان بۆ داين دەكات. (٤٣)

بەرگریكردن زۆرجار، ھۆكارىك بوو بۆ پەیدا بوونى نشینگەى تايەت لەو ناوچانەى كە تايەتەندى پەیدا بوونى نى، چونكە لە بنارى چیاكان دەكرا یا بەشیوھى قەلا یا لە پەراوێزى زەلکاوھەكان یا ھەتا لەناوھەستى. لە كاتى نەمانى ئاسایش نشینگەكان

ده كښينه وه لهو شونتانه ی كه له بارودوڅی ناسایی جینگیر بوون ده چه سپینې (له بهر هه بوونی دهرامه تی سروشتی) به رهو شوننه بهرزه كانو ناوچه دوور گه ییكانو دووره په ریزه كان ده رږون. به لام له گمل ناسایی بونه وهی بارودوڅ ده گرینه وه شونینی خوږیان. (۴۴)

ده كړی بلین كه نهم جوړه گوندانه تووشی زیاد بوونی دانیشتوان ده بیت له كاتی نه بوونی نارامی نهمهش له سهر حیسایی گوندی تر كه چول ده كړی. بویه لیره دا گوند بنیات راوه له چیاكانو ناوچه بهرزه كان ههر وهك له دۆله كانو ده شتایه كان. له وانه شه ژماره ی گوند له چیاكانو ناوچه دووره كان زیاتر بیت له ههندي كاتدا له ژماره یان له زهویه ته خته كان به لام له گمل نه وه شدا قه باره ی دانیشتوانی به گشتی كه مته له هاوشیوهی له ناوچه ده شتایه كان. له بهر سروشتی كاری كشتوكالی كه زه هه تر ده بیت ههر چنده زهوی دژوا تر بوو یا سه ختر بوو. ده كړی تبیینی نهم جوړه گوندانه بكهین له شونینی جیا جیای جیهاندا. بو غمونه له بهر زایه كانی حموزی دهریای ناوه راسه گوندو كۆمه لگای نیشته جیبوونی گه وړه به دیار ده كه وی كه له بناری چیا یك دامه زراوه دوور له زهویه چاندر اوه كه، له وانه شه گرده وهر تر بیت له ژووره وهی چیا كاندا.

شتیكي سروشتیه كه بهر قرار بوونی ناسایش و گژوانی نابووری كشتوكالی (له جوړی بژوی) و كۆبونه وهی داهات له لای كشتیار وا بكات كه خانووی تازه ی نزیك له گیل كه كانیان دروست بكهن، كه دواتر جوړی بلاوو یان په رشووبلاو له نیشته جیبوون باو ده بیت له جیاتی جوړی گرده ووبووی بهر به ست كراو. میژووش نه ومان نشان دهاد كه كۆچكهره سهره تایكانی جیهانی تازه له گوندی كۆكراوه نیشته جیبوون، چونكه پاراستن و نارامیان تیدا دیت هه وروها هلی سود وهر گرتن له وشتانه ی كه ده یان په نا له وولاتی دایكه وه.

به گشتی، گونده كان دانیشتوانی زیاتر ده بیت وژماره یان زۆر تر، له كاتی بهر قه رار بوونی نارامی و جینگیر بوون و خوشگوزهرانی، به لام كم ده بیت وه له كاتی

بارودۆخی شه‌پرزهبی وناجیگیری رامیاری که لیره‌دا نیشته جیبوون ته‌نها له‌و شوینانه ده‌بیت که گونجاوه بۆ پاراستن و به‌رگریکردن وه‌کو ناوچه‌ی شاخاوی که گه‌یشتن پیتی ئاسان نیه .

جوارهم/ فاکته‌ری میژوویی :

بارو دۆخی میژوویی رۆلی گرنگی هه‌یه ، له‌شی کردنه‌وه‌ی جهری و دابه‌ش بوونی دانیش‌توان و نشینگه‌کانی ، دیرینی نیشته جیبوون یا تازهبی راستییکی زه‌قه‌و ناکری به‌هه‌ند و هه‌رنه‌گیری له‌ کاتی شیکردنه‌وه‌ی جیاوازی یا لیک نه‌چوونی جهری دانیش‌توان له‌ نیوان شویتیک بۆ نه‌وی تر له‌ جیهاندا . هه‌روه‌ها بۆ شی کردنه‌وه‌ی ته‌رزه‌کانی دابه‌ش بوونیش زۆرجار دابه‌ش بوون شویتنگه‌ی سه‌نته‌ره‌کانی نیشته جی بوونی دیهاتی له‌ هه‌ریمیک یان له‌ ناوچه‌یه‌کی دیاری کراو وینه‌یه‌کی نزیکه‌ی ته‌رزی دابه‌ش بوونیتی له‌ رابردودا به‌ پنی مانه‌وه‌ی نه‌و فاکته‌رانه‌ی که رۆل ده‌گیرن له‌ کیشانی وینه‌ی دابه‌ش بوون یان بلاوه‌ی بوونی دانیش‌توان.(٤٥) ئاوه‌دان کردنه‌وه‌ی شارستانیه‌ته‌کانی ئاسیا به‌ر پرسیاره‌ له‌ ته‌رزی نیستاو دانیش‌توان هه‌روه‌ها که‌می دانیش‌توان له‌ عیراقددا هه‌ندیکی ده‌گه‌ریته‌وه‌ بۆ نه‌و شالاوی داگیر کردنه‌ی که‌له‌ رابردودا به‌سه‌ر دا هاتووه . زانا هینتگتۆن(Huntington) زۆریه‌ی سه‌نته‌ره‌کانی ئاوه‌دان کراوی ئیستای بۆ بنجینه‌ی میژوویی ده‌گه‌رانده‌وه‌، وای بۆ چوو که‌نهم کۆبوونه‌وانه‌ ته‌نه‌اله‌به‌شیکی بجووکی ده‌سکه‌وتیکی میژووی مه‌زنه‌.(٤٦) له‌گه‌ل نه‌وه‌ش زۆر په‌یوه‌ست نیه‌ که‌ قه‌باره‌و دابه‌ش بوونی دانیش‌توان به‌ شیوه‌یه‌کی ته‌ردی بگه‌نجی له‌ گه‌ل دیرینی نیشته جی بوون هه‌روه‌ها مه‌رج نیه‌ که‌ کۆنترین میلله‌ت له‌رووی نیشته جی بوونه‌وه‌ به‌ چهرترین دابهرت.(٤٧)

ده‌بی نه‌وه‌ش له‌بهر نه‌که‌ین که‌ پرۆسه‌ی تیگه‌یشتنی نه‌و هۆکارانه‌ی که‌ کاریگه‌ره‌ به‌سه‌ر ته‌رزه‌کانی ئالۆزی دانیش‌توانه‌وه‌ نه‌وها ئاسان نیه‌ به‌لکو شیکردنه‌وه‌ی قوولی ره‌گه‌ میژوویه‌که‌ی و نه‌و نشینگانه‌ی گه‌ره‌که‌.(٤٨) هه‌روه‌ها نه‌وته‌کیکه‌ی که‌له‌

کشتو کالکردن به کارهاتوو له میژوو به کی کۆنه وه تانیستا کاریگهری بهرچاوی ههبروه

سه رچاوه و پهراویزی به شی سیهم

- ١- محمد حجازی ، جغرافیه الاریاف ، دار الفكر العربی، الكويت، ١٩٨٢، ص ١٩٥-١٩٧.
- ٢- المصدر نفسه، ص ٢٠٥.
- ٣- عبد الرزاق البطيحي وعادل عبدالله خطاب ، جغرافیه الريف، مطبعة جامعة بغداد بغداد، ١٩٨٢، ص ٩١.

٤-Hagget; p.٨٨

٥-Ambrose .p; Analysis Geography in Geography, ٢nd Ed,

London, ١٩٧٢.p.٢٨٤

٦-Ibid; p.٩٢-٩٥.

- ٧- جمال الدين الدناصوری، ص ٢٣٦ .
- ٨- محمد السيد غلاب، البيئة والاجتمع، مكتبة الانجلو المصرية، القاهرة، ط٦، ١٩٧٥، ص ٣٩٧ .
- ٩- بروانة : على فؤاد احمد، علم الاجتماع الريفي، دار النهضة العربية، بيروت، ١٩٨١، ص ٦٠.
- ١٠- خليل اسماعيل محمد، انماط الاستيطان الريفي في العراق، مطبعة الحوادث، ١٩٨٢، بغداد ص ١٠٥.
- ١١ - ظيدال دى لابلش، اصول الجغرافيا البشرية، ترجمة شاکر خصبالک، ص ٢١٩.
- ١٢- بروانه: محمد السيد غلاب، المصدر السابق، ص ٣٩٥.
- ١٣- عبد الرزاق البطيحي وعادل عبدالله خطاب ، المصدر السابق، ص ٨٩.
- ١٤- عبدالفتاح محمد وهيبه، في جغرافية العمران، دار النهضة العربية، بيروت، ١٩٧٣، ص ١٩-٢٢.
- ١٥- عبد الرزاق البطيحي وعادل عبدالله خطاب ، المصدر السابق، ص ١٦، ١٩-
- ١٦- خليل اسماعيل محمد، المصدر السابق، ص ١٧، ١١٣-
- ١٧- عبد الرزاق البطيحي وعادل عبدالله خطاب ، المصدر السابق، ص ٦٣.

١٨-E.Semple; Influences o Geographical,Environment new haven,
London, ١٩١١.

١٩ - خليل اسماعيل محمد، المصدر السابق، ص١١٩.

٢٠-R.Ridtdied; "The little community", Chicago University press,
Chicago, ١٩٦٥, p.١٩

٢١ - محمد حجازى ، المصدر السابق، ص١٨٩.

٢٢-Clarke; population Geography, Oxford, ١٩٧٣, p.١٧

٢٣ - جمال حمدان، في العلاقة بين السكان والتضاريس، مجلة كلية الاداب، ج ١، جامعة القاهرة،
١٩٧٥، ص٦١-٦٣.

٢٤-Trewartha ; A Geography of population world pattern ,Ihon Wiley
sons Inc New ork,١٩٦٩p.٧٩.

٢٥ - محمد عبدالرحمن الشرنوبى، جغرافية السكان، مكتبة الانجلو المصرية، القاهرة، ١٩٧٥، ص٢٠٩.

٢٦ - بروانه: يسري الجوهري، جغرافية السكان، ص٧٨-٨٠.

٢٧-Clarke: Op.cit,p.١٩

٢٨ - عبدالرحمن حميدة، جغرافية سوريا البشرية، مطبعة الجبلاوى، القاهرة، ١٩٧٠، ص٢٣.

٢٩ - محمد السيد غلاب، المصدر السابق، ص١٣٦.

۳۰-Prillon ; Human Geography, by the E.D. laborde,
London, ۱۹۶۰, p. ۴۱۷.

۳۱-Houston. J.M: Asocial Geography of Europe, London. ۱۹۵۳, p۸۰.

۳۲-R.U.Cook and J.H.Jonhnsin, Trends in
Geography an Introductory survey pergamon press, Oxford, ۱۹۶۹,
p. ۲۲۵.

* کشتوکالی فراوان : بيم جزيره کشتو کاله ده گزرتيت که سمرمايهی تيدا به کار ديت له شيوهی ناميرو
نامرازی پيشکه و توو بهرهمهيتانی فراوانه و ژماريه کی کهمی دهسته کاره ی تيدا به کار ديت به
کشتوکالی سووکيش (الزراعه الخفيفه) ناوده بری که جياوازه له کشتوکالی چروپر (الزراعه الکيفيه)
که پشت ده بهستی به ژمارهيه کی زوری دهستی کار.

۳۳- کارنيه، جغرافيه السكان، ترجمه حسن الخياط ومکی محمد عزيز، مطبعة العانی، بغداد، ص، ۱۳.

۳۴- عدنان ابو الريحة، محافظة القادسية دراسة في جغرافية السكن، رسالة دكتوراة، القاهرة، ۱۹۸۰،
ص ۵۵.

۳۵-Trewartha ; Op.cit,p. ۲۵

۳۶- محمد خليفة الدليمي، تباین مساحات الرز في العراق، رسالة ماجستير، بغداد، ۱۹۷۴، ص ۹۶.

۳۷- کارنيه، المصدر السابق، ص ۶۵.

۳۸- حسن الخياط، جغرافية احوار ومستنقعات جنوبي العراق، معهد البحوث و الدراسات العربية،
القاهرة، ۱۹۷۵، ص ۱۷۴.

۳۹-Coatman J." Migration in the ۲۰th century", population jour Vol .I.
Pp. ۵۷-۷۱

۴۰-A.E.Smailes; p. ۵۹

۴۱- وزارة التخطيط، هيئة التخطيط الاقليمي، التقرير الاولی لتخطيط اعالي الفرات : بغداد، ۱۹۷۵،
ص ۲۴۹-۲۵۱.

- ٤٢- عبدالفتاح محمد وهيبة، المصدر السابق، ص٢٦. و شاكر مصطفى سليم، الجبايش، دراسة
انثروبولوجية لقرية في احوار العراق، مطبعة الرابطة، بغداد، ١٩٥٦، ص٣٥٦.
- ٤٣- محمد حجازى ، المصدر السابق، ص٢٠٣.
- ٤٤- عبد الرزاق البطيحي وعادل عبدالله خطاب ، المصدر السابق، ص٩٠-٩١.
- ٤٥- المصدر نفسه، ص ٩٠.

٤٦-Huntington, E. Civilization and climate, London, ١٩١٥, p.٣٢.

- ٤٧- كارنيه، المصدر السابق، ص٨٧-٨٨.
- ٤٨- محمد عبدالرحمن الشرنوبى، المصدر السابق، ص٢٣٣.

بهشی چوارهم دئ نشینی پلاندانراو

پیناسه و بایه خدانی:

پلاندانان بر یتیه له شیوازیکی زانستی که نامانجی لیکۆلینه و هیه له ههموو تواناکان و دهرامه ته بهردهسته کان له وولاتیکی دیاری کراو یان ناوچهی دیاری کراو ، ههروهها دیاری کردنی چۆنهتی به کارهیتانی ئهم دهرامه تانه بۆ وهدهست هیتانی امانجه کان و چاکتر کردنی بارودۆخ .^(۱) له بهرئه وهی به کارهیتانی باشترین رینگاو و شتوازله به گهرخستنی زهوی و پیشبردنی په یوه ندیه شویتیه کان له گرنگترین نامانجه کانی پلاندانانه ، بۆیه پلان دانهران دهیی بایه خ به سه نته ره کانی ئاوه دانی مرویی بدن ، وه کو شیوهیه کی به کارهیتانی زهوی مه به ستمان له دئ نشینی پلاندانراو ئهو نشینگه یه یان کۆمه لگا جینشینه کانی ناوچهی لادنی که پلانی بۆ دانراوه له رینگه ی لیکۆلینه وهی تایهت بهم مه به سته ، ئه مهش واتای ئه وهیه که ئهو جوړه نشینگانه به شیوهیه کی لی خۆرا پهیدا نه بوونه یا به رهو پیش نه چوونه ههروهها ئهو کۆمه لگا جینشینانهش ده گرته وه که به هه ره مه کی پهیدا بوونه به لام دواتر گوزرانکاری به سه ر هتیراوه بۆته شویتیکی پیشکه و تووتر و زیاتر پیداو یستی یه کانی دانیش توانی به دهست ده کرد .

له سه ر ئهم بنچینه یه بایه خدانی پلان دانهر له وه وه هه لده قولی که هه لسه نگاندنیک ی راستی گهری په یوه ندی نیوان دهرامه تی بهردهست و مروؤ و هه بوونی له شوینی جینگیر بوون و نیشته جی بوونی بکات ، ههروه کو چۆنیش جوگرافیا بایه خ به شوینی نیشته جی و سه نته ره کانی ده دات و ده چیه قوولایی وورده کاری جوړی نشینگه و پینکهاته ی پیشهیی ههروهها بایه خیش به په یوه ندی نیوان له گهل رووبه ری ده وررو به ری ده دات و کاری گهری هاوبه شی هه ریبه که یان له وی تر^(۲) زانراویشه که دئ نشینی پلاندانراو ته نها به پلاندانانی نشینگه یا خانووی سنووردار نابیت به لکو ئهو هه ریمه ی که نشینگه کانی لادنی تیا دایه له

خۆزده گرىت به تاييه تى له دوای كراوه يى دېهاته كان به سەر سهنته رەى شارە كاندا به هۆى
 نهو پېشكوته ي له شۆزاهه كانى و نامرازه كانى هاتوو چۆ كردن روويدا .
 دى نشىنى پلاندراو له گەل بايه خ دان به بنيا تسان و پېشخستى گونده كان و كۆمەلگا
 جىنشينه كان ناكړى به هەر شۆهه ك بىت جياى بكه ينه وه له بابەتى بوژانه وهى دېهات
 به تاييه تى دانىشتوانى دېهاتى و گوند هيشتا كه رتيكى سهره كى له كۆى دانىشتوانى جيهان
 پىك دېن وهروه ها ناكړى بابەتى دى نشىنى به جيا له لايه نى ترى په پوهنداره بوژانه وهى
 دېهاتى. (۳)

له كاتى ئىستادا واپنده چى كه هه ندى بهرەنگار بوونه وه تووشى كۆمەلگای دېهاتى
 بوته وه وه بهرده وام له زياد بووندا به له گەل رۆزگار له دوای نه وهى جوړى ژيانى بۆ
 ماوه كى دوورو دريژ به بى رىك خستن و ديارى كردنى وورد به رۆه ده چوو، نه م
 بهرەنگار بوونه وانەش بابەت ك نيه به تەنها په پوهندى به دياريده سهرى يان گۆرانكار به ك
 بىت كه هه ندىك لايه نى يا دياريده ي ژيانى له خو گرت بىت بهلكو بابەت ك په پوهنداره به
 چاره نووسه وه كه مەترسى نه وه به لادى وه كو دياريده به كى جيا كه ره وهى ژيان به ره وه
 نه مان و له ناوچوون پروات. (۴) پتويسته ليره دا بووترىت كه گۆرانى تىگه يشتنى خىزانى
 له سيمه مى يه كگرتوى گه وه (خىزانى دريژه وه بو) عائله مته)) بۆسيسته مى خىزانى
 بچووك و سهره يى جوچولى بهرده وامى شوانكارو به دووه كان واى كردوه بابەتى
 چىنشىنى گرنكى يه كجار مەترسيدا ر بىت به تاييه تى گه ريزاين رۆه به كى باش له
 خانوه كانى به كارها توو ناشى بۆ نيسته جىنى بوون كه نه مەش واده كات گره كه
 ره هه ندى زه هت تر وه گرى له پرۆسەى به ره وه روو بوونه وه بهرەنگار بوونه وهى ،
 ليره دا گرنكى پلاندانالن به ديار ده كه وى له بنيا ت نانى گوندو كۆمەلگا جىنشينه كان و
 هه ولدان بۆ بوژانه وه وه بهرە بىش بردنى به شۆهه ك كه بگوخى له گەل چالاكى مرۆبى
 ((نابوورى و كۆمەلايه تى)) له ناوچه كانى دېهاتى دواتر نشىنگه كان ده به جىگرى
 گوندى بچووك و خانووى بلاوه ده بىته مايه يى رزگار كردنى لادى له دووره په ريزى و

تەنھايى ھەروھە دەپتە بىنچىنەيەكى سەرەكى لە دووبارە بىياتانەوھى نشىنگە دېھاتىەكان.^(۵)

گوند بەتەنھا ناپتە نىشتەجى بونىكى سەرەخۆيى يەك لايەنە ، بەلكو نشىنگە دېھاتىەكان بەشىكن لەسىستەمىكى نىشتەجى بونى ئالۆز كەبەدەيەھا گوندى قەبارە جياواز لە خۆدەگرى و ھەمووشيان لە تۆزىك يا چەندىن تۆرى پەيوەست بە پەيوەندىيەكى شويى تەواو كەردا رېك دەخريت ، كەشارەكان سەنتەريان پېك دەھىنى .^(۶) تىگەپشتى نىشتەجىيون و دى نشىنى لەو ماوھى دوايدا بەرەو پېش چووپەريەو بەسەر رەگەزى تەسكى خانوو بۆنەوھى لە تىگەپشتىكى گشتگىرتەدا دابريزىتەوھو بۆبەدەستەھىنانى ھەموو خزمەتگوزارى پىوستىيەكانى شويى رابواردن و ھەوانەوھە كە ئەمانەپىوستە ھەبىت تاكو مەروۇ ژيانىكى سەرفراز بژىت و ھاندەرېك بىت بۆنەوھى بەرھەم و تواناي زياتر بىت بۆ بەرەو پېشبردنى پرۆسەى بۆژاندەوھو بەرەو پېشچوون .^(۷)

دووبارە دابەشکردنى نشىنگە دېھاتىەكان و ھەلجاردنى پىنگەكانيان پىوستى دووبارە بە دۆزىنەوھى سىستەمىكى تەواو كەر ھەيە كەوا بكات پرۆزەى بەيەكەو بەسزاو پەيدا بىت بۆخزمەت گوزارى تەندروستى و دەزگاكانى فېرکردن و سەنتەرەكانى خزمەتگوزارى و كۆمەلايەتى . چونكە ئەم جۆرە پرۆژانە سەرکەوتوونابىت بەبى دەست تېوەردانى دەولەت و ھارىكارى بە پى ي پلان و پرۆگرامى دارىژراوو ھەرگىراو لەلىكۆلىنەوھى ووردو تواناي گونجاو ، پرۆسەى بىياتاننى كۆمەلگا نشىنەكان بى گومان كارىكى ئاسان نى بە . چونكە بىياتاننىكى شارستانى تەواو كەرەو پەيوەستە بە تىكرائى ژيانى دېھاتى و ھەروھە بىياتاننى خانوولە گوندېك كارىكى ھونەرى سەرەخۆ نىە بەقەدەرئەوھى نامرازىكە بۆ ھەلئسوو كەوت لەگەل گرافىك كە دەبىت تيايدا بارودۆخى پىنگەى كۆمەلايەتى و نابوورى دەروونى جووتيار بەھەند ھەربگىرى ھەروھە راستى مېژووى و شارستانى كە تيايدا ژىاوە بۆماوھىيەكى دوورو درىژو راھاتووە لەسەرى ،^(۸) جگە لە بارودۆخى تەندروستى و رۆشنىيرى و راميارى و بارودۆخى ژىنگەى سروشتى .

پروژه‌ی نیشته‌جی بوون ده‌بیت له ریځگه‌ی تیځه‌یشتنی هموو فاکتوره‌کانی سروشتی و مرؤیی په‌یوه‌ندار بیتنه کایه‌وه و له‌ریځگه‌ی هه‌لسه‌نگاندنی هموو ریځخراوه‌کانی کاریگر به‌سهره‌لبزاردنی پیځه‌ی گوځاو . شتیکی ئاسایه پیځه‌ی خانوویک که‌گوځاندن و ریځخستنی ژینی له‌گه‌ل راستی ژینگه‌ی ده‌ورو به‌ری تیدا نه‌بیت ، نه‌شاز ده‌بیت و نه‌میش ده‌بیتنه‌مایه‌ی له‌ده‌ست دانی به‌های شوینی نیشته‌جیوون.^(۹) بویه پیوسته لیکۆلینه‌وه‌ی ووردو گشتگیر بکریت له‌پیش پروژه‌ی بنیاتسانی گوندو کۆمه‌لگا جینشینه‌کان که ده‌ست پی بکات له‌به‌دیارخستنی جوړی دابه‌ش بوونی جوگرافی راسته‌قینی له‌ناوچه دپهاتیه‌کان و دواتر روویتیو دانیشتوانی و خزمه‌تگوزاری و ریځاو بان فاکتوره‌ی تری په‌یوه‌ندار به‌جوړو پلاندانانی گوندو کۆمه‌لگا جینشینه‌کان ، هه‌روه‌ها لیکۆلینه‌وه‌ی پیکهاته‌ی پیشه‌یی نهم کۆمه‌لگایانه بکات ورا ده‌ی په‌یوه‌ندی به‌سهنه‌ره شاریه‌کان و کۆتایی بیت به‌دیاریکردنی گرفت و ئاسته‌نگه‌کان به‌ده‌ره‌نجامی تیوری و چاره‌سهری پراکتیکی بو‌دابه‌شکردنی نهم کۆمه‌لگایانه به‌مه‌به‌ستی گه‌یشتن به‌نیشته‌جیوونیکی دپهاتنی پیشکه‌وتوو.

جوړه‌کانی دی نشینی پلاندانراو:

ده‌کری دوو‌جوړ له‌نیشته‌جی بوونی دپهاتنی پلاندانراو تیبینی بکه‌ین :

۱ - گوندی غوونه‌یی، که‌له‌لایه‌ن ده‌زگا و فهرانگه‌ی ره‌سمی و نیمچه ره‌سمی و کۆمپانیو ده‌زگا تایه‌تیه‌کاندا ده‌کری. نهم گوندانه‌ش به‌وه جیا ده‌کرینه‌وه که‌پلانی پیشه‌کی بو خانووه‌کان دانراوه که‌له‌شیوه‌ی چوارگۆشه یا بازنه یا لاکیشه‌ی بیت به‌پتی دپزاین و نه‌خشه‌ی تایه‌تی که‌نهم لایه‌نانه ئاماده‌ی ده‌کات زو‌رجاریش خانووه‌کان لیکچوو ده‌بن لی‌ره دا له‌رووی قه‌باره‌ی خانوو روو به‌ری په‌کسان و شه‌قامی فراوان و ریځکی

۲ - زهوی دابهشکراوو بهسەر جووتیاران ، که دواتر خۆیان ئەرکی بیناکردنی دهگرنه نهستۆ بهی ی نهخشهی دیاری کراو که بهسهریان دابهش دهکری و پابهند دهبن به جینهجی کردنی.

جینی خۆیهتی ئاماژه بهوه بکری کله نelmanیا دووسیستم بۆنشینگه دینهاتیه کان هیه ، یه که میان دیرین (تقلیدی) ، ئهوی تریان پشت به سیستمی کۆمهلگای کشتوکالی پلاندانراوی نوێ بیناکردن دههستی. سهنتههکانی پلاندانراو لهو ههریمان هیه که له سهدهکانی ناوهراست ئاوهدان و فراوان کراون . له بهریتانیاش گوندی بهناو ((القری الولیده)) پهیدا بوو. ^(۱۰) که گوندی تازهیهو فراوانی رووبهری کشتوکالی و زیاتر برینی داری دارستانهکان و تهرخان کردنی زهویهکهی بۆ کشتوکال کردن یارمهتی بلاو بوونی دا .

لهویلایهته یه که گرتوه کانی نیشهجی بوون و ئاوهدان کردنهوه به سیستمی دینهاتی پلاندانراو دهستی پیکرد . ئهم شیوههش له پلانی نیشهجی بوون و زهوی کشتوکالی تهززی بلاوهووی سهپانده سهڕینکهاتهو شیوهی دیی له جیهانی نوێ ، بهلام له گهڵ ئهوه شدا فاکتیرهکانی ژینگهی سروشتی رهنگدانهوی خۆی ههبوو لهسهر پلانی خانوهکان و ههندیک جاریش نهندازهی گونده کهی تیکداوه .

ئهو نیشهجیوونهی که ناوچهکانی رۆژئاوای ولایهته یه که گرتوه کان ناسیویهتی غوونهکی نیشهجیوونی پلاندانراوه پشت بهست به نهخشهی نهندازهی که شیوهی چوارگۆشه یا بازهمی وه گرتوه ، وه کو بنچینهیکی پرۆسهی نیشهجی بوون ، ههروه کو دهکری ئهو شیوهیه له نهخشهسازی تییینی بکری له ئینگهلتهرای له سهدهکانی حه فدهو ههژدهدا . پلاندانه کانی سهرکهوتوو بوونله دانانی سیستمیکی دارێژراو بۆ دابهش بوونی و دیاریکردنی دووری نیوانیان .

ههروه ها گوندی پلاندانراو له ههریه که له ئوسکوتلهنداوو ئیرلهندا پهیدا بوو ، که زۆرجار رێهوی دینهاتی ئینگهلتهرای دهگرته خو له رووی نهندازهو رینکخستن . له

ئوسكوتلەندا گرووپى گەورە لە گوند دروستكرن لەنزىك ناوچە پىشەسازىيەكان و سەنتەرە شارىيەكان بۆ ھەلئىزنى ژمارەى زىادبووى دانىشتوان . لە ئىرلەنداى گوندەكان بوونە شارى بازار(مدن الاسواق) وەوہ جيا دەكرایەوہ كە پانتايىكى تىدا بوو بە بازار دەناسراو رووبەرى لە گەل قەبارەى گوندەكە گونجاو بوو، ھەروەھا شەقامىكى سەرەكى تىدا بوو لە پان شىوہى چوارگۆشەو شىوہى بازنە و ھەشتى گرتبووہ خو .^(۱۱)

يابانىش قۇناغىكى لە فراوانبوونى پلاندانراوى نىشتەجىبوونى بە خوۆە بىنى وپروۆسەى فراوانبوونىشى لە گەل ئەو گۆرانكارىانە ھاتە دى لەھەردووناوورى كشتوكالى و پىشەسازى كە پىشتى بە شىوازى بىياتىنى گوندى تەواو كەر دەبەست كەخانوى نامادەكراو بە ھەموو خەزمەتگوزارى و پىوۆستىيە روژانەكاندا لە خوۆدەگرىت .

لەمىسرىش نىشتەجىبوونى پلاندانراو بەم شىوہىيە بوو كە ھەر خىترانىك پارچەيەك زەوى يى دەدراو لەرپىگەى سى جوۆرە شىوہى خانوى ديارىكرا وو سەرەبەست بوو لە ھەلئىزارد يە كىكى ،^(۱۲) كە ئەمانەن:

۱ - جەندخانويىكى دىھاتى كە كۆمەلىك نىشتەجىبووى لە خوۆدەگرى .

ب خانويىكى دابەشكراوو بە شىوہىيەك ھەر خانويىك بکەويە سەرھەمان زەوى كشتوكالى خىترانەكە .

ج - خانوى دىھاتى لەشىوہى ھىلىكى درىژوہبووبە ھاوتەرىي رىچكەى ناوودىرى .
لە سوودانىش ، نامادەباشى گواستەوہى دانىشتوانى ئەو ناوچانەى كە دەچووە ژىر ناوى بەنداوہو لە ئارادابوو لە كاتىك كە نامادەبوون نەخشەى ناوچە جىنشىنە تازەكەيان جىيەجى بکەن . بۆ زانىنىش ئەم وولاتە توانستى گەورەى دەوى لە بوارى پلاندانانى دىھاتى ، چونكە رىژوہى دانىشتوانى دىھاتى لە سالى (۱۹۸۶) دا ۸۵ ٪ ى تىكراى دانىشتوانىبوو، لە كاتىكدا دىھاتى سوودانى بەرەو رووى گرفتى دواكەوتووى و كەمى سەرمايەى تەرخانكراو بۆ پىشخەستى كەرتى كشتوكالى و دى نشىنى بوو تەوہ .

جینگای ناماژیه ئو ههریمانیه که پلانی بووژاندهوی له خوگرت له رینگه ی ئو به گهرخستنانیه که بهردهستی بوو له بهکارهیتانی دهراستهی سروشتی وه کو کانزاکان، ئو هی سه پاند که پیوستی بوونی بنیاتانی نشینگه ی جیشینی تازه و نه خشه کیشراو بیته ئاراوه له رووی شیوه ی گشتی یا له رینگه ی بیناکردنی خانووه کان و رینکخستنی توره کانی گواستنه وه، زورجاریش لیڤه دا نه خشه ی چوار گوشه په یږه وه ده کری ههروه کو ههریمی بهنجایی هندی و ههروه ها له میسر له دوا ی پلانی گهرا نه وه ی دانیشته وانی دیهاتی له پرژۆی بهنداوی بهرز (السد العالی) ههروه ها له بهنداوی قادسیه ی عیرا قدا .

له ههریمه ئاوه دانکراوه کانی جیهانی نۆی و ئوسترالیا و نیوزلهندا ، سهبارت بهو کۆچه رانه ی که هاتن بۆی، واره چاو کرا که رینک بخترین له پرۆسه ییکی دابه شبوون به سه رسه نته ره کانی نیشته جی بوون و دابه شکردنی مولکداریه تی زهوی کشتوکالی و له وه پرگا کاندای پابه ند بوونیان به رینماییه بیناکاریه دیاریکراوه کانی تایهت به خانوو یا نه خشه ی گونده که . له هه ندیک ههریمدا نیشته جی بووه کان به شیوه یه کی سه ره بخو په نایان برده بهر نیشته جی رینکخراو بهی پابه ند بوون به یاساوو رینمایه کانی لایه نه فه رمیه کان، نه مهش ده کری پی بووتریت نیشته جی سه ره بخو ی پلاندانراو .

له ههرشوینیکیش سیسته می کشتوکالی به کۆمه ل که جووری کۆکراوه ی نیشته جی بوونی تیدا باو بو ، چالاکی نابووری ئاراسته کراو و چالاک ده بی و ده ولت به پی پلانی دیاریکراو کارده کات بۆ بنیاتانی سه نته ره کانی نیشته جی بوون ههروه کو له سه یریای یه کیتی سو فیته هه بوو . له لایه کی تره وه ئاراسته کردنیکه تر کارده کات له پان پلاندانانی گوندو کۆمه لگا جیشینه دیهاتی کاندای ئه ویش جه ختکردنه سه ر گوندی دیاریکراوه بۆ بووژانده وه پشخستنی . ئینگلیزه کان هه ولتی لیکۆلینه وه ی ئو لایه نیان دابه شیوه ییکی واقعی و چند پتوهریکیان دارشت که له ژیر روشنایی بریاری مانه وه ی هندی گوندی دیاریکراو بدری و ناوی گوندی کللیل (القرى المفتاح) یان لینا ،^(۱۳) که بریتیه له چند گوندیکه سه ره کی و له کاتی بووژانده وه پشخستنی بایه خ ده درتیه

* بوونی به شیوه یکی نابووری و بووژاندهووی زورچاک ههروهه له ینگه ی ناوهنجی
له سهبارت به گونده کانی تر .

هوله نديه کانش ههولتي دياریکردنی گوندی کللیان دا لهوولاتیان به به کارهتانی
چهند پتوره یکی لیکچووی نهووی ئینگلیزه کان به کاریان هینا به لام ریککه و تینکی به کلا
نه بوو سهبارت به قهباره ی غوونه یی ئهم گوندانه . چونکه ئهو ریزه یی به تاییه ته
به هه ریمینکی دياریکراو مه رج نیه پراکتیک بکریت له هه ریمی تر دا و زور جاریش هه یه
که کووونه وه مرویه کان ناچیته ژیر هوکاریکی ناشکراو له وانه شه ئهو هوپپانه
ناشکرانه بیت که بۆته مایه ی پیدای بوونی به تاییه ت کۆمه لگا دپهاتیه قهباره به چو که کان .

بۆمه به ست دانانی پلانی گونجاو پسپوره کان به تاییه تی له نه وروپای روژئاواو به کیتی
سۆفیه ت، پتویستی پابه ندیوون به چهند پتوره ییک ده خه نه روو، له وانه :

ا / دان پینانیککی فه رمی دياریکراو که به پتی ئهو پله کانی نشینگه سه ره کیه کان یا
سه نته ره کان دیاری ده کریت .

ب / دياریکردنی ینگه ی هه رنشینگه یه ک سه باره ت به ئاستی گونجاوی له نیوان ریزه بندی
نشینگه کانی تر .

ج / دابین کردنی هه رنشینگه یه ک به خزمه تگوزاری و پتویستیه شارستانیه کان به پتی
ریزه بندی له نیوان نشینگه کاندای .

له یه کیتی سۆفیتیش کار له سه ر ئه مانی خواره وه کرا^(۱۴) :

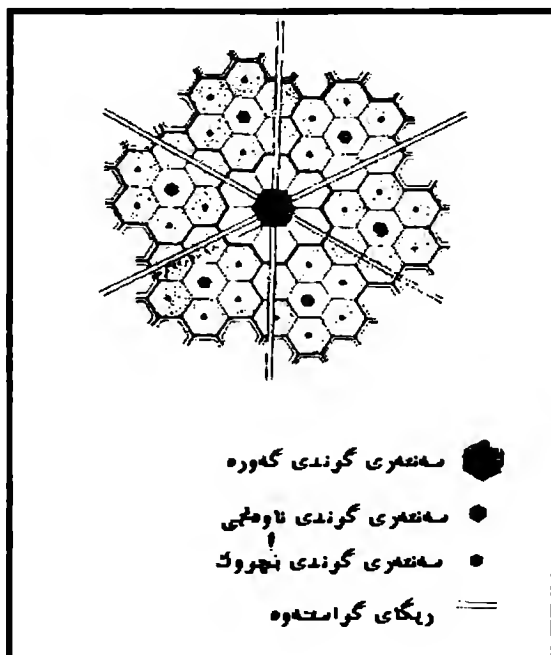
۱ - فراوان کردنی سه نته ره دپهاتیه قهباره گه وه کان ، له ینگه ی کار کردن له سه ر
به رده ستکردنی خزمه تگوزاری هه مه جوړتیایدا ههروهه دامه زرانندی پشه سازی دپهاتی
وچالا کردنی جگه له چالاکیه شارستانیه کانی ترو کار کردن له هه مان کاتدا بو
نه هیشتی گوندی قهباره به چووک .

۲ - چاکتر کردنی ئه ندازه و نه خشه ی نشینگه دپهاتیه کان و دابین کردنی ئاسانکاری
هاوشیوه ی نهووی هه یه له سه نته ره شاریه کان و به لایه نی که مه وه پتویستیه سه ره کیه کانی .

بۆ ديارىكر دنى رتزه بندى گونده كان له گوندى گه وره بۆ سه نته ره كانى كىلگه
 ده ولت بۆ كىلگه به كۆمه له كان بايه خ درايه قه باره دى دانىشتوان . نهم گوندانه ش له
 خشته يه ك داتران كه له سه ر بنچينه دى (۱۰۰۰) كس وه كو ئاستى كه مى نهم جوړه
 دابه شبوونه په يره و كرا هه ر ناوچه يه كىش نه خشه دى تايه تى خو دى هه بوو به پتى چرى
 دانىشتوان و سروسى زه وى و چالا كيه نابو وريه كانى .

له و دى پيشو و بزمان دهره كه وى ت، پويستى بايه خدان به به ره و پيشو و دنى نشينگه
 دى نه تايه كان به شيو هيه ك كه گرنتى ته و او دى به ده ست هينانى خزمه ت گوزارى پويستى بۆ
 دانىشتوان بيته به رده ست. نه مه ش واده كات پويست بيت گونده كان له سه ر بنچينه ييكى
 هه ره مه كى بيه سرتزه وه و گوندى بچوو كى تيدا بيت، كه لايه نى كه مى دانىشتوان و
 خزمه تگوزارى تيدا بيت هه روه ها گوندى قه باره گه وره و مام ناوهند كه ژماره ييكى
 ديارىكراوى گوند و كۆمه لگا بچوو كه كان خزمه ت ده كات . هه ندېكى تريس سه نته رى
 بيت و ژماره ييكى زياتر گوند و كۆمه لگاي بچوو كۆ له خو دى خزمه ت بكات و
 خزمه تگوزارى پيشكه و توتو و ترو به توانا ترى تيدا بيت ، پروانه شيو هى ژماره (۳) .

شيو هى ژماره (۳) پلاندانانى
 گوندى سه نته رى

دانه‌شېوونی جوگراف ئهم گوندانه له رتېره‌نده جياکانی کارنکی تايه‌ته به لیکولینه‌وی وورد، که نامانجی باشه به کاره‌تانی زه‌وی و به‌فیرنه‌دانی یان به‌لاوه‌نانی ده‌رامه‌تی سروشتی و به‌ه‌ند وەرگرتی بارودوخی کومه‌لایه‌تی و نابووری دانیش‌توانی.

ناشکرایه گوند ، بریتیه له کومه‌لیک خانووی دراوسی که جووتیاره‌کان تیایدا نیشته‌جینوو ، بۆ‌ژتیویان پشت به چاندنی زه‌وی ده‌ورو‌به‌ری گونده‌که ده‌به‌ستن له پال به خپو‌کردنی ناژه‌له. له گوندیش له وولاتانی تازه‌پنگه‌یشوو ناژه‌له‌کانیان ده‌رنه‌چن که جووتیاره‌کان پشتی پی ده‌به‌ستن بۆ کاری کشتوکالی وه‌روه‌ها ئامیزی کشتوکالی و په‌ینی کیمیاوی لی‌ی ده‌رنه‌چی به‌ره‌و کیلگه‌و دواتر ده‌گه‌رینه‌وه گوند به کژتاها‌تی کاره‌کانیان . به‌روبوومی کشتوکالیش ده‌چینه‌وه گوندوله‌دوایدا به‌ره‌می کشتوکالی و ناژه‌لی کژده‌بینه‌وه دواتر ده‌گوازیته‌وه بۆ بازاره‌کان ونه‌مانه واده‌کات گونده‌کان بازنه‌ی به‌یه‌ک به‌سته‌وه‌بن له زنجیره‌ی فروشتی به‌روبوومی کشتوکالی. له‌گه‌ل نه‌وه‌ی نه‌مه نایته‌ ناسته‌نگ له‌به‌رده‌م گواسته‌وه به‌روبوومه‌کان له‌کیلگه‌کانه‌وه بۆ بازاره‌کان یا کارگه‌کان راسته‌وخۆ به‌بی نه‌وه‌ی له‌گوند تیپه‌ری‌یت .

له‌وانه‌یه دیاری‌کردنی باش‌ترین پنگه بۆ گونده‌کان و دیاری‌کردنی په‌یوه‌ندی به‌زه‌ویه کشتوکالیه‌کان که‌دانیش‌توان پشتی پی ده‌به‌ستن له‌و کاره گرنگانه‌ی‌یت که جوگرافیزان بایه‌خی پی ده‌دات. دووری گوند له‌سه‌رچاوه‌کانی ناو و ژیان زه‌حه‌تر ده‌کات هه‌روه‌ها دووری له‌پنگاو بانه‌کان واده‌کات ناسته‌نگ دروست ی‌یت له‌به‌رده‌م سه‌رف‌کردنی به‌روبوومه‌کان و به‌رده‌ست بوونی خزمه‌تگوزاری وکالا هه‌روه‌ها دووری له‌سه‌نته‌ره‌کارگیریه‌کان، دانیش‌توانی ماندووده‌کات، بۆ یمش هه‌لبژاردنی پنگه له‌کاره گرنگه‌کانی به‌ره‌و پیش‌بردنی گونده بۆ زیاتر به‌ره‌مه‌تانی کشتوکالی و ناژه‌لداری و به‌رزکردنه‌وه‌ی ناستی بۆ‌ژی‌ی دانیش‌توانی. ^(۱۵)

گومان نیه که‌ه‌هر چه‌نده دووری نی‌وان گوند و زه‌وی کشتوکالی زیاتر ی‌یت ، به‌تایه‌تی له‌قوناغ‌نکی دیاری‌کراوی پینشکه‌وتنی ، ده‌بینه‌مایه‌ی به‌فیردانی توانستی مرۆیی

، چونکه گهر دووریه که راده به دهر بروو نهسته مه جوتیار بتوانیت به پایبریت . نه مهش واده کات هویه کانی گواسته وه به کار بهیتی ، له وانه شه جوتیار پتی دابین نه کریت . له گهل نه وهی دووریکي دیاریکراو نیه تایبعت به مه و دای نیوان گوند و کیلنگه کشتو کالیه که به لام هه ندیک وولات چهند خه ملاندنیکیان وه رگرت بؤ گونجاوترین دووری له ژیر روشنایی قه باره ی گوندو راده ی فراوانی زهوی کشتو کالئی و ناسانی گواسته وه .

له م وولاتانهش^(۱۶) :

به لیکاو سویسرا و هوله ندا	۰,۳ - ۱ کم
ئلمانیا و فهرنسا	۰,۳ - ۲ کم
رۆمانیا	۰,۷ - ۰,۵ کم
ئیسپانیا	۰,۳ - ۶ کم
بولغاریا	۲ کم وه کو پنهو
چین	۰,۶ وه کو پنهو
ههریمی برنج له چین	۰,۳ - ۱ کم

زۆر گرنگه ره چاوی نزیکي گوند له سه رچاوه کانی ناووی پنو یست بۆژیانی رۆژانه و به ره مه هیتان به ههند وه رگری، ههروه ها نزیکي له رینگاکانی گواسته وه به سته وهی به نشینگه کانی تر له پال بایه خدان به پینگه ی گوند له رووی سروشتی نه و زهویه ی که گونده که ی له سه ره و، گرنگی به رگریکردن تیایدا گه ریپو یست بوو .

پیشه کاریگه ریکي سه ره کی هه یه به سه ر پلاندانانی نشینگه دینهاتیه کان و دیزاینکردنی خانووه کانی چوونکه گوندیک که خه لکه که ی خه ریکي کشتو کال بن جیاوازه له گهل نه و گونده ی شوانکاری ده که ن. ههروه ها نه خشه که ده گۆری گهر دانیشتهوانی خانووه کان کشتو کال و نازه ل داری بکه ن نه مهش ده گه ریته وه بؤ نه وه ی پنو یستی جینیشینی و

فاکسەرى دوورى وشىۋەى دابەش بوونى ژوورەکانى و خزمەتگوزارى و پىۋىستىيە ژىنگەيىكانى تر دەيىت رەنگدانەۋەى ئەۋ پىۋىستىيانە بىت. ھەرۋەھا گرنگە گونجاندىن و ئاشنا بوون لە نيوان ژىنگەى سروشتى و ژىنگەى كۆمەلايەتى دانىشتوانى چالاكتى بىكرىت ، چونكە بەھاي كۆمەلگاۋ دەرەھەتى خۆمالى كەرەستەى سەرەكىن و دەبى سووديان لى وەر گىرى لە پىرۆسەكانى پلاندانار و بووژاندەۋەى نشىنگە دىھاتىيە كان . (۱۷)

ئاشكراسە كە خانوۋى دىھاتى تەنھا شىۋەيىكى دالە (ماۋى) نيە، بەلكو لە ھەمان كاتدا چەندىن پىشەى ئابوورى و كۆمەلايەتى پىشكەش دەكات كەرەنگدانەۋەى قۇناغى رۆشنىرى و كۆمەلايەتى دانىشتوانىيەتى، بۆيش گەرەخسە سازى خانوۋ دەرپرېنىكى ئەم پىۋىستىيانە نەبىت ئەۋاسەر كەتوونايت وەكو ئامرازىكى گۆران و بەرەۋ پىشچوۋنى كۆمەلايەتى . (۱۸)

قۇناغەكانى پلاندانانى دى نشىنى نوئ :

جوولاندى كۆمەلگايەك لە بنچىنەيىكى ئابوورى و كۆمەلايەتى و رۆشنىرى ، كە چەندىن سال جىگىر بوۋە لەسەرى بۆ شىۋازىكى پىشكەۋتووتر تواناى گەرەۋەى پىۋىستە ، لەۋانەش زالبوون بەسەر كارىگەرى دەرۋونى كەلە دەرئەنجامى ئەم جوولانەۋەيەۋە دىتە ئارۋە ەبەتايەتى لە كۆمەلگا دىھاتىيە سستە كان (المجتمعات الریفية الرتيبة) .

ئاسايە، جياۋازى لەو گۆرانكارە سروشتى و مەۋىيانەى لە نشىنگە دىھاتىيەكاندا ھەيە وامان لى دەكات جەخت لەسەر ئەۋە بکەينەۋە كە شىۋازى جىگىر بۆ پىۋەرەكانى تاييەت بە ھەموو ھەرىمەكان دا نەنن، كە ئايا تاييەت بىت بە نشىنگە دىھاتىيەكان يا خانوۋەكان ، ئەمەش ۋادەكات شىۋازىكى نەرم (مەرن) دابىرىت كە بتوانى رادەيىكى ديارىكراۋى پىداۋىستىيەكان بەردەست بىكات، بەمەرجى وورده كارى بەجى بەيلىدەرىت بۆ لىكۆلەينەۋەى گۆرەپانى و ئەكادىمى كەلە ژىر رۆشناى پىۋەرى تاييەتى بۆدائەنرىت . (۱۹)

ھەرۋەھا پلانى جىنشىنى، لە رىنگەى ئاراستە كەردنى بۆ لەخۇگرتنى بەرەۋ پىشچوۋنى دياردەى جىنشىنى ، دەبى راستى ئابوورى وولات و پەلەى گەشە كەردن رەچاۋوبىكات

له سەر ئهم بڼه مایهش نابى پتوره جىنشینه کانىش جىنگىر يىت بىلگىر ده يىت بگورخىست له گەل ئەو پىشکە ووتنه کۆمه لایه تیه و ئابووریانه ی که ههیه، لهم روانگه یه وه دووباره ده بى چاوو به پتوره جىنشینه کان بخشیته وه به شیوه یه یكى خولاندنه وه (بشکل دورى) که بگورخى له گەل قوناغه کانى پلانى کۆمه لایه تى و ئابوورى ئهم وولاته ههروه ها تیکه ل يىت له گەل پتووستى و ئاواته کانى جىنشینی له لایه ک، له گەل ده رامه تى به رده ست له لایه کى تره وه .^(٢٠) بۆیه ش له کاتى دانانى پرۆژه کانى پلانى جىنشینی لادى گرنگه نهرمى هه يىت له پرۆسه کانى پلاندانان و ئاماده کردنى نه خشه سازیه کان، به شیوه یه ک که بگورخى له گەل نه و جیاوازیانه ی له نىوان کۆمه لگا په یوه نداره کان هه یه ، به پنى قوناغى شارستانی گه یشتوو جوورى گۆرانکارى دیمۆگراى و چالاكى ئابوورى په یزه و کراو .

شتىكى سروشتیه که دابه شبوونى بلاووه ی نشینگه دىهاتیه کان و خانووه کانى ده يىته مایه ی ئهسته مى پىشکەش کردنى پىداویسته خزمه تگوزاریه کان له لایه ک ، ههروه ها واده کات ژماره یه یكى زورى جووتیاران دا برتن له و پىشکە ووتن و گۆرانکاریه ئابوورى و کۆمه لایه ی وولات. ههروه ها په رتوو بلاوى گونده کان و دابه شبوونیان به سەر رووبه رى فراوان ده يىته مایه ی ئهسته مى به رده ست کردنى رینگاکانى هاتووچۆى چاک و ئاسان . ئه مه ش جووتیار زه ره رمه ند ده کات و داهاتیان که مەر ده کات و ده يىته مایه ی زه حه تى په یوه ندى کردیان به سه نته ره شاریه کان، ئهم حاله ته ش پالپىشتى بوونى چاره سه رى ئهم دیاردانه ده خاته روو خیرایى دانانى چاره سه رى سه رکه توو بۆى له پال ئه مه ش، مانه وه ی جووتیاران له گوندی دابراو خانووى لىک دوور دیاریده یه یكى کۆمه لایه تى دواکه ووتوه و په یزه و کردنى پرۆگرامى چاره سه رى و بوژاندنه وه ی له گەل سه رکه توو نایىت .^(٢١) بۆیه ش په نا بردنه به ر بنیاتنانى گوندی هاوچه رخی نوێ که دابىن کراوه به هه موو خزمه تگوزاریه کۆمه لایه تیه کان و سه نته ره کانى سه رف کردن (التسويق) به پنى نوێ ترين نه خشه سازى و به ستنه وه ی به شاره کاندا له رینگه ی هیللى گواسته وه ی خیراو هوکارى گواسته وه ی چاک که گه یاندى به ره مه کشتو کاله کان بۆ سه نته ره کانى به کار بردنى ئاسانه ده کات

له لایه کی ترهوه گوندی پهرتووبلاو وکۆمملگای بچووک دیاریده ییکی ناپه سنده زۆربه ی کاتدا، وه کو رهزو باغی دابراو (ساتین منزله) یا ناوچه شاخاویه کان یا مولکداریه تی تایبیت یا ناوچه ی زه لکاو یا واحاتی بیابان، که له زۆربه ی کاته کانداسوودله سه نتره کانی خزمه تگوزاری نزیک ی وهرده گری.^(۲۲)

دووباره ریکخسته وه ی نشینگه دێهاتیه کان ده بیته مایه ی به ره و پشبردن و بووژانده وه ی نه و نشینگانه ی که بریاری مانه وه ی دهری بو خزمه ت کردنی دانیشته وانی دێهاتی، نامانجی نه وه یه که :

۱ - به کارهینایکی چاکری ژیر خانه نابوریه کان .

۲ - دابهش کردنی نشینگه دێهاتیه کان به شیوازیکی زانستی و خیرا له ناو بردنی نه و نشینگانه ی که له ناوده چن له بهر نه بوونی پیدایسته کانی بهرده وامبوونی له گهل روژگارداسه ، ههروهها به ره و پشبردنی نه و نشینگانه ی که نه خشی مانه وه ی کیشراوه بووژانده وه یان به شیوه ییک بیته مایه ی چربوونی هوجوولی هاتوچوو تیایدابو گه شه کردنی.^(۲۳)

له ژیر روشنایی نه وه ی باسکرا لیکۆلینه وه ی پیکهاته ی بیناکاری نشینگه دێهاتیه کان دوو ره هه ندی هه یه ، یه که میان بنیاتانی خانووی لادنی له رووی بینا و شیوه ی نه خشی . ره هه ندی دوو هه میشتایه ته به بنیاتانی نشینگه کان له رووی پیکهاته و شیوه ی پلانی ههروهها په یوه سه ته به و زه وه یی که له سه ری بنیاتراوه و بنچینه ی نابووری، نه مه له لایه ک و نه وه ی په یوه ندی به نشینگه کانی تره وه هه یه له رووی لیکچوونی یا جیاوازی، یا له رووی پنگه وشوونی له لایه کی تره وه . بۆیهش چه ندلایه نیک هه یه ده بیته لیکۆلینه وه ی له سه ربکریته به ووردی نه مهش پش نه جمادانی هه یه نه ندازه یه ک یا پلانیکی دی نشینی ، که گرنگزینیان :

۱- روویتی شوینی (المسوحات الموقعه):

بهمه به ستی گه یشتن به کۆمملیک زانیاری ووردی په یوه نداریه پنگه ی گوندو ژینگه ی ده وروبه ری . پنگهش (الموجع) لیره دا نه و شوینه دروستیه که نشینگه که ی له سه ر دروست

ده كړيت. له كاتيكدا شون (الموقع) مهبهستان لتي ټيگه يشتنيكي فراوانتره بڼ شون
 كه نيا له رووي زهوي دهوروبهري نشينگه كه يه يا خود له رووي نشينگه كاني تره وهيهو
 زهويه نزيكه كاني. ده كړي پيگه يهك ناوچه يكي ته خت يا شاخوي بيت له وانه شه بكه ويته
 بناري چياهك يا نزيك ده رپاچه يهك، له وانه شه شونته كه په راويز بيت (هامشي) يا نزيكي
 سه نتره شاريه كان بيت يا ريگاو بانه كان له گهل نهو كاردانه وي به سمر نشينگه كاندا
 ده يسه پيني .

له كاتي پلانداناني دي نشيني، گرنگه به دادواچونيك بوينه دابه شبونو جوگرافي
 نشينگه كان بكريت و نه خشه ي بڼ ناماده بكرى. ليرهدا گرنگي شون به ديارى ده كه وي
 له په يوه ندى به جوړى دابه شبون و به ديارخستى سيستمى دابه شبون كه له موهو پيش
 پلاني بڼدانراوه .

۲ - گرنگي دان به شيوه نشينگه :

شيوه نشينگه ده چته ژير كاريگري جوړه كاني به كارهيثاني زهوي و په يوه ندييه
 شونيه كان و ناساني كردارو جي به جي كردنى پيشينيكردن . له م بواره دا سوود
 وه گرتن له دهرامته خوماليه كان شتيكي پيوسته بڼ پلان و نه خشه سازى خانوو .

۳ - روپتوي دانيشتوان (المسوحات السكانيه) :

مرؤف له پرؤسه كاني دي نشيني ، نامانچ و نامرازه، له ژير روشنايى قهباره دانيشتوان
 ژماره و قهباره خيزان و تايبه ندييه كاني ديارى ده كړي و دواتر سروشت و شيوه
 نشينگه كه .

ههروه ها شيكردنه وه و تيگه يشتنى ناره زوه كاني دانيشتوان به شيكي گرنگه له
 پرؤسه كاني نيسته جي بونى دانيشتوان يا بنيا تناني نشينگه تازهورايي تيگه يشتنى
 ناواته كاني دانيشتوان و ناره زوه كاني بروه مايه كزمه ليك گرفت له پرؤزه كاني
 نيسته جي بون له ناوچه جياجيا كاني جيهاندا. ^(۲۴) گومانيش نيه كه مرؤف خاوه سووده له
 به كارهيثاني زهوي له ريگه ي به كارهيثانيكي تايه تي له كاتي هه لژاردنى شونى خانوى

ره‌چاوی به‌رژه‌وهندی خۆی ده‌کات. هه‌روه‌هاله کاتی دابین کردنی خانووه‌کان و به‌یه‌ک به‌ستنه‌وه‌ی له‌گه‌ل ناوچه‌کانی دراوسێی یا ده‌وربه‌ری له‌گه‌ل پێشکه‌وتنی شارستانی فاکته‌ری مرۆیی کاریگه‌رترده‌بێت و شوێن په‌نجه‌ی دیارترده‌بێت. له‌کاتێکدا ره‌هه‌ندی مرۆیی گه‌رنه‌گه‌زین به‌شه‌که‌ده‌بی‌حسابی بۆ به‌کری‌ت له‌بوواره‌کانی سوود وه‌رگرتن له‌زه‌وی نه‌وا پلاندان نه‌و پێگه‌یه‌که‌ ئهم ره‌هه‌نده‌ جه‌وه‌ل ده‌کا تیایدا به‌ ناراسته‌ی هه‌مه‌جه‌وری هاوته‌ریب له‌به‌ره‌وه‌ی دی‌نشینی له‌ راستیدا به‌ شیکێ جیا نه‌کراوه‌ی بوژاندنه‌وه‌ی دیهاته‌ گه‌رچه‌چوچه‌وه‌ی زانستی نه‌بێت نه‌وا ژینگه‌ی ده‌وربه‌ری جه‌وتیار که‌ کاریگه‌ره‌ به‌ سه‌ریه‌وه‌و ناکری‌ جیا به‌کری‌تمه‌وه‌ له‌ژیانی رۆژانه‌ی له‌کیلگه‌ی یا باخچه‌ی، بۆیه‌ش به‌رده‌ست خه‌ستی پێداویسته‌یه‌کانی به‌ره‌مه‌یه‌تانی کشتوکالی نامانجی چاوه‌روان کراوی خۆی به‌جی ناهه‌یتیت یا راده‌ی ئابووری و کۆمه‌لایه‌تی پێویست، گه‌رناراسته‌ نه‌کری به‌ره‌و به‌رده‌ست خه‌ستی پێداویسته‌یه‌ گه‌رنه‌گه‌کانی بۆیوی و جێنشینی جه‌وتیار.

گه‌رنه‌گ له‌یه‌دا ره‌هه‌ندی می‌ژوویش بایه‌خی پێی به‌دریت له‌و بواره‌دا به‌تایبه‌تی دی‌نشینی به‌ جه‌وره‌کانی ئیستا که‌ی له‌دایکه‌بووی ماوه‌یه‌کی درێژی نه‌شته‌جی‌بوونه، که‌وێنه‌ی جیاوازی به‌ خۆه‌ بینی تاوه‌کو گه‌یشه‌تۆته‌ وێنه‌ی ئیستا و به‌ پێی راستیه‌ مرۆیه‌کانی ده‌کری‌ ره‌هه‌ندی قوولتی می‌ژوویی که‌پشت به‌به‌نجینه‌ی شارستانی له‌و وولاته‌ ده‌به‌سته‌ی به‌ دیار بجه‌ین، که‌ کاریگه‌ره‌ به‌سه‌ر دیارده‌و جه‌وری دی‌نشینی. (٢٥)

ده‌کری‌ نه‌و فاکته‌ره‌و کاریگه‌ریانه‌ی په‌یوه‌ند یه‌سان هه‌یه‌ به‌پلاندانانی دی‌نشینی به‌م شێوه‌ی خواره‌وه‌ ده‌ستیشان به‌که‌ین (٢٦):

١- فاکته‌ری سه‌روشتی :-

که‌به‌ریته‌ له :

١- کاریگه‌ری فیزیوگرافی له‌رووی راده‌ی ته‌ختایی زه‌وی و په‌له‌ی به‌که‌لک هاتنی و نه‌وه‌ی کاریگه‌ره‌ به‌سه‌ر شێوه‌ی نه‌شته‌جی‌بوون و نه‌خشه‌کانی

ب- کاریگه‌ری که‌شوو‌ه‌وا /له‌رووی بارودۆخی که‌شوو‌ه‌واو ره‌گه‌زه‌کانی
ئه‌وولامدانه‌وه‌ی که‌دیده‌ئاره‌ به‌ه‌زی خۆگۆنجان‌دن له‌گه‌ل ئهم بارودۆخه.

ج- کاریگه‌ری جیۆلۆجی /که‌تایبه‌ته‌به‌سیفه‌ته‌کانی خاک و توانای خۆراگرتنی بۆبێناکردن
وریره‌وی ئاوی ژیره‌وی.

۲- فاکته‌ری نابوری : -

له‌نیوانیاندا :

۱- سه‌رچاوه‌کانی داهاات و جۆروچری چالاکیه‌ نابووریه‌کان و دابه‌شبوونی
به‌سه‌ردانیشتوان.

ب- ئاستی داهااتی تاکه‌که‌سی ، که‌ره‌نگدانه‌وه‌ی ئاستی بژێوی و ئاستی
خۆشگۆزه‌رانیه‌و دواتر نه‌مه‌ش کارده‌کاته‌سه‌رجۆری خانووقه‌باره‌ی

ج- دروستکردنی که‌رسه‌ی بیناکاری و پێشکه‌وتنی و راده‌ی به‌رده‌ست بوونی ، که
یارمه‌تی باشت‌کردنی جۆری بیناکاری و به‌رزکردنی ئاستی ده‌دات که‌ره‌به‌رده‌ست بێت.

۳- فاکته‌ری کۆمه‌لایه‌تی : -

که‌هریته‌له :

۱- ژینگه‌ی کۆمه‌لایه‌تی له‌رووی به‌ها کۆمه‌لایه‌یه‌کان و لایه‌نه‌ رۆشنبیره‌کان و داب
ونه‌ریتی کۆمه‌لگا و ئاره‌زووی تاکه‌که‌سی.

ب- تایبه‌ تمه‌ندی دانیشتوان له‌رووی قه‌باره‌و پێکهاته‌ی دانیشتوان و پێوه‌ره‌دیموگرافیه‌کان.

ج- چالاکیه‌کانی په‌یوه‌نداره‌فێرکردن و ته‌ندروستی و جه‌وانه‌وه.

۴- پلانی ده‌ولت له‌رووی دانیشتوانه‌وه : -

ئه‌مه‌ش په‌یوه‌سته‌ به‌ ههموئەونا مانجانه‌ی که‌ده‌ولت نه‌خشه‌ی ده‌کێشی بۆجی
به‌جێکردنی پرۆژه‌ بوژاندنه‌وه‌یه‌کان له‌ناوچه‌ دێهاته‌یه‌کاندا که‌ئه‌مه‌ش پلانیکه‌ پشت‌به‌

سروشتی په‌یره‌وی نابووری که‌ده‌ولت جی‌به‌جی ده‌کات له‌ههموولایه‌نه‌کان.

هه نديك وولات هه به كه ده رگا والا ده كات له به دردم چالاكيه ديهاتيه تا به تيه كاني به بي مه رج ،له له ده ره نه بجا مدا جيا وازي په يدا ده بيت له بوجونه كاني تا به ت به جونه تي چاره سه ر كړ دني جيتشيني. به لام نه وده وله ته ي كه هه ولتي با به خدان به ديهات ده دات، ده بي پلان ونه خشه ي ديتشيني دابني له گه ل ره چاو كړ دني هه مو ولا به نه كاني نابووري و خزمه تگوزاري، به شيوه يك كه په يوه ست بيت به شيوه يكي توند به سه نته ره كاني شاري دراوسي ، كه نه مهش گرنگي خوي هه به بويه ره و پيشر دني ديهاتي له ريگه ي پته و كړ دني په يوه ندي نيوان ناوچه ديهاتيه كان و ناوچه شاريه كاني دراوسي.

سهر چاو هو په راويزي به شي جواره م

- ۱- بروانه : فؤاد محمد الصقار، التخطيط الاقليمي، الاسكندرية، ۱۹۷۷، ص ۹.
- ۲- صلاح الدين الشامي، الجغرافية دعامة التخطيط، منشاء المعارف، الاسكندرية، ۱۹۷۱، ص ۱۷۸.
- ۳- خليل اسماعيل محمد، اغماط الاستيطان الريفي في العراق، المصدر السابق، ص ۳۵۳.
- ۴- بروانه: محمد عاطف غيث، دراسات في علم الاجتماع القروي، دار المعرفة الجامعية، الاسكندرية، ۱۹۸۶، ص ۳۵۹.
- ۵- خليل اسماعيل محمد، المصدر السابق، ص ۳۵۹.
- ۶- بروانه : عبد الرزاق البطيحي وعادل عبدالله خطاب، المصدر السابق، ص ۱۵۱.
- ۷- جامعة الدول العربية. مجلس وزراء الاسكان والتعمير العربي، المعايير التخطيطية والتصميمية واهميتها في السياسة الاسكانية، بغداد، ۱۹۸۶، (مطبوع بالرونو) ص ۱.
- ۸- المصدر نفسه .
- ۹- صلاح الدين الشامي، المصدر السابق، ص ۸۴.
- ۱۰- بروانه: محمد حجازي ، المصدر السابق، ص ۲۰۷.
- ۱۱- بروانه: المصدر نفسه ، ص ۲۲۵-۲۳۱.
- ۱۲- صلاح العبد، التوطن وتنمية المجتمع بالوطن العربي، جامعة الدول العربية، القاهرة، ۱۹۷۳، ص ۷۳.
- ۱۳- بروانه: البطيحي ، ص ۱۵۶.

- ١٤- المصدر نفسه، ص ١٥٦-١٥٧.
- ١٥- فؤاد محمد الصقار، المصدر السابق، ص ٣٠٢.
- ١٦- المصدر نفسه، ص ٣٠٣-٣٠٤.
- ١٧- توتو كوكوكافي، تجارب التوطين في نطاق المشروعات الاقتصادية الكبرى في السودان، ندوة المعايير الكمية، بغداد، ١٩٨٦، مطبوع بالرونيو، ص ٣٢.
- ١٨- بروانه: محمد عاطف غيث، المصدر السابق، ص ٣٦٦.
- ١٩- عدنان البدرأوى، دراسة حول معايير الاسكان الريفي في العراق (١٩٢١-١٩٨٣)، المؤسسة العامة للاسكان، بغداد، ١٩٨٤، ص ٤.
- ٢٠- منذر الاعظمي، المعايير الاسكانية ودورها في السياسة الاسكانية، من ندوة المعايير الكمية، بغداد، ١٩٨٦، ص ٤.
- ٢١- بروانه: محمد طلعت عيسى، ص ١٥.
- ٢٢- بروانه: عدنان البدرأوى، المصدر السابق، ص ٣١.
- ٢٣- بروانه: البطيحي، ص ١٥٢.
- ٢٤- خليل اسماعيل محمد، المصدر السابق، ص ٣٧١.
- ٢٥- بروانه: محمد حجازي، المصدر السابق، ص ١٧٨-١٨٩.
- ٢٦- بق زانباري زياتر بروانه: توتو كوكوكافي، المصدر السابق

بهشی پینجهم

لیکولینه‌وهی گۆزه‌پانی له جوگرافای دی نشینی

پیشه‌کی

لیکولینه‌وهی مه‌یدانی یا گۆزه‌پانی باب‌ه‌تیک‌ی تازه‌یه‌و به‌ته‌ن‌ها په‌یوه‌ست نیه‌ به‌ جوگرافیا، به‌لکو خه‌سله‌تیکه‌ له‌ خه‌سله‌ته‌کانی زانستی نوی، که‌یه‌که‌م شت پشت به‌ دیتن ده‌به‌ستی (المشاهده) دواتر تبیینی وورد (الملاحقه‌الدقیقه) نه‌مجا تۆمارکردنی دیارده‌کان. که‌پاشان لیکولینه‌وه‌ له‌سه‌ر فاکته‌ره‌ کاریگه‌ره‌کان و شیکردنه‌وه‌ی ده‌ست بـی ده‌کات به‌مه‌به‌ستی گه‌یشتن به‌ راستی زانستی.

لیکولینه‌وه‌ی گۆزه‌پانی له‌لای جوگرافیزانه‌کان دیراسه‌کردنیک‌ی بنه‌ره‌تیه‌ بو زانستی جوگرافیا له‌ واقیعداو بنه‌چه‌ی هه‌موو لیکولینه‌وه‌یه‌که‌ که‌ ده‌کری دواتر باب‌ه‌تی تری لی به‌ده‌رکه‌وی. گومان نیه‌ که‌ راست‌ترین خۆبندنه‌وه‌ بو جوگرافیا خۆبندنه‌وه‌ی واقیعه‌ به‌ زه‌وی و ئاووه‌ها و دانیش‌توانیه‌ پال پشت به‌ پتوه‌رو ئامارو داتا‌کانی تری به‌کارهاتوو له‌ لیکولینه‌وه‌ی پراکتیک‌ی (عملی).^(۱)

خوتاماده‌کردن بو لیکولینه‌وه‌ی گۆزه‌پانی :

له‌به‌ر نه‌وه‌ی لیکولینه‌وه‌ی گۆزه‌پانی تیج‌وونی کات و توانا و پۆلی گه‌ره‌که‌، بو‌یه‌ پتویستی به‌ خو ئاماده‌کردنیک‌ی ته‌واو هه‌یه‌ بو سوودده‌رگرتن له‌ و سێ ره‌گه‌زه‌ی باسکرا به‌ شیوه‌یه‌کی چاڵ. پيش ده‌ست پیکردن کاره‌که‌، هه‌ندیک هه‌نگاوی ئاماده‌کاری ده‌کری که‌یارمه‌تی دیاریکردنی ئاراسته‌ی لیکولینه‌وه‌ی گۆزه‌پانی ده‌دات و نه‌ه‌وزانیاریانه‌ی که‌ پتویسته‌ به‌ ده‌ست به‌یبری تیایدا، ئهم هه‌نگاوانه‌ش ئهمانه‌ن: ^(۲)

۱- گه‌ران به‌دوای کتیب و گوڤاره‌ زانیسته‌کان و ئاماره‌کانی په‌یوه‌ست به‌ باب‌ه‌ته‌که‌وه‌ له‌ به‌ر نه‌وه‌ی زانین (المعرفه) ته‌ن‌ها قورغ نه‌کراوه‌ به‌که‌سیکه‌وه‌ یامیلله‌ تیکه‌وه‌ بو‌یه‌ شتیکی ناساییه‌ توێژه‌ر لیکولینه‌وه‌ی لیکچوو یا نزیک له‌ و باب‌ه‌ته‌ی که‌ لیکولینه‌وه‌ی له‌

سەر ده کات یانوسین له سەر نهوشوینهی که سەردانی ده کات بدوزیتەوه . لێره دا پتووستی بوون به دیراسه کردنی ههموو ئهو بابەتانهی له سەر ناوچهی لیکولینهوهی نووسراوه به دیار ده کهوی، کاتیک توێژینه وه کهی له ریگهی دووباره بوونهوه (تکرار) به دوور دهخات و به شیوهیهک که بگاته ده رنجمای تازه و پوخت که له توێژینهوه کانی پشتوتر باس نه کراییت .

۲- دارشتنی پلانی لیکولینهوه که به گشتی و دواتر پلانی ئیشکردنی گۆزه پانی :
له لیکولینهوه نه کادیمیه کان و پراکتیکیه کان توێژه ر ناتوانی رینگای راست دهست نیشان بکات بو کو کردنهوهی داتا کان و شیکردنهوهی دواتر گه یشتنی به ده رنجمای دروست، به بی هه بوونی پلانیکی تهواو کار که له سه ری بروات ورینگه نیشاندهری بیست تاوه کو بگات به ئامانج . پلانی لیکولینهوهش به گشتی ئاراستهی به رهو ئهو لایه نه ده بات که دووری بخت له لیکچوویی و دووباره بوونهوه و ئاستیکی چاکی پی بدات . پلانی گۆزه پانیش وه کو ده رنجمایکی پلانه گشته که ده بی بگوئگی له گه لی و به ووردی دارێژری بو ئه وهی بتوانین ههموو زانیاریه کان کو بکینه وه به بی کم و کوری و به بی خشته کی دیاریکراو که کات و تواناو پولی سه رفکراومان بو کم بکاته وه . هه ر که مه رخمیه کیش له م لایه نه واده کات توێژه ر سەردانی گۆزه پانی زیاتر بکات که له وانه یه نه کات و نه پولی به رده ستی نه بیست بو یهش له وانه یه هه لی چاکی له ده ست به یست که ده کرا به شیوه یه کی چاکتر به کاره نرا با .

۳- شاره زا بوونی سروشتی ناوچهی لیکولینهوه :
بو گه یشتن به ده رنجمای چاکتر، توێژه ر ده بیست شاره زا یه کی باشی هه بیست به و ناوچه ی که به نیازه کاری تێدابکات . له رووی باروودوخی سروشت (رووی زهوی - ناووهوا - ئاو - خاک - جیولوجیا - رووه کی سروشت) هه روا ده بیست لایه نی مرویی شاره زا بیست له رووی چالاکیه کانی رۆژانه ی وداب و نه ریت و تیگه یشتنی شارستانی و

ناسی روشنیری ناوچه که تاوه کو بتوانی پلانیك بو کاری گوره پانی دارنژی بهینی ههله
ومهرجی پیوتیست که بیگه بینه نهنجامی باش.

رینگاکانی نهنجامدانی لیکولینه وهی گوره پانی:

کاتیک جوگرافیزانیک نیازی نهنجامدانی توئینه وهیکی گوره پانی ده بیست، پیوتیسته تی
سهردانی ناوچه که بکات و چوارچینه وهیکی گشتی بو دارنژی بهینی دیاردی
لیکولینه وهی، که دواتر ههنگاوه کان دهست پنده کات بو کوکرده وهی هه موو
ئه وراستیانهی که پیوتیست بو دهرخستی نه توئینه وه به شیوه کی زانستی و بابه تیانه.
لیکولینه وهی گوره پانی ههنگاویکی گرنگ و بههره تیه بو ئهم دهسکه وته.^(۳)
لیکولینه وهی گوره پانی به چهند رینگایهك نهنجام ده درئ له وانه:

۱- روویو کردن له رینگای دیتی راسته وخو.

۲- روویو کردن له رینگای راپرسی.

۳- روویو کردن له رینگای چاوپیکه وتن.

۱- روویو کردن له رینگای دیتی راسته وخو:

یه کیکه له گرنگترین ههنگاوه کانی لیکولینه وهی گوره پانی که له ریگمه وه ده توانی
ناشنای ناوچهی لیکولینه وه و بابه تی توئینه وه بین. هه روا له ریگهی ئهمه توئهر ده توانی
هه موو لایه نی دیارده کانی بیینی و ههستی بی بکا که شاراو بوو له کاتی لایه نی تیوری له
کتیب و گوغار و سهرداوه کانی تری کتیخانه، ئهمه له لایه که وه له لایه کی تره وه توئهر
له راستی نهوزانیاریانهی له بهردهست دایه دلیناده بی بهم شیوه^(۴).

ناماده بوونی راسته وخوی توئهر له گوره پانی گرفتسی لیکولینه وه که ی و تیییکردنی
دیارده کان له رینگهی ههستیاره کانی (حواسه) ئهمانه وایانکردوه نهخشه کانی به کارهینان
زهوی ئامرازیکی باوو په سهند کراوی دارشتنی زانیاریه کانی روویوی دیتی راسته وخو
بیست له گوره پانی لیکولینه وه. توئهریش ده توانی ئامانجی خوی به دهست بیینی له و

نامرازه به سووده له‌رېنگه‌ی وینه‌کیشانی چەند جوړېک له‌نەخشە‌ی تايه‌ت به‌به‌کاره‌يتان زه‌وی له‌ناوچه‌ی ليکولنه‌وه. ^(۵) نهم جوړانه‌ش نهمانه‌ن :

۱- نەخشە‌ی به‌کاره‌يتانی زه‌وی به‌مه‌به‌ستی کشتو‌کالت‌کردن .

۲- نەخشە‌ی به‌کاره‌يتانی زه‌وی به‌مه‌به‌ستی نيشته‌جيبوون .

۳- نەخشە‌ی به‌کاره‌يتانی زه‌وی به‌مه‌به‌ستی به‌خيؤ‌کردنی نازول .

۴- نەخشە‌ی به‌کاره‌يتانی زه‌وی به‌مه‌به‌ستی پيشه‌سازی کشتو‌کالی .

ده‌بی نەو نەخشانه‌ی که‌تويژەر وینه‌يان ده‌کيشی، پتوهری گه‌وره‌بيت، له‌نيوان ۱ : ۱۰۰۰۰ و ۱ : ۲۵۰۰۰. هه‌روه‌ها ده‌بی تويژەر نەخشه‌کان قه‌له‌بالغ نه‌کات به‌ديارده‌کان تاوه‌کو بتواني جيايان بکاته‌وه وشيکردنه‌وی دروستيان بو بکات .

۲- روويؤ‌کردن له‌رېگای راپرسی :

دواي هه‌لبژاردنی نمونه (عينه) تويژەر ده‌تواني ليکولنه‌وه‌ی گۆزه‌پانی ته‌واوبکات له‌رېنگه‌ی راپرسی که‌به‌کيکه‌ له‌رېنگاکانی روويؤ‌کردن. له‌چاکه‌کانی نهم رېنگه‌يه‌کات وتواناييکی زوژ ده‌گيرينه‌وه، چونکه‌ فۆرمی راپرسیه‌که‌ ده‌کړی دابه‌شی سه‌ر کومه‌ليکی گه‌وره‌بکړی وه‌کو نه‌وه‌ی قوتابی بی یا له‌بازاردا یا له‌رېنگه‌ی پوخته‌وه ده‌توانی بگاته‌جی مه‌به‌ست. بو نه‌وه‌ی چاکترین سوود لهم شيوازه‌وه‌رگرين ده‌بی نالۆز نه‌بيت وپرسیاره‌کانی ناسان و روون بيت وزوژ وه‌لامی نه‌بيت بو نه‌وه‌ی تويژەر نه‌نجامي دروست وزانستی به‌ده‌ست بتي. ^(۶) هه‌روه‌ها ده‌بيت فۆرمه‌که‌ دوورکه‌وتنه‌وه له‌لايه‌نه‌که‌سيه‌کان که‌وا ده‌کات که‌سه‌که‌ ناره‌زووی وه‌لامدانه‌وه‌ی نه‌بيت. چونکه‌ نهم رېنگه‌يه‌به‌په‌له‌ی يه‌که‌م پشت به‌وه‌لامدانه‌وه‌ی خه‌لکی ده‌به‌ستی بو پرسياړه‌کان. تويژه‌ریش گه‌رويستی نه‌نجامي وورد به‌ده‌ستبيی ده‌بی فۆرمه‌کان به‌بی داواکردنی ناوو بيت ونه‌يتی بيت که‌ده‌بی نه‌مه‌ش له‌خوارووی فۆرمه‌که‌ ناماژه‌ی بی کرابی .

۳- روويؤ‌کردن له‌رېگای چاوپيکه‌وتن : نه‌وه‌ی تايه‌ته‌به‌راپه‌رسی، به‌هه‌مان شيؤد پراکتیک دهبه‌سه‌ر پروسه‌ی چاوپيکه‌وتن. جگه‌ له‌وه‌ی تويژەر به‌شيؤه‌يه‌کی راسته‌و

ناری ووه لاهمه کان تو مار ده کات به خودی خوی لیره دا پتویستی به قسه کردنی
 پتانه دی پرسیارو گفتوگو کردن ووه گرنتی بو چوونی که سی بهرام بهر ده بیت
 ۷ بخاته نامانجی خوی. (۷) چاوپیکه وتنی راسته و خوش دوو جوړه: داریزراو که پیشووتر
 ناماده ده کری و شیوازیکی ریکی هه یه و پرسیاره کان بو هه موو که سه کان ناراسته ده کری
 به بی ده ستکاری کردن. به لام جوړی دوو هم که هه رمه کیه پشت به دارشتنیکي پشه کی نابیه
 ستیت. نه م ریگه یه چند خراپه ییکی هه یه، نه ویش له رووی تیچوونه وه گرانه له بهر
 پیویستی گواسته وه ی بهر ده وام و خه رجیکردن و کاتی زوړ ده بات. هه روا هه ندیک
 تو یژه له وانه یه نه توانی به شیوه یه کی ریک ویک چاوپیکه وتن نه انجام بدات ووه لاهمی هه له
 تو مار بکات. جگه له مانهش خه لکی به شیوه ییکی گشتی ناره زووی ووه لاهمانه وه ی پرسیار
 ناکه ن (به تاییه تی له ولاتانی دواکه وتوو). (۸)

هه ندیک غونه ی لیکو لینه وه ی گوره پانی له جوگرافیای دی نشینی (۹): -

- ۱ - لیکو لینه وه ی گوره پانی بو شیوه و پیشه ی گوند .
- ۲ - دیراسه کردنی بهر و پیش چوونی میژوویی گونده که .
- ۳ - دیراسه کردنی گرنگی گونده که له نیوان دیهاتی ده ورو بهری .

ته وهره ی یه که م / شیوه و پیشه ی گوند

یه که م / نامرازه ی پتویسته کان :

۱ - نه خشه یه کی بهر ته ی گونده که به پیوه ی گه وره (۱ / ۵۰۰ / ۱ ، ۱۰۰۰ / ۱) . (۱۰۰۰۰) .

۲ - لیستیک به جوړی به کاره پتانی زهوی مه زنده کراو له ناو گونده که ، وه کوله
 خشته ی خواره وه دیاره .

خشتهی (۱)

جوری به کارهینانی زهوی مهزنده کراو له ناو گونده که

هینا	به کارهینان	هینا	به کارهینان
ا	بەلق	گ	نۆفیسى پۆلیس
ب	بینای گشتی	ڤ	نۆفیسى تر
ت	شوینی چاوهروانی که رهفانه (مقگورات سکنیه)	ع	خانوی ناوهدان
پ	بینای گشتی (غیری خانوو)	غ	خانوی وهزی
ج	هۆلی سینما	ق	قوتابخانهی سهروهایی
ح	دیوهخانی گوند (هۆلی گشتی)	ف	قوتابخانهی ناوهندی
خ	زهوی کشتوکالی	ک	قوتابخانهی دواناوهندی
د	دهزگای فیر کردنی سوارچاکی و نیستبلهکانی	ل	شوینی پاسهکان
ر	گۆرستان	م	شوینی گشتی راگرتنی نۆفیمیل
ز	بنکهی تهندروستی	ن	زهوی به کارنهاتوو
س	رووبهزی سهوز (یانهکانیش دهگریتهوه)	ه	کتیبخانه
ش	یارىگای تۆپی پی له گهل بیناکان	و	کارگهی نیش پیکراو
ص	باخچه گشتی یه کان که یاری مندالانیش دهگریتهوه	ی	کارگهی نیش پی نه کراو
چ	نۆفیسى لومى خوجیمیتی	/ا	شوینی تاییدتی

۳ - لیستیک به جۆری دووکانه بازارگانیه کان ، کمله خشتهی خواروهه دیاره ..

خشتهی (۲)

لیستیکی مهزنده کراو بۆ جۆری دووکانه بازارگانیه کان

هتیا	بۆ کارهتیاکان	هتیا	بۆ کارهتیاکان
۱	دووکانی کۆنه فرۆشی	۱۶	شونی فرۆشتی سووتهممینی
۲	دووکانی فرۆشتی کتیب	۱۷	دووکانی فرۆشتی کمل و پمل باخچه
۳	دووکانی همویرکاری	۱۸	دووکانی فرۆشتی دیاری
۴	قارمهخانه	۱۹	سهرتاشخانه
۵	دووکانی کمل و پملی مان	۲۰	نوو توچی
۶	دهرمانخانه	۲۱	زیرینگر
۷	دووکانی فرۆشتی جل و بهرگ	۲۲	دووکانی فرۆشتی رۆژنامه و گۆزاره کان
۸	کۆمملگای بازارگانی	۲۳	نۆفیی پۆسته
۹	دووکانی خزمهتکردانی تاکه کسی	۲۴	شونی فرۆشتی پتلاو
۱۰	دووکانی دروست کردنی جل و بهرگ	۲۵	شونی چاک کردنی پتلاو
۱۱	دووکانی پاک کردنوهی ووشک	۲۶	دووکانی فرۆشتی کمل و پملی وهزشی
۱۲	دووکانی کمل و پمل کارهبایی	۲۷	دووکانی فرۆشتی شیرنهممینی
۱۳	چیشتهخانه	۲۸	دووکانی فرۆشتی نامیری کارهبایی
۱۴	دووکانی کمل و پملی راو کردن	۲۹	دووکانی فرۆشتی یاری
۱۵	دووکانی میوهجات	۳۰	نۆفیی گمشت و گوزار

دووهم / کاری گۆرهپان

پشت بهستن به نهخشه که ، له ناو گونده که دهسووتنهوهه به کارهتیاکان زهوی له سههر
بنهمای نهۆمی خواروهه تۆمار دهکهین ، ههروهها به کارهتیاکان زهوییه کراوهکان نهممش له
رینگهی لیستی پێشووتر . له ههرخانووێک یا رووبه رێکی بهتال جۆری به کارهتیاکان

دەنوسین له رینگه‌ی به کاره‌یتانی نیشانه‌کانی پێشوو تر . ئەمه جگه له‌وه‌ی لیکۆله‌ر ده‌بیت بیناکان و ده‌زگا‌کانی تازه‌ش زیاد بکات که له‌وانه‌یه‌ ده‌وی ده‌رچوونی نه‌خشه‌که کراییت، به‌رامبه‌ر نه‌وه‌ش نه‌و خانو و ده‌زگایانه‌ی که نه‌ماون ده‌بی بسرینه‌وه .

سیهم / ده‌رخستی زانیاری له‌کاری گۆره‌پانی :

١ - نه‌خشه‌یه‌کی وورد دروست ده‌کری بۆ ده‌رخستی جو‌ری به‌کاره‌یتانی زه‌وی له‌ گونده‌که . لێره‌شدا جو‌ره جیاوازه‌کانی به‌کاره‌یتانی زه‌وی ده‌که‌ینه‌ چهند ده‌سته‌یک (فته) له‌گه‌ل تییینی کردنی نه‌وه‌ی که هه‌ندیک به‌کاره‌یتان ده‌چیته ژێر زیاتر له‌ ده‌سته‌یک، دواتر بریار له‌سه‌ر گرنه‌گرین به‌کاره‌یتان نه‌ده‌ین له‌گه‌ل دیاریکردنی هۆیه‌که‌ی و تهرزه‌کانی به‌کاره‌یتان ره‌نگ ده‌کری یا سیبه‌ر ده‌کری له‌سه‌ر نه‌خشه‌که به‌پێی خشته‌ی خواره‌وه .

خشته‌ی (٣)

دابەش بوونی قه‌باره‌یی و تهرزه‌کانی سیبه‌ر (ره‌نگ) و ریزه‌بەند و دابەش بوونی ریزه‌یی به‌کاره‌یتانی زه‌وی له‌یه‌کتیک له‌ گونده‌کان

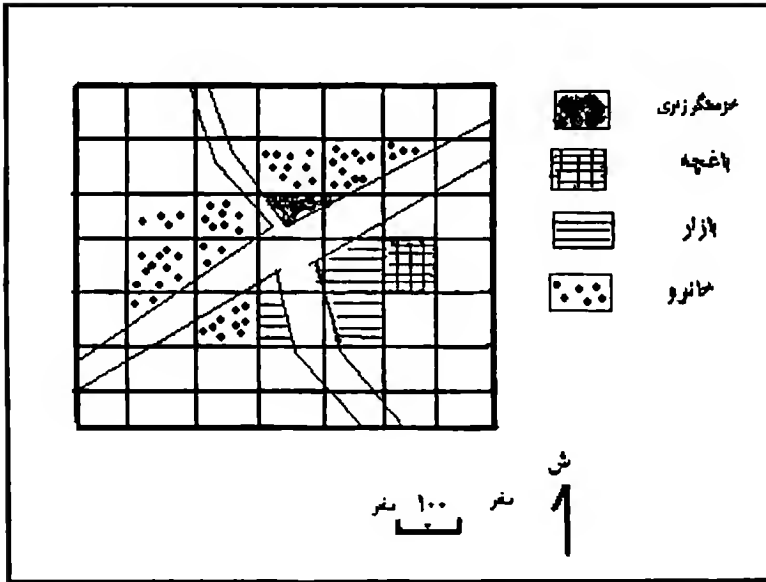
به‌کاره‌یتان	ژماره‌ی یه‌که	ریزه‌ی %	ریزه‌بەند	ره‌نگ
نیشته‌جی بوون	٦٤٩	٨٥	١	زه‌رد
بازرگانی	٥٣	٧	٢	زه‌رد
خزمه‌تگوزاری کۆمه‌ل	٢١	٣	٣	سەوز
خزمه‌تگوزاری پێشیمی	١٢	١,٦	٤	سوور
گه‌شت گوزاری	١١	١,٤	٥	شین
رووبه‌ره‌ چۆله‌کان	١٠	١,٣	٦	پورتوقالی
کارگه‌	٥	٠,٧	٧	رەمادی
کۆی گشتی	٧٦١	١٠٠	-	بوئی

٢ - هه‌ژمارکردنی گرنه‌گی جو‌ره جیاوازه‌کان له‌ به‌کاره‌یتانی زه‌وی له‌ گونده‌که، لێره‌دا وه‌زیفه‌کان له‌ چهند چینیکی ریزه‌بەند ده‌که‌ین به‌ پێی ژماره‌یان و دواتر ریزه‌ی هه‌ریه‌که‌یان بۆ کۆی گشتی ده‌رده‌که‌ین بۆ به‌راوورد کردنی وورد له‌ نێوان ئەم گونده‌و گوندی تر .

۳- شیوهی بهیانی دروست ده‌که‌ین بۆ نه‌وه‌ی گرنگی جوړه جیاوازه‌کانی به‌کاره‌یتانی زه‌وی له‌گونه‌که‌ دیاربکه‌ین ، نه‌مه‌ش پشت به‌ستن به‌و ریژانه‌ده‌یت که له‌خشته‌ی رابردو و ده‌رمان کردو و به‌به‌های گه‌وره‌ ده‌ست یی ده‌که‌ین ه‌رستوونیکیش به‌ره‌نگیک ده‌کړی که له‌خشته‌که‌دا دیاره و دواتر کلیلی نه‌خشه‌زیاد ده‌که‌ینه‌سهر نه‌خشه‌که‌و ریژه‌که‌ش گرنگی ه‌ر به‌کاره‌یتانیک دیاری ده‌کات .

۴ - دیاریکردنی ناوچه‌ پیشه‌یه‌کان له‌سهر نه‌خشه، نه‌مه‌ش له‌ریگه‌ی به‌کاره‌یتانی په‌ری ته‌نک. لیږده‌ا ناوچه‌ی بینا دیاری ده‌که‌ین - که له‌ نه‌خشه‌که‌دا دیاره - جه‌خت له‌سهر چه‌ند گروپنکی تابه‌تی له‌ به‌کاره‌یتانی زه‌وی و پیشه‌کان له‌سنووری ناوچه‌ی ناوه‌دانکراو و سیفه‌تیک تابه‌تی یی نه‌ده‌ین وه‌کو ناوچه‌ی شت کرین (منگفه‌ التسوق shopping area) بۆ زیاتر روونکردنه‌وه‌ی ناوچه‌ پیشه‌یه‌کان له‌گونه‌، توړنکی چوار گوشه‌یی وینه‌ ده‌کیشین له‌سهر په‌ریکی ته‌نک که رووبه‌ره‌که‌ی ۲۰۰م بۆ ه‌ر چوار گوشه‌یه‌ک که نه‌مه‌ش په‌یوه‌سته به‌ پیوه‌ری نه‌خشه، دواتر دایده‌به‌زیتینه‌ سهر نه‌خشه‌که‌، بریار له‌سهر به‌کاره‌یتانی سهره‌کی له‌ ه‌ر چوار گوشه‌یه‌ک ده‌ده‌ین وه‌ریه‌که‌یان به‌ره‌نگی ته‌رزی به‌کاره‌یتانی سهره‌کی ره‌نگ ده‌که‌ین. ریگاو جاده‌کانیش به‌یی ره‌نگ جی ده‌هیلین له‌ کوژتایش وه‌سفیک پشینته‌ سهره‌کیه‌کانی به‌کاره‌یتانی زه‌وی ده‌که‌ین، شیوه‌ی (۴) .

شۋەي (4) نەخشەيەك بۇ تۈرۈنكى زاتىيىرى كە ئارچەپىشەيەكان لە گوندەك بەدىار دەخات

چوارەم / دەرخستى ئىنجامەكان :

ئەمدىش لە رېنگى وەلامدان دەوى ئەم پىساراندە دەيى : -

۱- وەسقى تېيىنى و ئىنجامەكانى كەبدەست كەوتوون لە نەخشەو خشتەو وىندى بەدىانى دەربارەي شۋەو پىشەي گوندە بىكە .

۲- باسى پىشەو گىرنگى گوندەكە بىكەو ھۆكارەكانى ئەم گىرنگى .

۳- دەست نىشانى باشترىن شۋىنى لەبارىكە بۇ نىشتە جى بوون و جەساندەو و ھۆكارى ئەم ھەلپۇاردنە .

۴- تېيىنەكان و ئىنجامەكانت بەكار بېيىدە بۇ تاقىكردن دەوى ئەم مەزەندەندى خوارەوہ :

۱ - ئايا گونده گهوره كان ئاسانكارى زياتر بۇ دانىشتوان بەر دەست دەكات لە گونده بچوو كە كان ؟

ب - رادەى چاكي بيناكارى چەندە كەدە كرى پىشەى گونده كە لەدوايدا هەمە جۆربى ؟
ج - رادەى جى بەجىكرنى پتويستىه كانى خزمەتگوزارى دانىشتوان .

د - گەر خزمەتگوزارى گهوره بكرى ، ئايا داھاتى ئابوورى دەيت ؟

۵ - دە كرى پەيوەندىيەك لە نيوان دانىشتوان و پىشە كان لەناو گوند و ھەندىك لاىەنى جوگرافى بەدەر خەين . ھەروەكو بەستەوھى نيوان نەخشەى بەكار ھىنانى زەوى و نەخشەى بەزى و نزمى ، يا پەيوەندى تىكرائى لىزى و بەكار ھىنانى زەوى و دە كرى رىنگەيەكى خىرا بەكار بىنين بۇ ديارىكرنى لىزى لە رىنگەى تىروانىنى نەخشەيەك كە پتوھى ۱ / ۲۵۰۰۰ يا ۱ / ۵۰۰۰۰ .

۱ - ئەگەر دوورى لە نيوان ھىلى كەنتۆرى (۱ مەلم) بوو لىزىيەكەى (۱ / ۵) بەپلەى ۲۰ % .

ب - ئەگەر دوورى لە نيوان ھىلى كەنتۆرى (۲ مەلم) بوو لىزىيەكەى (۱ / ۱۰) بەپلەى ۱۰ % .

ج - كاتىكش دوورى نيوان ھىلى كەنتۆر (۱ / ۲ سم) بوو ئەوا تىكرائى لىزى (۱ / ۲۵) بە پلەى ۴ % .

دە كرى چەند چىنىكى تەنىشتى بكرى بۇ ديار كرنى پەيوەندى نيوان جىنگەو پىشە. لىرەدا وىنەى ھىلىكى تەنىشتى لەسەر نەخشەى بەكار ھىنانى زەوى دە كىشين ولە گەل بەكار ھىنانى نەخشەيەكى كەنتۆرى لىكچوو لە پتوھى ، چىنىكى بەرزى و نزمى بۇ پىنگەى گوند دە كىشين لە ھىلى ديارىكراو و چىنە كەوينە دە كەين و درىژبوونەوھى بەكار ھىنانى زەوى جياواز لەسەر دابىرەت ھەروەكو لە شىوھى (۵) ديارە . ھەروەھا دە كرى پەيوەندى نيوان پىشەو پىنگەاتەى جىۆلۆجى بەھەمان رىنگەى پىشوو ديارى بكەين چونكە ئەمەش كارىگەر يەتى ھەيە بەسەر شىوھى گوند.

نەوەرە دووھەم

بەرەو پێشچوونی مێژووی گوند

بە کەم / نامرازەکانی لیکۆلینەوھ :

بەرلەلیکۆلینەوھ دەربارەوی بەرەو پێشچوونی مێژووی گوند ، دەبی شارەزایەکی باشی تەرەزەکانی بیناکاری (معماری) ھەر قونناغیکی مێژووی بین. لە پێش سەدەوی نۆزدەمدا رینگاو بانەکان خراب بوون و ھاتووچۆکردن زەحمەت بوو ، بۆیەش تەرەزەکانی بیناکاری زۆر خۆمالی بوو بەلام لە گەڵ بەرەو پێشچوونی ھۆبەکانی گواستەوھ تەرەزەکانی بیناکاری فراوان بۆلەناو یەک ولات بە پێی خەسلەتەکانی ھەرکاتێک. لە ئەوروپا بۆ نمونە- ھەندیک تەرزى ئاشکرا بەدی دەکەین کە : جۆرجی و فیکتوری ماوھى نێوان ھەردوو جەنگ و ماوھى دوای جەنگ دووھەم . نامرازەکانی لیکۆلینەوھش بریتین لە :

۱- نەخشەبەکی بنەرەتی بە پێوەریکی گەرە : ۱ / ۵۰۰ یا ۱ / ۱۰۰۰ یا ۱ / ۱۰۰۰۰ .

۲- لیستیک بە ماوھى بیناکان، وەکو ئەوھى لە ھەندیک ولاتی ئەوروپایی :

= لە جەنگی جیھانی دووھەم . New

= ماوھى نێوان ھەردوو جەنگ . INT

= ماوھى فیکتوری . Vic

= ماوھى جۆرجی . Geo

= ماوھى پێش جۆرجی . Oid

۳- لیستیک بەکەرەستەى بینا ، وەکو :

بینای دروستکراو لە کەرپوچی سوور

بینای دروستکراو لە بەرد

بینای دروس کراو لە دار

دیاریکراو نیە

دووم / کارى گۆرهپانى :

لەم قۇناغدا دەست دەکرى بە گەران لە ناوکۆلانەکانى گۆندەکەو بەراورد دەکرى لە گەل نەخشەکەو داتاكانى تايبەت بەئەو کاتەى کەبيناکراوە تاييدا تۆمار دەکرى وەرروها کەرەستەى بيناى سەرەكى. دەکرى ليرەدا پشت بە چەند دياردەيهەك (معالم) بيهستين کەلەوانەيه ميژووى بيناى لەسەر تۆمار کراييت وەکو پردوو مزگەوت و ھەندێک بيناى سەرەكى. ھەرروها پشت بەچەند بەلگەيهكى ناوچەکە دەبەستى يا ن نەخشەى کۆن و ویتەى فۆتوگرافى کۆن ، جگە لەوانەى باسکرا چاو پێکەوتنى راستەوخۆ لە گەل بەتەمەنەکانيش ھەيه بۆ کۆکردنەوى زانيارى دەربارەى ئەم لايەنانە.

سييم / دەرخیستى زانيارى لە ليککۆلينەو گۆرەپانيەکە :

۱- نەخشەيهكى وورد دروست دەکرى بۆ دەرخیستى بەرەوپيشچوونى ميژووى گۆندەکە، بيناکان ليرەدا بەو نيشانانە سيپەر دەکرى بەپێى نيشانەى ھەرماوہيەك لە ماوہکانى بيناکردنى ھەرجۆرێک. سيپەرى تۆخ بۆ ماوہى کۆن بەکار ديت دواتر سيپەرەکە کالتەر دەکريت لە گەل تازەبوونى بيناکاريەکەوئەمەش لەکيللى نەخشە ديار دەکرى. پيوستە کۆنترين خانوو لە گۆندەکە بەسيپەريکى تايەتى رەنگ بکريت دواتر وەسفى نەخشەکە دەکرى وشى دەکريتەو زانيارى تازەى دەخەينەسەر لە گەل دەرخیستى سەرچاوہکەى ھەرروها ئەو دياريدانەى کەنەماون لادەبرى.

۲- دروستکردنى نەخشەيهک بۆ کەرەستەى بينا ، ئەمەش لەسەر نەخشەيهكى بنەرەتى تازە کە تاييدا بيناکان سيپەر دەکرين بەپێى کەرەستەى بيناى سەرەكى .

۳- ديارپکردنى پەيوەندى نيوان کەرەستەى بينا و ماوہى بيناکردن، ئەمەش لەرێگەى ئامارکردنى ژمارەى بيناکان لەھەر ماوہيەکى ديارپکراوودەييت. دواتر ژمارەى بيناکان لەھەر ماوہيەك بەپێى کەرەستەى بينا دابەش دەکرى و خشتەيهكى تايەتى بەمە دادەنريت. دەکرى ئەمەش لە شيوەيهكى بەيانى بە ستوونى دابەشکراو و ھەر ستوونێک تايەتە بەماوہيەكى تايەتى و دابەش دەکرى بەپێى کەرەستەى بينا. لە کۆنەو دەستى پى

ده کات و بهره و تازه دهرات ستورنه کان بههمان سیبهری به کار هاتوو له نه خشه که رنگ ده کرین کاره کش به و سف کردنکی ناماری و کارتوگراف کۆتایی دیت له پووی شوین و کاتدا .

۴ - و سف کردنی نهو گۆرانکاریانهی له که رهستهی بیناده کری له میژوودا لیره دا په یوهندی نیوان که رهستهی بینا و کاتی بینا کردنی خانوو دیاری ده کری به به کار هینانی نه خشه و شیوهی بهیانی له شیکردنه وهی. ههولی نه وهش نه دهین هه ندیک هۆکار به دهر بخهین که بۆته مایه ی گۆرانکاری و ده کری نه م زانیاریانهش به ده مست بینین له ریکه ی لیکۆلینه وهی گۆرپانی و چاوپنکهوتن.

چوارهم / نووسینه وهی دهر نه بجا مه کان :

نه مهش له رینگه ی : -

۱ - و هه سفکردنی به ره و پیشچوونی میژووی گونده که و دیاری کردنی ماوه کانی گه شه کردنی خیرا و گه شه ی خانوو ههروه ها به ره و پیش چوونی ئاره دانی دیار ده کهین به پی ئاراسته سه ره که کان .

۲ - دهر خستی په یوهندی نیوان میژووی بینا کردنی خانوو که رهسته ی بینای به کارهاتوو له ماوه به کی دیاریکرا و هه ولی روون کردنه وهی هۆیه کانی په یوهندی. له گه ن بهمه ندوهر گرتنی به های که رهسته ی بینا وهۆی گواسته وهی و شیوازه کانی بینای په یوه کرا و له و کاته دا .

۳ - ماوه ی ۱۰۰ سال ده گرینه وه له گونده که و ئایا کامه دیار ده ده کری به پیلینه وه له گونده که و کامهش ده مانه وئ له ناوی بهین یان چاکی بکهینه وه .

۴ - دیاریکردنی ئاسانکاری و نهو به کار هینانه ی که ده کری زیاد بکری له گونده که بۆنه وهی زیاتر له بهر چاوبیت .

۵ - هه ولی تاقیکردنه وهی نهو مه زنده انه نه دهین .

۱ - ئایا نهو بینا کاریانه ی که له پیش میژووی (س) کراون به که رهسته ی خۆمالیه ؟

ب - ئايا بىناكارىيە كۆنە كان دەكەۋىتە سەنتەرى گۈندەكە ، دواترىش بەشەتازەكان لە دەۋرى گەشەى كردوۋە .

ج - گۈندەكە ئايا بىناكارى دېرىنى تېدايە ؟ ئايا نۆزەنكراۋە ؟

د - ئايا فاكىسەرى پاكىش (جىزب) ھەيە لە گۈندەكە ؟ سەربارى بوۋنى ۋەكو جىگەيەكى نىشتەجى بوۋن ۋ خىزمەت گوزارى .

يىنچەم / راسپاردەو رېنمايەكانى تر :

۱ - دەكرى سوۋد لە سەر ژمىريەكانى دانىشتوان ۋەر بگىرىن ، بۆ شارەزابوۋن لە مېژوۋى گۈندەكە . چونكە وورده كارى دانىشتوانى ۋ جىنشىنى دابەشكراۋ ۋەسەر مېژوۋى سەرژمىريەكان .

۲ - كۆتايى ناۋى دېھتەكان ئامازە بەبنەجەي پەيدا بوۋن دەكەن ، بۆ غورۋنە گۈندەئىنگلىزىيەكان ئەۋانى كەبە ton-ham-ing كۆتايى دىت ئامازە بەبنەجەي ئەنگلۆ سەكسۇنى دەدات، لە كاتىكدا ئەۋ ناۋانەي بە thoree-by كۆتايى دىت بنەجەكەي دەگەرىتەۋە بۆ danes. ھەروەھا دەكرى پىشت بەناۋى شوپنەكان بېسەرتىت بۆ ئاشنا بوۋنى مېژوۋى گۈندەكە .

۳ - دىيار كەردنى شوپنى ھاتنى كەرەستەي بىناۋ سەققەكان ، دەكرى ئەمە لە سەرنەخشەيەكى پىزەر بچوۋك دىارى بگىرى ۋ چۆنىەتى گواستەۋەي بىنا ھەۋل ئەدەين لە كاتە جياكاندا دەست نىشانى بگەين .

۴ - راسپاردە دەخەينە بەرچاۋى لايەنە بەرپرەسەكان لە چاككردنەۋە پاراستنى چەند بەشيك لە گۈندەكە دەكرى نۆزەن بگىرتەۋە .

۵ - ئەۋ ئاراستانەي كە دەكرى گۈندەكە فراۋان بى تايىدا دەخەينە بەر چاۋو ھۆكارەكانى دىار دەكەين ھەروەھا كەرەستەي بىناى تازەۋا ھاۋاتوۋى گۈندەكە لەم رۋانگەيەۋە .

دىيارىكىردنى گىرنگى گوندى كە لە گەل دېھاتى دەۋرۋەرى

بە كەم / ئامادە كىردن و ئامرازە كانى لىكۆلىنەۋە :

ئەم لايەنە بايەخ بە روونكىردنەۋەى رادەى گىرنگى گوندى كە لە ھەرىمى دەۋرۋەرى ئەدات . دواتر راپۆرتىكى سەرەتايى دەربارەى گىرنگى گوندى كە بۆ دانىشتوانى دېھاتى ونشىنگە دېھاتىە كانى پەيوەندار، لەم روانگەپەۋە دەكرى ئەم ئامرازانەى خوارەۋە بەكار بىت : -

۱- نەخشەپەكى بەرەتەى بە پىۋەرى (۱ / ۵۰۰ ، ۱ / ۱۰۰۰ ، ۱ / ۱۰۰۰۰) كە سنوۋرە كارگىرە كانى لەسەر دىيارى كراۋە .

۲- لىستىك دەربارەى جۆر : كانى بەكار ھىنانى زەۋى .

۳ - لىستىك دەربارەى شوپنە بايرگانىە كان .

۴ - خىشتەپەك بۆ تۆمار كىردنى سەرچاۋەى ھاتنى ھۆپە كانى گواستەۋە بۆ گوندى كە .

۵ - فۆرمىكى زانىارى بۆ دەرختى گىرنگى گوندى كە .

۶ - خىشتەپەك بۆ ھەژمار كىردنى گەشتىارە كان .

دوۋەم / كارى گۆرەپانى ، كەۋا باشە بە چەند قۇناغىك پەيرەۋ بىكرى :

۱- دابەزاندى زانىارى لەسەر نەخشە ، ئەمەش لە رىنگەى سوران بەناۋ جادە كانى گوند ر تۆمار كىردنى بەكار ھىنانى زەۋى و دوۋكانە بازىرگانىە كان .... ھتد .

۲- چاۋ پىكەۋتن ئەمەش لە گەل چەندىن كەسايەتەى گوندى كە ۋەكو ، بەرپەۋەبەرى قوتابخانە كان (بۆزانىنى سەرچاۋەى قوتابىە كان) ھەرۋەھا بەرپەۋەبەرى يانە خۇمالىيە كان (بۆ زانىنى سەرچاۋەى ئەندامە كان) و ھەرۋەھا كارگىرى ئوتىلە كان (گەرەبۋو) بۆ زانىنى ئەۋ كەسانەى كە دىنە ئەۋى ، جىگە لەمانەش دەكرى چاۋ پىكەۋتنى لە گەل دوۋكاندارە كان (بۆ زانىنى سەرچاۋەى كالاۋناۋەل و .... ھتد) و شوپنى پاسە كان (بۆ

زانینی گهشتیاره کان دابهشکردنی فۆرم بهسهریاندا بۆ روون کردنهوهی هه‌ندیک لایه‌نه
گرنگه‌کانی گونده‌که سه‌باره‌ت به‌ده‌ورو پش‌تی (ده‌کرێ ئهم فۆرمه به‌م شیوه‌یه بێت :

فۆرمی راپرسی ده‌باره‌ی گرنگی گوند

١ / ناوی دی : سه‌نهر : پارێزگا :

٢ / زانیاری که‌سی :

١ - ناو :

ب - ته‌مه‌ن :

ج - باری کۆمه‌لایه‌تی :

د - باری زانستی :

ه - ژماره‌ی تاکه‌کانی خێزان :

و - داهاات :

ز - شوی‌تی نیشته جی بوونی پێشوری :

٣ - وه‌لامی ئهم پرسیارانه به‌ده‌وه به‌و هه‌له‌سه‌نگاندنه‌ی خواره‌وه له‌به‌رامبه‌ر هه‌ر پرسیاریتک

هه‌له‌سه‌نگاندن	زۆرباش	باش	گونجاو	نزم
نمره	٥	٤	٣	٢
١				

١ - بۆ چوونت چی یه ده‌باره‌ی دوو‌کان و خزمه‌تگوزاریه پێشه‌یه‌کان (ده‌رماخانه -
دکتۆر)

ب - بۆ چوونت چی یه ده‌باره‌ی ئاسانکاری حه‌وانه‌وه (یانه‌کان - یه‌که
کۆمه‌لایه‌تیه‌کان)

ج - بۇ چوونت چى يە دەر بارەى ئاسانكارى گەيشن بۇ گوندە كە لە ھەرىمى دەورو بەرى .

۴ - ھۆكارى گرنكى گوندە كە چى يە ؟ بە (ئا) يا (نا) وە لامدەوہ بەرامبەر ھەر پرسیارنك :

۱ - لەبەر بە ھىزى پەيوەندىہ كۆمەلايەتى يە كان ( )

ب - لەبەر جۆزى نىشتە جى بوونى بەردەست ( )

ج - لەبەر شىوہى گشتى گوندە كە . ( )

د - لەبەر ئاسانى ھاتووچۆ كىردن ( )

ھ - لەبەر كار كىردن ( )

و - لەبەر كىرىن ( )

۳ / دىراسەت كىردنى ھاتووچۆ كىردن، لىرەدا قەبارەى گواستەوۈى گشتى بۇ گوندە كە دەخەينە روو لە رىنگەى ھاتووچۆ كىردنى پاسە كان و شەمەندەفەر و دىارىكىردنى سەرچاوە كەى. ھەر و ھا لە كاتى قەلەبالغى دە كۆلىنەوہ وە كو لەبەيانى زوو يا ئىوارە سەبارەت بە گەشتى رۆزانەى كارو ناوہ راستى رۆژ بۇ كىرتاران و بە كار ھىنانى خشتەى نامارى بۇ نەم مەبەستە وە كو :

خشتەى (۴) لىكۆلىنەوہى قەبارەى ھاتووچۆ كىردنى گشتى

ھاتووچۆ كىردنى گشتى :		
شوتى دەروون :		
كات :		
گەشتىارى رۆيشتو	گەشتىارى ھاتوو	تېكرانى گەشتىاران
تېكرا:	تېكرا:	تېكرا:

خشتهی (۵)

خشتهیه کی تۆمار کردنی سه رچاوه کانی نۆتۆمبیل

سه رچاوه	ژمارهی نۆتۆمبیل	ژمارهی پاس	هی تر	ژماره	تیکرا %

سیهم / ده رخستی زانیاری له لیکۆلینهوهی گۆره پانی :

۱ - ناماده کردنی نه خشهیهك بۆ دیاریکردنی مه و دای کاریگه ری گونده كه لیسه دا كه شفیکی یه كه کارگیریه کانی گونده كه و گوندی ده و روبه ری له رینگه ی نه خشهیه کی پیور بچووك (۱ / ۵۰۰۰۰) یان (۱ / ۲۵۰۰۰۰) سه نته ری گونده كه به خالیك له سه ر نه خشه ی دیاری ده كه یین . دواتر هیله کانی خزمه تگوزاری له هه موو ناراسته یه ك زیاد نه كه یین پشت به ست به سه رچاوه ی گه شتیاره كان. لیسه شدا رهنگ یا سیبه ری هه مه جوړ بۆ هیله کانی خزمه تگوزاری گونده كه به کار دینین (قوتابخانه ، دووكان ، فه رمانگه ی كشتوكالی ، خزمه تگوزاری تر ..... هتد، نه مانه ش له کلیلی نه خشه دیاری ده كرین) دواتر په رپنکی تهك دا نه یین له سه ر نه خشه كه وه رینگه ی خال له كۆتایی هیله كان دانه یین دواتر خاله كان ده گه یه نینه یه كرو و روبه ری نیوانیان ده ژمیترین بۆ دیاریکردنی ناوچه ی هه ر خزمه تگوزاریهك دواتریش به راوورد ده كه یین له نیوان سنووری نه و خزمه تگوزاریانه و سنووری کاریگیری .

۲ - شیکردنه وه ی ده رنه غماه کانی راپرسیه كه، له رینگه ی دارشتن و داتا کانی و ده ربړنسی به خشته و شیوه ی ناماری .

روستکردنی نهخشهیه کی جووژول ، بو دهرخستنی تهرزه کانی گواستنهوهی گشتی
نووچوژکردنی هۆیه کانی گواستنهوهی گشتی به شیوهیه کی جیگیر بووله رۆژنکدا
ده کری هیله که بهیه ک شیوه بیت، بهلام گهر هاتووچووژوله که جیاواز بوو له رۆژنکدا
دهبی دابهش بکهینه سهر سی یا چوار ماوهی جیاواز .

۴ - ناماده کردنی نهخشهیه جووژولی گهشتیاران .

۵ - ناماده کردنی نهخشهیه هیلکاری جووژولی ئۆتۆمبیله تایهتی یه کان .

چوارهم / دارشتنی دهرنهجامه کان :

(۱) له ریگهی کاری گۆره پانی ئهوه دیاری ده کهین گهر گونده که شوینیکی سهنتهری
له نیتوان دهوروبهری داگیر بکات .

(۲) هۆکاری بوونی خزمهتگوزاری تایهتی ئاشکرا ده کهین (بازاری ئاژهل ، کارگه
.....هتد)

(۳) گرنگی نهم لایه نانه به دیار ده خهین : -

(ا) ئهو رووبهری که گونده که خزمهتی ده کات وه کو باخچهیه که (متزه)

(ب) دانیشتوانی شاره دراوسیکانی گونده که که لیتی دائه نیشن .

(۴) تاقیکردنهوهی یه کی یان زیاتر لهو مهزاندانهی خواره وه : -

(ا) ئایا ناوچهی دهسهلاتی پیشهیی گهوره تره له سنووری کاگیر .

(ب) ئایا گونده کهتهنها بو نیشه جی بوون به کاردی له بهر له دهست دانی ههلی کار .

(ج) ئایا گونده که ئاسانکاری هاتووچۆی تیا دایه سه بارهت بهو که سانهی شتی لیتی ده کړن
یا سه بارهت به هـ وچۆی رۆژانهی کار کردن .

پینجهم / راسپاردهو پیشیاری تر

(۱) لیکۆلینهوهی رادهی کاریگهری و ئاویته بوونی له گهل گونده دراوسیکانی ، چونکه

گرنگی گونده که لهم لایه نه وه رهنگ ده داته وه وه کو ئه وه مودایه ی که که سیلک ده بیر
به مه بهستی شت کرین یان ئاسانکاریه کانی تر .

سنووری مەودای کاریگەری لە گەڵ گوندەکانی دراوسێی بەناوی (خالتی بچرانی
 ئاویته بوون) دی (نەگە القەغە الضاعلیه) هەندیک جوگرافیزانیش رایان وابوو کە
 ئاسانکاریەکانی هەر گوندیک گونجاو لە گەڵ قەبارەیی دانیشتوانی . لێرەدا دەکری خالتی
 بچرانی و مەودای کاریگەری بەم شێوەیە دەربەشتی : -

(ا) قەبارەیی دانیشتوانی گوندە کە (کە لیکۆلینەوێ لەسەر دەکری) لە گەڵ
 نیشگەکانی دراوسێی دیاری دەکری و هێلی راستی لە نێوانیاندا دەکیشری .
 (ب) هاوکۆلکەیی جوگرافیزانی ئەمەریکی J. Reilly w بە کار دێنن بۆ هەژمارکردنی
 خالتی بچرانی بەم شێوەیە :

دووری نیوان (ا،ب)

خالتی بچران لە نیوان (ا ، ب) گەر (ا) گەورەتر بوو لە پووی دانیشتوانەوه = دووری نیوان (ا،ب)

$$1 + \sqrt{\text{دانیشتوانی خالتی ۱} / \text{دانیشتوانی خالتی ب}}$$

دوای دەرخستنی خالتی بچران دووری لەسەر نەخشە کە هەژمار دەکری لە گوندە
 بچوو کە کە لە پووی قەبارەیی دانیشتوانەوه
 بۆ دیاریکردنی ئاویته بوون لە نیوان گوندە کەو دراوسێەکانی پەڕیکی تەنک دائەنێنەسەر
 نەخشە کەو سەتەری گوندە کە بە خالیک دیاری دەکەین. دواتر خالتی بچران لە نیوان
 گوندە کە و گوندە دراوسێەکانی دەکیشین و ئەجا بەیە کەوێ دەبەستین و ئەو ناوچانەیی
 کە دەکەوێتە سنووری خالەکانی بچران سیەر دەکەین و لە کۆتایشدا مەودای
 کاریگەری ئاویته بوونی گوندە کە بە دەست دێنن. شێوەی (۶) .

(۲) بەیە کەوێ بەستەنەوێ نیوان دەسەلاتی گوندە کەو تیزۆری گوندە سەنەتەرەکانی
 کریستالر. ئەمەش لەڕێگەی دووبارە کردنەوێ هەنگاوی پیشوو و دیار خستنی دەسەلاتی
 گەندە کە لە هەڕیمە کەدا ئەمەش دەمانخاتە دۆخیک کە بتوانین بەراووردی نیوان دەسەلاتی

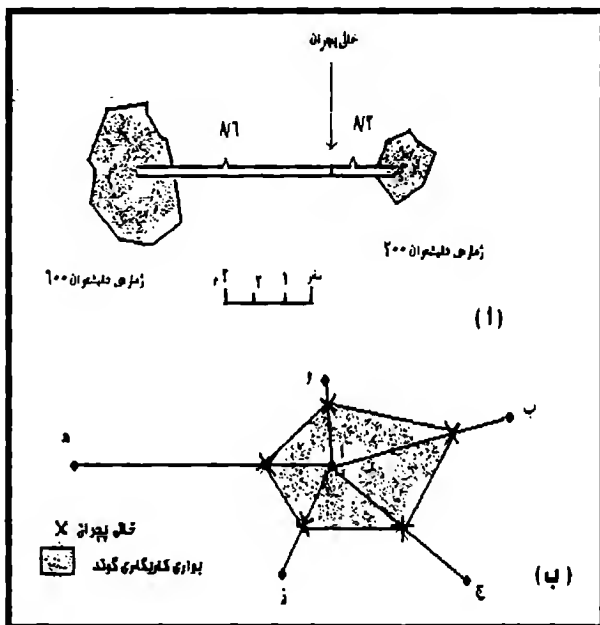
گونه‌کان بکه‌ین - به‌تفریبی - له‌گه‌ل تیۆری کریستالر دواتریش هۆکاری جیاواز که‌ر هه‌بوو دیاری ده‌که‌ین .

۳) به‌راوورد کردنی گونه‌کان له‌رینگه‌ی قاعیده‌ی ریزبه‌ند - قه‌باره‌ی بۆ نشینگه‌کان نهم قاعیده‌یه‌ش وا ده‌لیت که‌له‌ هه‌ریمه‌که‌دا (گوندی دووم $\frac{1}{2}$ قه‌باره‌ی گوندی یه‌که‌مه ، هی سینه‌میش $\frac{3}{1}$ یه‌که‌مه و چواره‌میش $\frac{1}{4}$ یه‌که‌مه و به‌کاره‌ینانی په‌ری لۆگاریمیی ، له‌و کاته‌دا نه‌و هیله‌ی که‌له‌ ده‌رئه‌نجامی قاعیده‌ی ریزبه‌ند- قه‌باره‌ی دینه‌که‌یه‌وه هیلکی راست ده‌بیت و به‌گۆشه‌یه‌کی (۴۵) په‌له‌ نیۆان میحوه‌ری (س ، ص) .

بۆ نه‌وه‌ی نهمه‌ش له‌ناوچه‌یه‌که‌دا تاقی بکه‌ینه‌وه ، قه‌باره‌ی دانیشخوانی هه‌ر گوندیک دیاری ده‌که‌ین و دواتر ریزبه‌ندیان ده‌که‌ین به‌ پنی قه‌باره‌وه‌هه‌رئه‌وهاش دایده‌به‌زیننه‌ سه‌ر په‌ری لۆگاریمیی. دواتر به‌راوورد ده‌که‌ین له‌ نیۆان چه‌ماوه‌ی فیعلی نشینگه‌کان و چه‌ماوه‌ی قاعیده‌ی ریزبه‌ند - قه‌باره ، لیره‌شدا نه‌وه‌مان بۆ ده‌رده‌که‌ویت هه‌ندیک گوند گه‌وره‌تره‌و هه‌ندیک بچوو‌کتره‌ له‌ دۆخی مه‌زه‌نده‌کراوی، دواتریش هۆی جیاوازی دیارده‌که‌ین .

شیۆه‌ی (۶) رینگه‌ی
به‌کاره‌ینانی خالی پچران
و دیاریکردنی ده‌سه‌لاتی
گونه‌که

- (ا) دیاریکردنی خالی پچران
له‌ نیۆان دوو‌گوند
- (ب) دیاریکردنی ناوچه‌ی
ده‌سه‌لاتی گونه‌که‌ به
- (ت) هه‌ژمارکردنی خالی پچران
(ت)

سەرچاوهو پهراوتزی بهشی پینجهم

- ۱- محمد عبد الرحمن الشرنوبی . البحث الجغرافي ، مكتبة الانجلو المصرية ، القاهرة ، ۱۹۷۸ . ص ۱۲۷ .
  - ۲- عادل عبد الله خطاب ، الدراسات الميدانية في الجغرافية . مجلة الجمعية الجغرافية العراقية ، ع (۱۱) ، بغداد ۱۹۸۰ ، ص ۲۲۷-۲۳۰ .
  - ۳- صلاح الشامي ، الفكر الجغرافي . منشأة المعارف . الإسكندرية ، ۱۹۸۰ . ص ۳۶۴ .
  - ۴- محمد علي عمر الفراء ، مناهج البحث في الجغرافيا وكالة المطبوعات ، الكويت ، ۱۹۷۸ . ص ۱۰۰ .
  - ۵- صبري فارس الهقي وآخرون ، الفكر الجغرافي وطرق البحث . مطبعة جامعة الموصل . الموصل . ۱۹۸۵ . ص ۸۵ .
  - ۶- عبد الرزاق محمد البطيحي . طرائق البحث الجغرافي ، دار الكتب . الموصل . ۱۹۸۸ . ص ۱۱۴ .
  - ۷- صبري فارس الهقي وآخرون ، مصدر سابق ، ص ۲۱۵-۲۱۶ .
  - ۸- عبد الرزاق محمد البطيحي . مصدر سابق . ص ۱۱۳ .
  - ۹- بز نوسينوهی نعم غونانه سوود لهم کتبیانه ومرگراوه:
- ۱-Archer, J.E&Dalton, T.H.Fieldwork in Geography,B.T.Botsford Ltd.London,۱۹۶۸.
- ۲-Flowerdew,R&Martin,D.(eds),Methods in Human Geography ,A Guide for Students Doing Research Projects,Longman,Edinburgh,۱۹۹۷.
- ۳-Frew, J. Geography Fieldwork, Macmillan Education, London, ۱۹۸۶.
- ۴- Gold ,J .R. etal.Teaching Geography in Higher Education , A Manual of Good practice ,Blackwell,Oxford,۱۹۹۳.
- ۵-Knox,P.I,FieldworkinUrban Geography, Assessing environmental Quality ,Scottish Geographical Magazine,۴۰,۱۹۷۰.
- ۶- Parsons,T.&Knight ,P.G. How to do Your Dissertation in Geography and Related Disciplines, Chapman &Hall,London,۱۹۹۷.
- ومرگراوه له کتبی :
- حمدی احمد الدیب، في جغرافية العمران الريفي (اسس وتطبيقات)، مكتبة الانجلو المصرية، القاهرة، ۲۰۰۳، ص ۱۹۱-۲۱۰ .

بهشی شهشم

دئ نشینی له ههریمی کوردستانی عیراق

په ره سه ندنی میژوویی نیشته جیوون له کوردستاندا:

کوردستان یه کئی له وولاتانهی سه ر رویی زه مین پیک دههینی، که مرۆف هه رله کۆنه وه تاییدا ژیاوه و به ته وای نیشته جیوه و ئاوه دانی تیدا دروست کردوه. پشکینه شوینه واریه کان و پاشماوه میژوویه کانی سه لماندویانه که مرۆف له کۆنه وه له م ناوچه یه دا ژیاوه و له سه ره تادا خه ریکی گه ران و جوجۆل بووه به دواي خۆراک و شوینی دالدهی و له کاتی پتویست و مه تر سیدا په نای بر دوه و بۆ ئه شکوه و په ناگه به ردینه کان^(۱). ئه مهش نه وه ده گه یینی که کوردستانی عیراق، کهش وه وای بۆ ژبانی کۆمه لانی خه لکی سازگار بووه و زه وی به پیتی زۆری هه بووه و خه لکی له دیزه مانه وه نه و زه ویانه یان چاندووه و له دار و به ردو که رسته ی کشتو کالیان دروست کردوه، تا ورده ورده خه لکی پیکه وه کۆبونه ته وه و په یوه ندی کۆمه لایه تی و ئابووری له نیاواندا په ری سه ندووه و له ئاکامدا ده ستیان به ئاوه دانکردنه وه و دروستکردنی خانوبه ری خۆیان کردوه^(۲).

بوونی له وه رگای سروشتی ده و له مه ند به گژوگیا و خۆراک له کوردستاندا وادیاره هانده ر بووه له سه ره تا کانی ژياندا بۆ نه وه ی خه لکی خه ریکی (شوانکاری) بیت به لām دواتر بوونی خاکی به بیت و کهش وه وای گونجاوو ئاوی زۆر، نه مانه هه مووی یارمه تی سه ره لاندانی (کشتو کال) یان کردو بووه مایه ی ناچارکردنی مرۆف که به دیار زه ویه که یه وه بمیته وه. ئه مهش دروست بوونی گوند و نیشته جیوونی لیکه و ته وه و دیارترینیان گوندی (چه رمۆ) ی کشتو کالیه، که میژووه که ی ده گه رته وه بۆ ده ورو به ری (۶۵۰۰) سال پ. ز به تاییه ت له بناری چیاکان و پیده شت و به رده م چیاکاندا، به م شیوه یه (گوند) بۆ ته نشینگه و دالدهی مرۆف و به ره و بنیاتانی (ئاوه دانی و شارستانیه ت) هه نگاوی ناوه^(۳).

گوند له كوردستاندا بووه سیمایه کی بنه رته تی بۆ کۆبوونه وهی خه لک له شوینیکدا و به چالاکی کشتو کالیه وه خه ریکبن، له وانه شه وه رزیره که له پال کشتو کال کوردندامه رو مالآت به ختو بکات و دار برین و پیشه ی دهستی گونجاویش نه مجام بدات.

له مه وه بۆمان ده رده که ویت که دئ نشینی قوناغیکی گرنگی به ره و پیشچوونی کۆمه لتی مروفه و کاریگه ری زۆری هه بووه له سه ر قوناغه کانی داها توی ژیا نی رامیا ری وئابووری و کۆمه لیه تی که له یه ک کات و به یه ک شیوه و پله وه کو یه ک گه شه ی نه کردووه. له گه ل ئه وه ی میژووی بیاتنانی گوند و نه مجامدانی کا ری کشتو کال له ناوچه که دا کۆنه، به لām پیشه ی سه ره کی نه بووه، به لکو شوانکا ری و ژیا نی کۆچه ری تا سه ده ی دهیم له کوردستاندا شیوه ی سه ره کی بووه و جوو تیا ران تا ئه و کاته به شیوه یه کی ته وار جینگایان له سیسته می به ره مه یتان و کۆمه لایه تیدانه بوو. هه ره مه ش وای کرد که گه ریده کانی ئه وروپی کوردیان هه ره شوانه ی کۆچه ری داده نا نه ک به وه رزیری نیسته جی و بازرگانی به چووک و پیشه گه ر. که ئه مه بۆ ئه و ساش هیشتا هه ر نا ته وار وزیده روپی بوو جه خت له سه ر شتوازی ژیا نی کۆچه رایه تی کورد بکری^(۴).

له سه ده ی دهیم و یازدهمدا له کوردستان ده ره به گایه تی کشتو کالی هه لسا یه سه ری و له قوناغی به رینه وه دا له ده ره به گایه تی کۆچه ر، کۆمه لیک میرنشین په یدا بوون وئابووری جینگری کشتو کال، جینگه ی ئابووری نا جینگری کۆچه رانی گرت ه وه، که ئه مه ش پینگه ی گوندی به هیز کرد و دواتر ئابووری تیکه ل (کشتو کال و ناژه لدا ری) سه ری هه لدا. دوا به دوا ی دا گیر کردنی عیراق له لایه ن عوسمانیه کانه وه له سالی ۱۵۳۴ ز دئ نشینی له کوردستاندا زیانی گه و ره ی پیکه وت. چونکه له لایه ک شه ره کانی نیوان ده ولته تی عوسمانی و فارسی و سه فه ری له سه رخاکی کوردستان نه مجام ده درا، له لایه کی تره وه ده ره به گی کورد ده سه لاتنی ره های ده درایه وه وه وه ی به میرا تگری بۆ نه وه کانی نه مایه وه^(۵).

دوای سالی ۱۹۱۸ز ناوچه که کهوتۆته ژێرده سەلاتی راستەوخۆی ئینگلیزهوهو دواتریش تا پرووخیانی فەرمانیەوای پادشایەتی، لەم ماوهیەدا کوردستان چەندین گۆرانکاری لەبواری ئابووری و کۆمەڵایەتی و رابواری بەخۆیەوه بینیوه.

ئێران سنوورەکانی داخست بەرووی شوانکارانی کورد و ناچاربوون خۆیان لە گەڵ هەلۆمەرجه که گونجاندووهو بوونه (شوانکارە ی کشتیار) که دواتر ورده ورده نیشته جیبون، تائەو کاتیش گونده کان مەلەبەندی سەرەکی دابین کردنی خۆراک و کەرستە ی پێشەسازی بوون، بەجۆرێک بەرھەمە پێشەسازیەکانی گوند بۆ پێوستی خێزان نەبوون، بەلکو بۆ مەبەستی بازرگانیش بە کارھێنراوه. ^(۶) بەم شێوەش دواچار ئەم نیمچە کۆچەرانی (إشباھ المرحلین) نیشته جیبون و بوونه کشتیار. واتە گوندنشین، ئەمە لەرووی ژیا نی ئابووری و کۆمەڵایەتیەوه ^(۷).

لە شەستەکانی سەدە ی رابردو سالی دواتریش، دێھاتەکانی هەریەمی کوردستان کهوتە گێژاوی باریکی ناارامی و رابواری و سەربازی و بووه گۆرەپانی شەڕ و پێکدادان و دەرفەتی پەرەپێدانی کەرەتی دێھاتی نەدا، بەتایبەتیش لەماوه ی نێوان (۱۹۸۰-۱۹۸۸) که زۆربە ی گونده کان کوردستان خاپوور کران و لەسەر نەخشە سێرانیەوه و خەڵکە کش بەرەو ئوردوگا زۆرە ملیکان راگوێزران.

دوای راپەرینی بەھاری سالی ۱۹۹۱ز و ئارام بوونەوه ی رەوشی رابواری لەهەریەمی کوردستاندا ناوچه که ناوە دانکرایەوه، بەتەم بە هۆی نەبوونی پلانیکی زانستی داریژراو، دێھاتەکان کێشە و گرفتێ زۆری تێدا هەلکەوت و هەنگاوی پێشکەوتوو نەبوو، نەما، بەلکو دوو چاری کۆچی پێچەوانەش بۆوه. هۆکاری ئەم حالەتەش بەشێکی بەر ئهجمامی سیاسەتی راگواستن و کۆکردنەویان بوو لە کۆمەڵگا کاند، پاشان بێ کاربوون و گۆڕینی شوێنی کاریان، هەندیکێ تری پەییوەستە بە کەمی خزمەتگوزاری گشتی، شان بەشانی بارودۆخی دوای راپەرین و سوود وەر نەگرتن لە بڕیاری ۹۸۶ ی ئهجمام و هەمانە ئاسایش ناسراو بە (نەوت بەرامبەر بە خۆراک) بۆ بەرژووەندی ئابووری کوردستان. ئەمانە

وايکرد که ديهات له حاله تيکي باشکەوتوودا بژی و گۆرانتيکی
چۆنايه تي(نوعی) نه خولقينی، بۆيه پيوسته پلانيک و بهرنامه يه کي زانستی بۆ پهره پيدانی
ديهاته کان بگريته بهر، گهر بمانه وي له و باره نه خوازراوه ی دواکه وتنی ديهات
دهرچين.^(۸)

دابه شبوونی قهباره يی نشينگه گونديه کان:

ده کړی بلتين که نشينگه گونديه کان سێ قهباره له خو ده گړی و بریتیه له خانووی
تاک، گوندي بچووک (مۆلگه)، گوند. خانووی تاک، بریتیه له چهند کينلگه يه که خانوبه رهی
دوور له يه کي تيدايه دانيشتوانه که ی ناره زووی ژيانی نزيك زمويه کانيان ده که ن که رۆژانه
هاتوو چۆيان هديه. ئهم کينلگانه دوورن له يه کړی و ناسانکاری هاتوو چۆ کردنی
تيدايه. باشترین نمونهی کينلگه کانی رۆژناوای ويلايه ته يه کگرتوه کانه يا که نه دا ياکينلگه ی
مهرومالات و ره شه وولاخ له نوسراليا.

سه باره ت به گوندي بچووک دووردا هديه که دانيشتوانی پهرش و پلاره وه کو ئهمه ش
له ناوچه ی باکووری ئينگلته را. ئهم جۆره بریتیه له کينلگه يه ک ياخوود دوو کينلگه يان
چهند خانوويه ک، جگه له شويی پهرستگا و دوو کانی بازرگانی و فهرمانگه ی پۆسته که هه ر
به ته نها گونده بچوو که که خزمه ت ناکات به لکو کينلگه و خانووه کانی ده ورو بهر. گونديش
جۆری باوی ئاوه دانی گوند نشينه له زۆربه ی ولاتانی جيهان و بریتیه له خانو
و کينلگه و بينايه ی گشتی وه کو پهرستگا و هۆلی ئه مجومه نی گوند و چهندین دوو کانی
بازرگانی ... هتد. گوند هه لده ستی به دالده دانی جووتياران و پيشه گه رانی
تروخمه تگوزاره کان. جياوازی قهباره ی نشينگه ديهاتيه کان په يوه سته به کۆمه لتيک
هۆکاری سروشتی و مروی. نشينگه ديهاتيه بچوو که کان چهندین بارو دۆخی
سروشتی و مروی پيدای کردوه له پيشه وه ی هه مووشيان که مېوونی توانای زهوی له سه ر
بژيو يکردن، تۆبۆگرافيا ی زهوی که به که لک هاتی بۆ جينشینی ورو بهر ی کشتوکال دیاری
ده کات.^(۹)

به‌شیوه‌یه‌کی گشتی قه‌باره‌ی نشینگه گوندیه‌کان به‌چه‌ندین هۆکاره‌وه په‌یوه‌سته له‌وانه:

۱ - ژماره‌ی ره‌های دانیش‌توان ، که به‌شیوه‌یه‌کی سروشتی کارده‌کاته سهر قه‌باره‌ی گوند. له‌وانا و چانه‌ی که چری دانیش‌توانی به‌رزه یا قه‌باره‌ی خیزانی گه‌وره‌یه ، لیره‌دا گونده‌که چند هه‌زار که‌سیک له‌دانیش‌توانی ده‌گریته خۆو له‌سهر رووبه‌ریکی فراوانی زه‌وی دابه‌ش دهب. به‌لام له‌ناوچه که‌م دانیش‌توانه‌کان یا مامناوه‌نده‌کان گونده‌کان ژماره‌یه‌کی که‌می خانوو دانیش‌توان له‌خۆو ده‌گری.

۲ - توانستی هه‌بوونی زه‌وی به‌که‌لک بۆ دابینکردنی پتویسته‌کانی دانیش‌توان. چونکه له‌کاتی‌کدا که زه‌وی به‌که‌لک بۆ کشتورکالکردن له‌گونده‌کان سنوورداریت نه‌وا هه‌ندیک له‌دانیش‌توانی ناچار ده‌بیت جه‌وجۆل بکه‌ن بۆ شۆینی ترو له‌وئ گوندی تازه درووست بکه‌ن و زه‌وی تازه ناماده بکه‌ن یا خود بچه‌ن شاره‌کان بۆ به‌ده‌ست هینانی هه‌لی کارکردن. هه‌ر بۆیه‌ش قه‌باره‌ی غونه‌یی بۆ گوند هه‌یه ، که‌بگنجی له‌گه‌ل نه‌خامدانی چالاکی له‌شۆینه‌که.

۳ - قه‌باره‌ی گونده‌که زۆرجار په‌یوه‌سته ده‌بیت به‌پلانی دارپژراوی پشوو گونده‌که، لیره‌دا نه‌وه‌نده خانوو بنیات ده‌نریت به‌پیی ژماره‌ی مه‌زنده‌کراوی دانیش‌توانی کارکه‌ر له‌گونده‌که.

۴ - قه‌باره‌ی گوند کاریگه‌رده‌بیت به‌قوناغی بوژانه‌وه‌ی دتیه‌که. یا به‌گۆرانی دانیش‌توانی گوند که‌به‌پیی فاکته‌ری ده‌ره‌کی ده‌گۆردین. گه‌ر. گوندیکی تازه دروستکراو بیت نه‌وا قه‌باره‌ی به‌جۆو ده‌بیت به‌به‌راورد له‌گه‌ل گونده‌کانی ده‌رووبه‌ری له‌هه‌ریمه‌که ، به‌لام به‌شیوه‌یکی کاتی ده‌بیت هه‌روهه‌ا گۆرانکاریه‌کانی دانیش‌توان واده‌کات که گونده‌که گه‌شه‌بکات یا له‌ناو به‌چیت. هه‌روهه‌ا گۆرانکاریه‌ کشتورکالیه‌کان هه‌ندئ جار واده‌کات که‌مه‌ونیک له‌ژماره‌ی دانیش‌توان رووبدات. جگه له‌مانه‌ش نزیکي له‌سه‌نهره‌کانی شارستانی واده‌کات ژماره‌یک له‌دانیش‌توانی غه‌یره وهرزیر رابکیشتی بۆخۆی و به‌م شیوه‌یه‌ش قه‌باره‌ی گونده‌که گه‌روه‌ده‌بیت.

۵ - له کاتیکدا که قهباره ی گونده که له ریگه ی ژماره ی خانووه کان و دانیشواندا به دیارده که ویت. نهوا رووبه ری نه و گوندانه ی که قهباره یه کی هاوشیوه ی دانیشوان له خۆده گری جیاوازی ده بیت به بی جیاوازی شیوه ی دیرینی گوندو دابه شبوونی خانووه کانی. نه گهر بیت و خانوی گونده که باخچه ی له دهوری هه بوو نهوا گونده که رووبه ریکی گه وره تر داگیرده کات به پیچه وانه شه وه گهر نشینگه که کزوه بوو بیت و دانیشوانی له به ک یا دوو ریژی خانووی هیلکرد نیشه جی بن.

زۆربه ی گونده کانی نه فریقیا و نه وروپا خانووه کانیا ن له ناوه راستی زهویه کشتو کالیه کانیا ن کۆده بیه وه. له کاتیکدا له نه مریکای باکور کینگه تاکه کان بلا ووترین شیوه یه.

۶ - له کۆتایی قهباره ی گوند ده چیه ژیر کاریگه ری سروشته وه، چونکه له وانه یه گه شه کردنی گونده که راهه ستیت له ناراسته یه کی دیار یکرادا له بهر ناسته نگیکی سروشتی وه کو زه لکاوو گرد و دارستان.... هتد. بۆیه ش گوندی چیا یی و زه لکاوو له هه موو لایه که وه سنووردار ده بیت بۆیه ش کۆده بیه وه.^(۱۰)

دابه شبوون به بی تیکرای قهباره:

نشینگه گوندیه کانی کوردستانی عێراق له نهجمای گۆرانی دیموگرافی و کارگیری و رامیاری که به سه ری هاتووه وایکردووه که گۆرانی کاتی وشوینی گه وره ش به سه ر ژماره و قهباره کانیا ندا بیت. له سه یر کردنی خشته ی ژماره (۶) ده رده که ویت ژماره ی نشینگه گوندیه کان له (۶۴۴۵) نشینگه وه که می کردووه بۆ (۵۴۵۰) نشینگه له نیوان سالانی ۱۹۵۷ - ۱۹۷۷، که چی له سالی ۱۹۸۷ به شیوه یه کی به رچار ژماره ی نشینگه گوندیه کان که میان کردووه بۆ ته نها (۱۰۹۸) نشینگه. هۆی ئهم که مبون هه ش ده گهری ته وه بۆ پرۆسه ی وێران کردن و کۆچی کردنی زۆره ملی له نشینگه گوندیه کانی کوردستان. نه وه ی جیگای ناماژه پیدانه ئهم گۆرانا نه ته نها ژماره ی نشینگه گوندیه کانی نه گرتۆ ته وه، به لکو شان به شانیا ن گۆرانی به رچار به سه ر قهباره یاندا هاتووه.

خشتەى ژمارە (٦)

ژمارەى نشینگە گوندیەکانى هەریمی کوردستانی ١٩٥٧-١٩٨٧

سال	ژمارە
١٩٥٧	٦٤٤٥
١٩٧١	٥٤٥٠
١٩٨٧	١٠٩٨

سەرچاوە:

- ١- الجمهورية العراقية وزارة الداخلية، مديرية النفوس العامة، المجموعة الاحصائية لتسجيل ١٩٥٧: سكان القرى لالوية الموصل والسليمانية وكركوك وديالى، دار التضامن، بغداد، ١٩٦١. ص ٧-٣٨٩.
- ٢- (١) نافع يعقوب، احصاء القرى وسكان الريف والتعاونيات الزراعية فى العراق، المؤتمر الاول للسكان الريفى فى العراق، كانون الثانى، ١٩٧٧، دراسة رقم ٩، ص ٢٣-٤٢.
- (ب) فريد شمعون ايشوكيشى، تحليل بنية هيكل الاستيطان الريفى، رسالة ماجستير، مركز التخطيط الحضرى والاقليمى، بغداد، كانون الاول، ١٩٩٠، ص ١٢٨. عن: خليل اسماعيل محمد، اقليم كردستان العراق (دراسات في التكوين القومى للسكان)، مطبعة كريستال، اربيل، ١٩٩٨، ص ١٠٨.

له سهير کردنى خشتەى (٧) دەردە کەوێت تێگراى قەبارەى گوند هەلبەزودابەزینى بەخۆو ههینیوه، بەجۆرێک له سالى ١٩٥٧ زێتێکراى قەبارەى گوند له هەریمی کوردستاندا ١١٧ کەس/گوندبووه وههتکشاوه بۆ ٢١١ کەس/گوند سالى ١٩٧١، له سالى ١٩٨٢ (٣٥٢) کەس/گوند بووه له سالى ١٩٨٧ بهرزبۆتهوه بۆ (٤٩٦) کەس/گوند. هۆکارى ئەمەش به پەلەى یه کەم گهراوتهوه بۆ که مېوونهوهى ژمارەى نشینگە گوندیەکان سال له دواى سال به هۆى ئەو فاکتەرانهى پێشتر ئاماژه مان پێکردبوو.

خشته‌ی ژماره (٧)

تیکرای قه‌باره‌ی گوندنشینی له هه‌ریمی کوردستان ١٩٥٧ - ١٩٨٧

سال	ژماره‌ی دانیشتوان (کس/گوند)
١٩٥٧	١١٧
١٩٧١	٢١١
١٩٨٢	٣٢٥
١٩٨٧	٤٩٦

سەرچاوه:

١- الجمهورية العراقية وزارة الداخلية، مديرية النفوس العامة، المجموعة الاحصائية لتسجيل ١٩٥٧، مصدر سابق .

٢- (١) نافع يعقوب، مصدر سابق.

ب) الاتحاد العام لنساء العراق، اللجنة الوطنية العليا لاسراتيجية مساهمة المرأة في توفير مياه الشرب والمرافق الصحية في العراق، الجزء الثالث (الدراسة العمرانية)، بغداد، ١٩٨٦، ص ١٢.

ج) فريد شمعون ايشوكيشي، مصدر سابق، ص ١٢٦. عن: خليل اسماعيل محمد، اقليم كردستان العراق (دراسات في التكوين القومي للسكان)، مصدر سابق.

بهم شیوه‌یه قه‌باره‌ی نشین‌گه گوندیه‌کان به‌تیکرای گۆرانی (١، ١-) که‌میکردوه له‌نیوان سالانی ١٩٥٧ - ١٩٧١، ئهم رێژه‌یه‌ش دا‌به‌زیوه بۆ (٥-) له‌ نیوان سالانی ١٩٧١-١٩٨٧ هۆکاره‌که‌شی ده‌گه‌رێته‌وه بۆ قه‌باره‌ی دانیشتوانی گوندنشین لهم ماوه‌یه‌دا.

خشته‌ی ژماره (٨) تیکرای گۆرانی سالانه‌ی قه‌باره‌ی گوند له‌هه‌ریمی

کوردستاندا (١٩٥٧ - ١٩٨٧)

ساله‌کان	گۆرانی سالانه
١٩٥٧-١٩٧١	١، ١-
١٩٧١ - ١٩٨٧	٥-
١٩٥٧ - ١٩٨٧	٢، ٨-

سەرچاوه :پشت ب‌ب‌ست به‌ سەرچاوه‌کانی خشته‌ی ژماره (٦)

دابه‌شبوون به‌پێ ریزبەندی قەبارە:

مەبەستمان لێرەدا بریتییە لە ریزبەندکردنی نشینگە گوندییەکان بەپێ دەستەیی قەبارەیان، و اتا دابه‌شکردنی ژمارەیی دانیشتوانی نشینگەکانە بۆ سەر چەند دەستەیک بێ رەچاوکردنی رووبەرەکانیان. زۆرجار ئەم دابه‌شبوونە دەبێتە پێوەریک بۆ راکێشانی پرۆژە خزمەتگوزاریەکان و سەنگ و بەهای پێگەی سەنتەرەکانی نیشتەجیوونی پێ دیاردە کرێت، چونکە هەرچەندە نشینگەکان قەبارەیان گەورەتر بێت پێشەیی جۆراوجۆر لە خۆدەگرن.^(١١)

دابه‌شبوونی نشینگە گوندییەکان بۆ چەند دەستەیک لە هەریەک کوردستان بایەخ و گرنگی خۆی هەیە لە رووی چۆنیەتی کاربێگەری لەسەر کرداری پەرەپێدان. بۆ ئەم مەبەستەش بەپشت بەستن بەخشتەیی (٩) هەول دەدەین نشینگەکان بۆ چەند دەستەیک دابه‌ش بکەین وە کۆلەخشتەیی خوار و دەیارە:

خشتەیی ژمارە (٩)

دابه‌شبوونی قەبارەیی گوند لە هەریەک کوردستاندا (١٩٨٧- ١٩٥٧)

١٩٨٧		١٩٥٧		دەستەیی قەبارە
ژمارەیی نشینگە	پێژەیی %	ژمارەیی نشینگە	پێژەیی %	
٨٣٩	٧٦,٤	٦١٢٧	٩٥,١	کەمتر لە ٥٠٠ کەس
١٣٤	١٢,٢	٢٥٣	٣,٩	٥٠٠ - ١٠٠٠
١٢٥	١١,٤	٦٥	١	١٠٠٠ زیاتر

پشت بەست بە:

- ١ - الجمهورية العراقية وزارة الداخلية، مديرية النفوس العامة، المجموعة الاحصائية لتسجيل ١٩٥٧، مصدر سابق .
- ٢ - فرید شەمەون ایشو کیشی، مصدر سابق، ص ١٢٧.

- دهستەى يەكەم (كەمتر لە ٥٠٠ كەس)

ئەم دەستەىە زۆرترین رېژەى كۆى نەىىىىگە گوندىيەكانى ھەرىمى كوردستان پىكىدەھىيىت لە ماوہى نىوان (١٩٥٧-١٩٨٧). لەسالى (١٩٥٧) زياتر لە (٩٥,١٪) كۆى نەىىىىگەكانى پىك ھىناوہ. ھەرچەندە لەسالى ١٩٨٧ ئەم رېژەىە دابەزىوہ بۆ (٧٦,٤٪) كۆى نەىىىىگەكان. ئەوہى جىىىگەى ئاماژەىە لىرەدا بەرزى رېژەى ئەم دەستەىە كاردانەوہىەكى نىىىگەتيفى دەيىت لەسەر كردارى پەرەيىدان, كەئەمەش رەنىىىگدانەوہىەكى سىروشتى تۆپزىگرافى ناوچەكەو كەمىوزورى سەرچاوہكانى ئاوووزورى چالاكى گوندىنەىىىانە, كە كارىگەرى راستەوخۆيان ھەبووہ لەزۆربوونى رېژەى قەبارە بچوو كەكان. بەشۆوہىەكى گشتى چەند بەرەو بەشەكانى چىايى كوردستان بۆيىن نەىىىىىگە قەبارە بچوو كەكان رېژەيان زۆرتر دەيىت.

- دەستەى دووہم (٥٠٠ - ١٠٠٠ كەس)

ئەو نەىىىىىگەنى كەوتونەتە نىو ئەم دەستەىە ھەر لە سەىر كردنى خەشتەى (٩) تىيىنى دەكرى رېژەيان زۆر كەمەو تەنھا (٣,٩٪) كۆى نەىىىىىگەكانى پىك ھىناوہ لە سالى ١٩٥٧. بەلام ئەم رېژەىە بەرزبۆتەوہ بۆ ١٢,٢٪ لە سالى ١٩٨٧.

- دەستەى سىيەم (زياتر لە ١٠٠٠ كەس)

ئەم دەستەىە لەسالى ١٩٥٧ تەنھا ١٪ى لە خۆوگرتووە, بەلام لە سالى ١٩٨٧ رېژەىەى بەرزبۆتە: ١١,٤٪. ھۆكارى كەمى ژمارەى نەىىىىىگەكان لەم جۆرە دەستەىە بەبەرورد لە گەن ھەردوو دەستەىەى تر تارادەىەىەى زۆر دەگەرپتەوہ بۆ كارىگەرى سىروشتى ئەو گۆرانە رامبارى و سەربازيانەى كەبەسەر ناوچەكەدا ھاتووہو بووہتە كۆسپ لە بەردەم زۆربوونى ژمارەيان.

شیوازەکانی دابەشیرونی نشینگە گوندیەکان :

لێرەدا هەول ئەدەین شیوازەکانی دابەشیرونی نشینگە گوندیەکان بۆخێنە روو، چونکە لەدەست نیشانکردنی شیوازی دابەشرون کاریگەری ئەو فاکتەرانیەمان بۆ روون دەبێتەو، کە کار دەکەنە سەر دابەشیرونی نشینگەکان.

١. شیوازی بلاوہبوو (النمط المنتشر):

کە گوندەکانی بەشیوہیەکی ناریک و دوور لەیەکتروو لێرەولەوی دابەشیرونە، ئەمەش تارا دەیەکی زۆر دەگەڕیتەوہ بۆ پشت بەستن بە ئاوی ژێرزەوی کە لەئەنجامی کەمی سەرچاوەی ئاوی سەرزەویەوہ دێت بەکۆبونەوہیان لەدەورووبەری کانیو بیروکاریزەکان. ھەر وەھا بەزۆری لەوناوچانە بەرچاودەکەون کەچیای بەرزودۆلی قوولۆ لێژایی زۆرەو زەوی ریک و کەم تەختی کەمو دیاریکراوہ. ئەم شیوہیە بەوہ دەناسریتەوہ کەریژەکی گوندی زۆرەوقەبارەیان بچوو کەو بەدەگمەن گوندی قەبارەکی گەورەکی تێدایە.

٢. شیوازی کۆوہبوو (النمط المتجمع):

کە گوندەکانی بەکۆمەڵی ریک یا ناریک کۆبونەتەوہو کۆلانەکانیان تەسک و تریسکەن خانووەکانی دراوسی یەکترو ناریک یەکترو. نشینگە گوندیەکانی کوردستان ئەم شیوازە وەر دەگرن زیاتر لە پێدەشتەکان و کەنار رووبار و چەمەکاندا بەشیوہی شەریتی یان لەدەشتی چیاو بنارچیاکاندا. ئەمەش بەمەبەستی داکۆکی کردن لەخۆولە سامانەکانیان و ھەر وەھا بۆ ئەوہی ھەموو لایەکیان لەسەرچاوەی ئاوی گوندەکانەوہ وەکو یەک دوورین.

فاکتەرەکانی کار دەکەنە سەر شیوازی دابەشیرون:

١. فاکتەرە سروشتیەکان:

ناشکرایە دەشتی دەولەمەند بەسەرچاوەکانی ئاو، پەسەندترە بۆ دامەزراندنی سەنتەری نیشتەجێبوون لە ناوچە شاخاویەکاندا. چونکە توانستی کشتوکالی بەرزە بۆ

دایبیکرنی خۆراک بۆ دانیشتوان و گونجاوتره بۆ چالاکی و دهسته بهرکردنی پێداویستیه کانی خهڵکه که ی ونه که هه ر ئه وه، به لکو له ناوچه شاخاویه کانیشتدا ده شته کان (ته سک بن یا فراوان) په سه ندترو خوازاوترن له لایه ن گوندنشینه کانه وه. له هه ریمی کوردستانیش کانیاوو بیروکاریز، بنچینه ی سه ره کی ژبانی دانیشتوانه له ناوچه ی چیا یی که له ٢٥٪ رووبه ری داگیر ده کات.^(١٢) به لکو ئه و سه رچاوه ئاویانه به شیوه یه کی گشتی شوینگی نی شه جیوونی دێهاتی دیاری ده کات، چونکه له هه ر شویتیک هه بی ت گوند داده مه زری ت. زۆر جاریش قه باره ی گوند پشت به ده ول ته مه ندی سه رچاوه ی ئا و ده به ستی ت ده کری ئه م سه رچاوانه ش بهر پهرسی جو ری دابه شبوونی بلا وه بو و دابنر ئ له ناوچه که دا ناوی په له ته رو شیداره کان (البقع الرگبه) له م جو ره نشینگانه ده نر ئ.^(١٣)

له بهر پارچه پارچه ی زهوی کشتو کال له ناوچه شاخاویه کان به تاییه تی ئه وانه ی خاکی به یز و ده شتی بلا وه، گوندی بلا و و سه ره له ده دا له ئاستی ناوچه که. له ناوچه شاخاویه بهر زو سه خته کاند ا کشتو کال رۆ لتی پله دووی هه یه له ژبانی ئابووری وله وه راندن و دارستان جینگه ی گرتۆ ته وه. هه موو ئه مانه وای که ردو وه په ره سه ندنی ئابووری له ناوچه ی چیا کاند ا هیوا شتر ی له ده شته کان و له رووی په یوه ندی وه به ناوچه کانی ده ورو به ری دوو چاری دابرا ن بن. ده شته کانی هه ریمی کوردستان ته سک بن یا فراوان، کارناسانی ره خماندو وه له بهر ده م چا لاک ی کشتو کال و هۆیه کانی به ره مه یه تان وری گای گواسته وه. به مه ش ژماره یه کی زۆری گوند له م ناوچه ده کات کۆ بونه ته وه و نشینگه کانی ش شیوازی کۆ وه بو و وه ده گرن و قه باره یان گه وه ره تره. ده کری بلن که شیوازی دابه شبوونی نشینگه دێهاتیه کان و قه باره یان له هه ریمی کوردستان به شیوه یکی گشتی به بهر زبوونه وه له ئاستی رووی ده ریا وه بی به بی له شیوازی بلا وه بووی قه باره ی بچو وک ده گو ریت بۆ شیوازی کۆ وه بو ی قه باره گه ورد

نیشته جینی کۆوه بوو. له کاتیکیدا کێلگهی خێزانی قهبارهی مولکداریهتی زهوی کستو کالی سنووردار دهکات و یارمهتی دامهزراندنی قهبارهی بچووک ئه‌دا، که بهوه جیا دهکرێتهوه له جۆری بلاوه.

۳. فاکتهره میژوویهکان:

گرمانی تێدانییه رووداوو به سه رهاته میژوویهکان رۆلێکی گرنک و ناشکریان ههیه له بهواری له ناوچه جونی یا ده رکهوتنی، پووکانهوه یا گه شه کردنی نیشینگه دێهاتییهکاندا. شوێنه وارو پاشماوه هه مه جۆره کانی له شوێنه جیاکانی ههریمی کوردستان نیشانهی نهو گۆرانه بهردهوامیه که سه نته ره کانی ناوه دانی به رهو رۆوی بووه ته وه به درێزایی چه ره میژوویهکاندا. یه کهم تییینی که دیار بیت له دابه شبوونی گوندی شاخاوی ههریمی کوردستان دوور کهوته وه یه له رینگاوبانه گه شتییه کان و گه ران به دوا ی شوینیکیدا که پاراستن و ئارامی زیاتر بیت. ئهم جۆره ش به رهو رۆوی زیادهوونی قهبارهی دانیشتهوان ده بیته وه له بارودۆخی ئارامی له سه ره حیسابی گوندی تر، که دانیشتهوانی چۆلی ده کهن . (ریچ) یش ناماژه ی به وه کردووه کاتیکی لیکنۆلینه وه ی ده رباره ی ههریمی کوردستان کردووه ده لێ: ((زۆربه ی گونده کانی کوردستان ده که وێته ناوچه ی دووره ده ست و پاریزراوله دۆلی دوور له چاوی دوژمن، تاوه کو ئارامی و دلنیایی دابین بکهن و جینگیری لیکه وێته وه)).^(۱۴) ئهم دیارده ی ش له ناوچه ی شاخاوی لوبنان و جیاکانی ئه تله سیش تییینی ده کری.

بێ گومان هه ر کاتیکی ئهو هه لومه رجه له ئارادا نه ماو ئارامی و ئاسایش بآلی کیشا به سه ر ناوچه که دا. خه لکه که ده گه رپنه وه ناوچه کانی خۆیان و خانووی په رتوو بلاو له ناو زه ویه کشتو کالیه کانیان دروست ده کهن و ژماره ی گونده کانیان زۆتر ده بی. سه باره ت به گرنگی فاکتهری میژوویی ((هتگتۆن)) ده لێ ((زۆربه ی سه نته ره کانی ناوه دانی ئیستا که بنچینه ییکی میژووی کۆیان هه یه ، ئهم کۆمه لگا ناوه دانیانه ی ئیستا به شتیکی کهم و بچووکن له به ره نجامیکی میژووی مه زن)).^(۱۵) گومانیش نیه ههریمی

كوردستان يەككە لە سەنتەرە كانی ئاوەدانی كە پێشینی میژووی هەبە وبە ئاوەدانی ماوەتەوه.

٤. فاكتهره كۆمه‌لايه‌تیه‌كان:

ناشكرايه كە داب ونه‌رتی كۆمه‌لايه‌تی بازو، رۆلێکی كه‌متری نیه‌ له‌و فاكتهره كاریگه‌رانه‌ی كه‌ باسكرا. به‌لكو زۆرجار لێكۆله‌ره‌وان جه‌خت له‌سه‌ر ئه‌وه‌ ده‌كه‌نه‌وه كە ئهم فاكتهره به‌تایه‌تی له‌ولاتانی دواكه‌وتوو رۆلێکی سه‌ره‌کی ده‌گێرێ و زیاتر له‌ فاكتهره‌ كانی تر، كاریگه‌ری له‌سه‌ر س‌روشتی په‌یوه‌ندیه‌ كۆمه‌لايه‌تیه‌كان و دواتر جو‌ری دابه‌شبوونی دانیش‌توانی نشینگه‌كانه‌. هه‌رچه‌نده‌ش مرۆف به‌ره‌و پێش چو‌و له‌په‌له‌ی شارستانی كاریگه‌ری فاكته‌ری كۆمه‌لايه‌تی لاوازتر ده‌بێت و ڕیی خۆش ده‌كات بۆ فاكته‌ره‌ كانی تر بۆ ئه‌وه‌ی رۆلی خ‌و‌ی بگ‌یرێ. له‌كاتێكدا په‌یوه‌ندی خ‌زمایه‌تی بنه‌مایه‌کی كۆبو‌نه‌وه‌ی خ‌ی‌زان‌ه‌ دێهاته‌كانه‌له‌ ولاتانی عه‌ره‌بی وادیاره‌ له‌هه‌رتیمی كوردستان، په‌یوه‌ندی (خ‌یل) له‌سه‌ر بناغه‌ی ڕه‌چه‌له‌ك لییه‌، به‌لكو له‌سه‌ر بناغه‌ی (زه‌وی) یه‌، ئه‌مه‌ش له‌ زۆرێك له‌ گونده‌كان كوردستان تی‌بینی ده‌كرێ. بۆ غ‌و‌ونه‌ له‌ ناوچه‌ی شارباژێردا نازناوی (چوارتای، ماوش، به‌زرنجی، سیوه‌یلی) وه‌رده‌گرێت یا به‌گشتی نازناوی (شارباژێری) وه‌رده‌گرێت. ^(١٦) ئه‌و گۆرانه‌كاریه‌ نا‌بو‌وری كۆمه‌لايه‌تی و رامیارانه‌ی كه‌ له‌ نیوه‌ی دووه‌می سه‌ده‌ی بیسته‌مدا ها‌ته‌كایه‌وه، رۆلێکی چالاکی هه‌بوو بۆ ده‌ر بازبوون له‌و په‌یوه‌ندی و ئه‌ركه‌ ه‌و‌زایه‌تیانه‌ی كه‌ هه‌بوون و بالاده‌ست بوون بۆ ماوه‌یه‌کی دوورو درێژ له‌لای دانیش‌توانی دێهات. ئه‌مه‌ی یارمه‌تی ئه‌وه‌ی دا، فراوانبوونی تۆره‌ كانی گواسته‌وه‌و گه‌یاندن و به‌رده‌ست بوونی هه‌لتی كار، له‌پا‌ن یاساو دامه‌زراوه‌ ف‌رمیه‌كان، له‌پێشه‌وه‌ی هه‌مووشیان یاساكانی كشتوكا‌ل.

هه‌موونه‌وانه‌ یارمه‌تی جو‌جۆلی كشتیارانی دا له‌ گه‌ل چالاکیان و دواتر بو‌وه‌مایه‌ی گۆرانی جو‌ری بلا‌وه‌بون و دابه‌شبوونیان. هه‌ندێك وای بۆ ده‌چن كه‌ شی‌وازی كۆ‌وه‌بو له‌دی نشیندا ته‌رزێکی كۆن و دواكه‌تووه‌ وواتای كه‌می ده‌سه‌لانی مرۆفه‌ و ملكه‌چ

بوونی بۆ داب و نهریتی کۆمه لاتیه له بهرامهر دا شیوازی بلاره بوو شیویه که له
شیوه کانی نازادی کۆمه لایهتی. (۱۷)

۵. فاکنه ره رامیاریه کان:

مه بهست سیاسه تی حکومه ته، که کاریگهری هه بووه له سه ره دابه شبوونی
دانیشتهوان و کۆ کردنه وه یان، ههروه ها قه باره وو پیشه ی دانیشتهوان. هه ریمی کوردستانی
عیراق دوو چاری هه ولتی بهرده وام بۆه بۆ لاواز کردنی ژبانی نابووری وله قالدانی
دانیشتهوانه که ی به مه بهستی گۆزینی راستی جوگرافی و میژووی و تیکدانی بنه ما
نابووریه کان. که نه مهش به شیک بووه له سیاسه تی حکومه ته ناوه ندیه کان به تاییه تی
له سه رده می ده سه لاتی به عمدا به ناشکراو به خیرایی له کوتایی حه فتا کان و سالانی
هه شتا کانی سه ده ی بیسته مدا ره نگیدا یه وه کاریگهری زۆر خراپی هه بوو له سه ره
دابه شبوونی جوگرافی دێهاته کان. حکومه تی ناوه ندی راگواستی گونده کانی خسته وه
چوار چیه ی ئاسایشی ستراتیژی و نه مه وایکرد که گونده کانی کوردستان چۆل
بکړین و دواتر جینشین بکړین له نۆردوگا زۆره ملیکان (مجمعات قسریه) له و شوینانه ی
زیاتر ده سه لاتی به سه ریاندا نه شکا. گومانیش نه که جولاندنی کۆمه لگه یه که له ژینگه
سروشتی و نابووری و کۆمه لایه تیکه ی که سالانیکه ی دوورو دریزی له سه ری ده ژین بۆ
ژینگه یه کی تر پێوستی به لیکدانه وه و ورده کاری زۆر هه یه، نه مه جگه له وه ی
که کاریگهری ده روونی به جی ده هیلت گهرچی نه و جولاندنه له هه ندی رووه وه به ره و
باشتری بیات. (۱۸)

خانوی دێهاتی:

لیسه دا ده مانه وی تیشکیک بخه یه سه ره نه خشه ی خانوو له هه ریمی کوردستان
، ههروه ها نه ندازه ی بینا کاری و که رسته ی به کارهاتوو له بینا کردن. ناشکرایه
که نه خشه یه کی تاییه تی نه بۆ نشینگه دێهاته کان تاوه کو باسی لیوه بکه یین، به لکو
وه رزیر له هه رشوینیک جیگه ربوویت خانوی دروست کردووه، له پال به کارهینانی وه کو

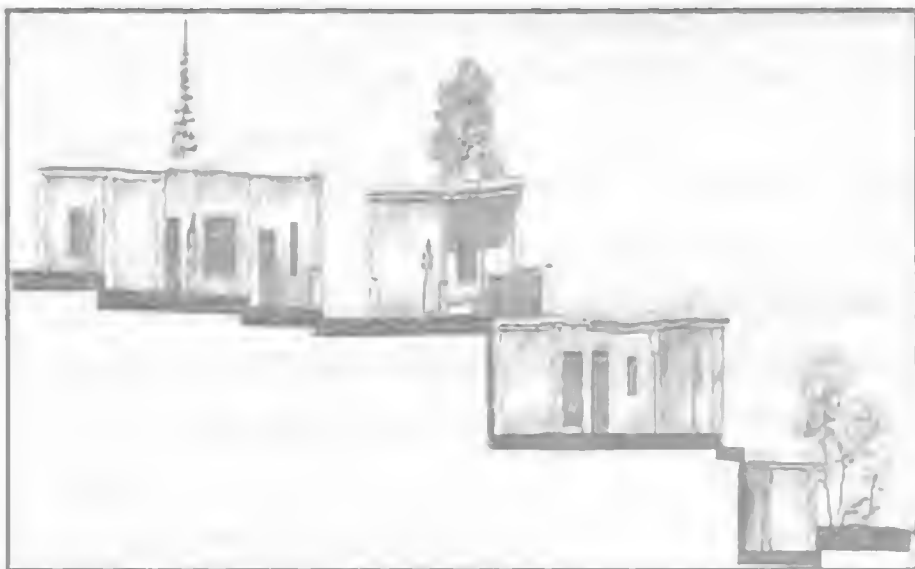

دالدهیهك بۆخیزانی وپاراستنی بهرووبومی وئاژهلهكان، ده‌بوابه ئارامی و جیگری تیدا‌بوابه. ئهم شیوازهش له‌بێناکردن ناچینه ژیر نه‌خشه‌ییکی نه‌ندازه‌یی دیاریکراو بۆیه‌ش خانووه‌كان رێك نینهو رێگا‌کانی نیوانیان پێچاو‌پێچی ته‌سکه‌و جاری واش هه‌یه مه‌ودای نیوانیان فراوانه له‌بهر هۆکاری کۆمه‌لایه‌تی و نه‌می.

نه‌خشه‌ی خانوو وه‌ك یه‌ك نیه له‌ کوردستان، چونکه جیا‌وازی هه‌یه له‌ ناوچه‌یه‌که‌وه بۆ ئه‌وی ترو له‌ خانوویه‌که‌وه بۆ خانوویه‌کی تر له‌یه‌ك گوندا. هه‌ندیکێ ساده‌و ساکاره‌و هه‌ندیکێ رێك و نه‌خشه‌ کێشراوه‌، هه‌روه‌ها هه‌ندیکێ یه‌ك نه‌هۆمه‌و که‌میکێ هه‌یه دوو نه‌هۆمی بێ. هه‌ندیک خانووش له‌ گل‌وخشت دروست ده‌کری و هه‌ندیکێ تر له‌ که‌رپوچ و به‌رد. میژووی دامه‌زراندنی خانوو ده‌گه‌رێته‌وه‌ بۆ ماوه‌یه‌کی زۆر کۆن له‌ کوردستاندا، ده‌ورو به‌ری (١٠٠٠) پ. ز. هه‌روه‌ك له‌ گوندی (زاوی چه‌می).^(١٩) ئه‌مه‌ش به‌لگه‌ی ئه‌وه‌یه که‌ نه‌ندازه‌ی خانوو و دێهاتی له‌ کوردستاندا هه‌ر له‌ خۆرا نه‌هاتوو و کشتیار شاره‌زاییه‌کی که‌ له‌ که‌بووی (خه‌بره‌مزا که‌مه) هه‌یه له‌ نه‌خشه‌ کێشانی.

خانووی هه‌ره ساده‌و هه‌ره‌بێ نموودی کورد، بێنایه‌ك بوو له‌یه‌ك تا که‌ ژوور پێك هاتبو، خاوه‌نه‌که‌ی به‌خۆو به‌خیزانه‌وه تیدا سه‌ر ده‌بوو، کۆریتیکی به‌چووکی هه‌بوو، هه‌ندێ جارێش له‌پشته‌وه‌ی خانووه‌که‌ حه‌وشه‌یه‌کیان به‌کۆتانی درا‌و ده‌کردو شه‌و هه‌ندێ بزن و مه‌ریان تیده‌کرد. ئهم خانووه‌ش له‌ گه‌ل گه‌وره‌بوونی قه‌باره‌ی خیزانی و باشبوونی گۆزه‌رانی خاوه‌نه‌که‌ی و ورده‌و ورده‌ گه‌وره‌ ده‌کراو دوا‌ی ماوه‌یه‌ك وای لیده‌هات خانووی دێهاتی هه‌موو لای ده‌بوو به‌بێناو ژوورو دیواریکیشیان بۆ ده‌کرد بۆ ئه‌وه‌ی شیوه‌ی لاکێشه‌ی ته‌واو وه‌رگیریت.^(٢٠) ئهم نه‌ندازه‌یه‌ش له‌بێناکردن که‌ دواتر به‌ نه‌خشه‌ی رۆژه‌لاتی ده‌ناسرا، بریتیه‌ له‌ حه‌وشیکی کراوه‌ که‌ ده‌وره‌دراوه‌ به‌ ژماره‌یه‌ك ژوور که‌ بۆ کاری جیا‌جیا به‌کار ده‌هات و به‌ شیوه‌یه‌کی نارێك دابه‌ش ده‌بوونه له‌ سه‌ر پانتایی رووبه‌ری خانوه‌که‌. رووبه‌ری خانوو جو‌راو جو‌زه به‌بێ جیا‌وازی ناوچه‌كان، له‌پێده‌شته‌ی کوردستان خانوو دێهاتیه‌كان رووبه‌ریان فراوان‌تره له‌وه‌ی

له ناوچهی شاخاوی هه نه. له کاتیگدا له وانه به خانووه که له دوو ژوور پیک بێست که به سه یه که وه شه به رووبه ریکی (4X7) م² له ناوچهی شاخاویه کاندای. له پنده شتی نزیک ههولیر، خانووی دێهاتی وه رزیره کان که لاکیشیی (20X12) م² یا (45X35) م² بو. ⁽¹¹⁾ به شیوه کی گشتی ده کری بلین له گهل ئهو جیاوازیانهی هه نه له خانووی دێهاتی له کوردستاندا به لام چه نندین خهسلتهی هاوبهش هه به. له وانه هه بوونی هه یوان، هه وشیکی کراوه له ناوه راستی خانووه که، دیوه خانه، ژووری نووستن، هۆری ناژه لان. که ئهم پنگهاتانهی خانووش جیاوازی له روهی رووبه روو شیوازی، به پنی جیاوازی قهبارهی خێزانی دێهاتی و ناستی بژیوی پێداویستیه کانی.

شیوهی ژماره (7) شیوهی خانووی دێهاتی

که ره‌سته‌ی بیناسازی:

خانووی دیهاتی ره‌نگدانه‌ویه‌کی راسته‌قینه‌ی ژینگه‌ دینه‌تیه‌ سرووشته‌که‌یتی به‌به‌راووردله‌گئل خانووی شاری. چونکه به‌کاره‌یتانی جۆریکی دیاریکراو له‌که‌ره‌سته‌ی بینا پشت به‌راده‌ی به‌رده‌ستبونی ده‌به‌ستیت له‌ناوچه‌که‌داو دواتر توانای ئابووری وهرزیر له‌هه‌لبژاردنی که‌ره‌سته‌یه‌ک بی‌ئو‌ی تر. هه‌ندیک لیکۆله‌ره‌وان بۆ جیاکردنه‌وه‌ی تهرزه‌کانی هه‌رئیمایه‌تی بیناسازی پشت به‌جۆری که‌ره‌سته‌ی به‌کارهاتوو له‌دروست کردنی خانوو و شیوه‌ی ئه‌ندازه‌یی ده‌به‌ستن، چونکه راده‌ی په‌یوه‌ندی به‌هێزه له‌نیوان جۆری نهم که‌رستانه‌و پێکهاته‌که‌ی ژینگه‌که‌ی.

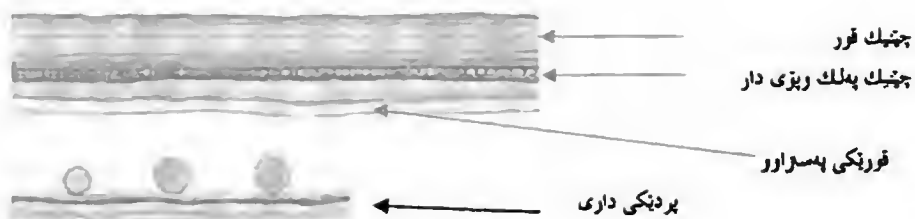
که‌ره‌سته‌ی بینا به‌پێی که‌ره‌سته‌ی خا‌و‌وی دروستکراو لیتی ده‌کریته‌ دوو به‌ش، سرووشتی و ده‌ستکرد. ئه‌وه‌ی به‌که‌م له‌زه‌وی ده‌رده‌هێنریت و به‌شیوه‌یه‌کی راسته‌وخۆ به‌کارده‌هێنرێ له‌بینا وه‌کو (گئل، قم، به‌رد، که‌ره‌سته‌ی داری). سه‌باره‌ت به‌ جۆری دووه‌میش که‌ره‌سته‌ی دروستکراو ده‌گریته‌وه‌ وه‌کو (که‌ره‌بوچ، چیمه‌نتۆ، گه‌ج، ناسن.... هتد).^(۲۲) سه‌باره‌ت به‌ هه‌رئیمی کوردستانیش، له‌ به‌ر جیاوازی به‌رزو نزمی بۆیه که‌ره‌سته‌ی به‌کارهاتوو له‌ بیناسازی جیاوازه له‌ ناوچه‌یه‌که‌وه‌ بۆ ئه‌وی تر به‌پێی گۆرانی ژینگه‌که‌ی. له‌پێده‌شته‌کانی کوردستان وهرزیره‌کان خۆن و ناویان لیکه‌ده‌داو به‌ پێی ده‌یان‌شێلا تاده‌بووه‌ قویریکی خه‌ست و باش و ده‌خوسا، ئه‌وسا به‌خه‌شێر یان قالب بر خه‌شته‌کان به‌رێز له‌ته‌ک یه‌ک ده‌برن و بۆ ماوه‌یه‌ک لیتی ده‌گه‌رێن تا له‌به‌ر رۆژ و وشک ده‌بێته‌وه‌. به‌روانه‌ وینه‌ی ژماره‌(۱۰).

وینه‌ی
ژماره‌(۱۰) دروستکردنی
خه‌شت

به‌شیوه‌ی کی گشتی خۆل هەر له‌شوینی دروستکردنی خانووه‌که هه‌بوو، به‌لام له‌گه‌ل نه‌وه‌شدا هه‌ندی جار ده‌بوو به‌که‌ره‌سته‌کانی تری وه‌کو به‌ردودار... هتد له‌ شوینی دوور بێن. له‌ناوچه‌ شاخاویه‌کانی کوردستان، که‌ره‌سته‌ی سه‌ره‌کی بیناسازی ده‌بێته به‌رد، دار به‌رووشیان وه‌کو که‌ره‌سته‌ی بیناسازی به‌کارده‌هێنا چونکه‌ له‌ دار نه‌سپیندار به‌هێزتره‌ به‌که‌ملکی کۆلگه‌ی راگرته‌ی پانی ژێرخانی خانووی چیا‌ی دیت که‌خانووی دوو نه‌ومی لی دروستده‌کرا به‌پێچه‌وانه‌ی خانووی پنده‌شتی کوردستان که‌ ژێرخانووی نه‌بوو. سه‌باره‌ت به‌به‌رزایی دیواری خانووه‌کان نه‌وا به‌ پنی باری که‌شوه‌هوا له‌ ناوچه‌یه‌که‌وه‌ بۆ نه‌وی تر ده‌گۆرێ. له‌ ناوچه‌ شاخاویه‌کان که‌ زستانی ساردو به‌ بایه‌ ،خانووه‌کان نزم و به‌ شیکیان چه‌قیوه‌ته‌ ناو عه‌ردوپشتی له‌ بایه‌، له‌ کاتیکدا له‌ ناوچه‌ ده‌شتایه‌کان که‌وه‌رزی گه‌رمی زیاتره‌، خانووه‌کان به‌رزاییان ده‌گاته‌ نزیکه‌ی (٤) م. له‌ لیکۆلینه‌وه‌یه‌که‌دا که‌له‌ سه‌ر ناوچه‌یه‌کی کوردستان کراوه‌ واده‌رده‌که‌وێت که‌ که‌ره‌سته‌ی (قور)ی به‌کارهاتوو له‌ بیناسازی رێژه‌ی ٧٢٪ کۆی گشتی که‌ره‌سته‌کانی بیناسازی پیکه‌تیاوه‌ به‌واتای ٤/٣ خانووه‌ دێهاتیه‌کانی ناوچه‌که‌ پشتی به‌م که‌ره‌سته‌ به‌ستوه‌ له‌ بینا. له‌ ده‌وای نه‌و که‌ره‌سته‌ی به‌رد دیت که‌به‌شیوه‌یه‌کی تایبته‌ له‌ ناوچه‌ شاخاویه‌کان به‌رده‌سته‌و وه‌رزێر ده‌توانی به‌ناسانی به‌کاربێنێ که‌ به‌شیوه‌یه‌کی سرووشتی وقه‌باره‌ی جو‌راو جو‌ر هه‌یه‌. سه‌باره‌ت به‌که‌ره‌سته‌ی دروستکراویش وه‌ک وکه‌ریو وچ وبلووک رێژه‌که‌ی ته‌نها ٢,٥٪ بوو. (٢٣)

له‌گه‌ل نه‌وه‌ی ووتر، له‌م سالانه‌ی دوایدا و له‌ده‌ره‌ئهمجانی نه‌و گۆرانه‌ی به‌سه‌ر ناستی ئابووری جوتیاراندا هات، گۆرانکاری به‌سه‌ر جو‌ری که‌ره‌سته‌ی بیناسازی هاته‌دی و به‌کارهێنانی بلۆک و ناسن و چیمه‌نتۆ زیادی کردوو جیگای که‌ره‌سته‌ خۆمالتیه‌کانی دێهاتی گرتۆته‌وه‌.

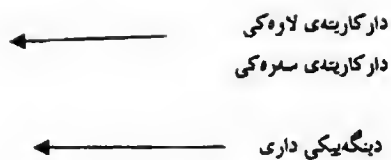

نمونه ی (۱)

نمونه ی (۱)

نمونه ی (۲)

شیوه ی ژماره (۸) که ره سته ی به کارهاتووله بپنا کردنی خانوویکی دێهانی
چهند نمونده یه کی دێ نشینی له هه رێمی کوردستانی عێراق

۱- دى نيشىنى له ناحيهى قوشته په^(۲۴) :

ئەم ناوچەيە دەكە وېته ئاراستەى باشوورى دەشتى ھەولېر ، لە نيوان بازىيەى پانى ۳۵،۴۳ و ۳۶،۰۸ باكور درېژ دەبېته وه . رووبەرى دەگاڼه نزيكەى (۱۰۳۱) كم^۲ كه ريژهى ۷،۶ ٪ ي رووبەرى پارېزگاي ھەولېر دەگريته وه كه (۱۵۴۲۰) كم^۲ . ناحيهى قوشته په بەشېكه له دەشتى ھەولېر، كه برتېه له چينيكي قزباوى فراوانى نارېك و نيشتهنى گرينى وقور و خول و بەردېرى كردوو وه دەكە وېته باكورى خور ھەلاتى زنجيرەكانى ئاوانه . رووى زەوى لە و ناوچەيە لە باشوور و رۆژناوا درېژ دەبېته وه بە ئاراستەى باشوورى رۆژناواى ناوچە كه بە شيو ھېك واى كردوو ئەم شويتانەى نزم ريڤيان بېت له ناوچە كه دا . له رووى كەشوه واوه ناوچە كه دەكە وېته ھەريمى گەرمە سېر، كه ھاوينى ووشك و گەرمە زستانى مام ناو ھندى باراناوېه . بۆيەش كەشوه واى كيشو ھېه وړادەى باران بارينى له نيوان (۴۰۰ - ۴۵۰) ملم له گەل ھەلبەزو دابەزى زور له ساليك بۆ ټەوى تر .

- دابەش بوونى ژينگەيى دانىشتوان :

مەبەستمان دابەش بوونى دانىشتوانه له نيوان ناوچە شارىيەكان و دېھاتى يەكاندا جيگاي ناماژە پى كردنه كه چەندىن پتو ھەيە بۆ جيا كردنە وەى ژينگەى شارى و دېھاتى لەوانه سنوورى كارگيرى ، ئەو كەسانەى لە ناوسنوورى كارگيرى كەنە بە دانىشتوانى شار ھەژمار دەكرين لە كاتېكدا ئەوانەى لە دەرەو ھى ئەم سنوورەن (دېھاتين) . له عىراقدا ھەموو سەنتەريە كه كارگيرىيەكان (ناحيه) بەشار دائەنرين لە كاتېكدا له وولاتانى تر ژينگەى شارى لە دېھاتى بە ريگەى قەبارەى دانىشتوانى يەكە كه جيا دەكرېته وه، سەربارى پتو ھى تر . *

لېرەدا ھەول ئەدەين بەرەو پېش چوونى پەيوەندى نيوان دېھاتى و شار لە ماو ھى نيوان سالانى (۱۹۵۷ - ۲۰۰۲) چارەسەر بکەين بەمەبەستى زانينى جوړى دابەشبوون

و جەزۆلی دى نىشى و ھۆكارە كارتىكردووه كانى ھەروەكو لە خشتەى ژمارە (١٠) ديارە .

خشتەى ژمارە (١٠) دانىشتوان لە ناحيەى قوشتەپە و پارىزگای ھەولير بەبى ژينگە
(١٩٥٧ - ٢٠٠٢)

سال	ناحيەى قوشتەپە		پارىزگای ھەولير	
	شارنشين %	ديھاتى %	شارنشين %	ديھاتى %
١٩٥٧	١٧	٨٣	٢٧	٧٣
١٩٦٥	٢	٩٨	٣٨	٦٢
١٩٧٠	٢	٩٨	٣٧	٦٣
١٩٧٧	٤	٩٦	٥٣	٤٧
٢٠٠٢	٤٣	٥٧	٨٢	١٨

سەرچاوه :

- ١) الجمهورية العراقية، وزارة الداخلية، مديرية النفوس العامة، المجموعة الإحصائية لتسجيل عام ١٩٥٧، لوائي موصل واربيل، مطبعة الإرشاد، بغداد، جدول رقم ٨، ص ٢١٧-٢٢٩.
- ٢) وزارة التخطيط الجهاز المركزي للإحصاء، نتائج التعداد العام للسكان لسنة ١٩٦٥، مطبعة الجهاز المركزي، بغداد، جدول رقم ١/، ١٩٧٣، ص ٩-١٠.
- ٣) وزارة الإصلاح الزراعي، إحصاء القرى وسكان الريف في العراق، من بحوث المؤتمر الأول للإسكان الريفي، بغداد، ١٩٦٥.
- ٤) وزارة التخطيط الجهاز المركزي للإحصاء، نتائج التعداد العام للسكان لسنة ١٩٧٧، محافظة اربيل، مطبعة الجهاز المركزي، بغداد، ١٩٧٨، جدول رقم ٤/، ص ٦، ٧.
- ٥) إقليم كردستان العراق، وزارة الأعمار والتنمية، مديرية التخطيط و التنمية، قسم الإحصاء، بيانات السكان لسنة ٢٠٠٢.

لە خشتە کەدا ئەو ھەمان بۆ ھەر ئە کەوتت کە ریزەى دىھاتى يە کان لە ناحيەى قوشتەپە بەرز بۆتوھە لە ٨٣ % بۆ ٩٨ % لە نتيوان سالانى ١٩٥٧ - ١٩٦٥ . لە کاتىکدا ئەم ریزەيە نزم بۆتوھە بۆ دانىشتوانى شارنشين و لە ١٧ % بۆتە ٢ % ئەمەو لە سەر ئاستى پارىزگادا نزمبۆتوھە کە لە ٧٣ % بوو ٦٢ % بۆ ھەمان سال .

له نیوان سالانی ۱۹۷۰ - ۱۹۷۷ گۆرانیکی بهرچاوو له رێژهی دانیشتوانی دێهاتی له ناوچه کهدا پرووی نه داو ههه بهرز بوو . بهلام نهم رێژانه رێژهوینکی تری گرت له سالی ۲۰۰۲ لیڤه دا رێژهی دانیشتوانی دێهاتی نزم بۆوه بۆ ۵۷٪ له بهرامبهه دا رێژهی دانیشتوانی شارنشین بهرز بۆوه بۆ ۴۲٪ له کاتیکدا رێژهی پارێزگا له دانیشتوانی شارنشین بهرز بۆوه بۆ ۸۲٪ له بهرامبهه نزم بوونهوه دانیشتوانی دێهاتی بۆ ۱۸٪ .

نزمبوونهوهی رێژهی دانیشتوانی دێهاتی له کۆی دانیشتوانی ده بیته مایه ی سه ره له لدانی گۆرانی زۆر ، نهمهش رهنگدانوه ی هه یه بۆ سه ر ژماره ی نشینگه گونديه کان و قه باره یان له ناوچه کهدا و دواتر شیوازی دابهش بوونی جوگرافی ههروه کو باسی ده کهین .

- دابهش بوونی چه ندرتی (عددی) نشینگه دێهاتیه کان :

گۆرانیکی بهرچاوو به سه ر دابهش بوونی دێهه کان له ناوچه کهدا ها تووه ته کایه وه له ساله جیاکاندا ، بۆ یهش نهمه بۆ ته مایه ی گۆرانی زۆر له پێشه وه ی هه مووشیان ژماره ی نشینگه دێهاتیه کان . ژماره ی گوند له (۱۰۷) له سالی ۱۹۵۷ بۆ (۱۰۵) سالی ۱۹۷۷ کهم بووه . له سالی ۱۹۸۷ بووه ته نها (۴) گوند . به لام سالی ۲۰۰۲ بهرز بۆوه بۆ (۷۸) گوند .

له کاتی گۆرینی نهم ژمارانه بۆ رێژه ، راده ی نزم بوونه وه ی ژماره ی گوندمان بۆ ناشکرا ده بیته به تایه تی له هه فتا کان و هه شتا کانی سه ده ی رابردوو . رێژه ی نزم بوونه وه که (- ۰،۱) بوو له ماوه ی (۱۹۵۷ - ۱۹۷۷) وه له ماوه ی دووه مدا (۱۹۷۷ - ۱۹۸۷) سه نته ره کانی دێهاتی گۆرانیکی فراوانی به سه ر داها ت له پرووی ژماره و دابهش بوونی جوگرافی، رێژه که ی (- ۹۶) بوو، که نهمهش ئه وه ده گه یه نی (۱۰۳) دی سڤا وه ته وه له سه ره نه خشه ی ناوچه که . له سالی ۲۰۰۲ خۆ شه ختا نه ژماره ی دێهه کان بهرز بۆوه به شیوه یه کی بهرچاوو بۆ یهش رێژه ی گۆرانی سالانه ی ۱۲۰٪ بوو . نهم گۆرانا نهش له سه یر کردنی خسته ی ژماره (۱۱) ناشکرا ده بیته .

خشتهی ژماره (۱۱)

ریژهی گۆرانی سالانہی ژمارہی گوندہکان (۱۹۵۷ - ۲۰۰۲)

گۆرانی سالانہ %	ژمارہی گوند	سال
-	۱۰۷	۱۹۵۷
۰,۱-	۱۰۵	۱۹۷۷
۹۶-	۴	۱۹۸۷
۱۲۰	۷۶	۲۰۰۲
۰,۶-	---	۲۰۰۲ - ۱۹۵۷

سەرچاوه :

الجمهورية العراقية وزارة الداخلية مديرية الأحوال المدنية العامة، مديرية الشعبة الفنية، دليل التعداد العام لسنة ۱۹۵۷،

دار الجمهورية للطباعة، ص ۱۰۶.

(۱) مديرية إحصاء محافظة اربيل، نتائج الحصر والرقيم في محافظة اربيل لعام ۱۹۷۷، جدول رقم ۱، ص ۳، ۴.

(۲) إقليم كردستان العراق، مديرية الإحصاء في محافظة اربيل، سجلات الإحصاء الخاصة بتعداد سنة ۱۹۸۷.

(۴) إقليم كردستان العراق، وزارة الأعمار، شعبة التخطيط، والمتابعة، اعداد القرى محافظة اربيل، ۲۰۰۲.

دابەشبوونی قەبارەیی نەشینگە دێهاتیەکان :

مەبەست لە دابەشبوونی قەبارەیی ، ریزبەند کردنی یاخود پۆلین کردنی گوندەکانە بەپێی سەنگی دانیشتوانی ، بەواتای دابەش بوونی قەبارەیی گوندەکان پشت بە ژمارەیی دانیشتوانی هەر گوندێک دەبەستی کە ئەمەش جیاوازی لە یەکە یەکێ کارگیری بۆ ئەوەی برو لە گوندێک تا گوندێکی تر لە هەمان یەکە کارگیریە کە.

نهم جياوازيانه له دابه شبورني قهباره ی دانيشتواني دپهاتي يه كان رهنگدانهوې جياوازيه له ريژه ي گوراني ژماره ي گونده كان كهلمه و پيش ناماژه ي پتکرا . نهم جياوازيانه ش گرنگي خوې هه يه له هلبژاردني هه نديک گوند بهمه بهستي بهرو پيش بردني و دامه زراندي هه نديک پروژه بهمه بهستي خزمهت کردني گونده کاني دهو روبهري ههروها بو بهرز کردنه وې پله ي کارگيري پشت بهستن به پتوهر ي جياجيا له وانه ش ژماره ي دانيشتوان .

ژماره ي نشينگه دپهاتيه کاني ناوچه كه له سالي ۱۹۷۷ (۱۰۵) گوند بوو، ژماره ي دانيشتواني (۲۷۱۷۰) كهس بوو ، ناوهندي قهباره ي گونديش (۲۵۸) كهس بوو . كهتمه ش بهر زتره له تيكرابي پاريزگا بو هه مان سال كه (۲۴۳) كهس بوو له سالي ۲۰۰۲ ژماره ي نشينگه كان گهيشته ۷۶ و ژماره ي دانيشتواني (۲۲۰۰۰) كهس بوو ناوهندي گونديش ۲۸۹ كهس بوو كه بهر زتر بوو له تيكرابي پاريزگا كه ۲۴۹ كهس بوو . بو نه وې ويته ي زيز بهندي قهباره ي نشينگه دپهاتي يه كان ناشكرا بيت ده كړي دابه شي بكمين بهسهر نهم به شاننه ي خواره وې :

خشته ي ژماره (۱۲)

ريز بهندي قهباره ي نشينگه دپهاتيه كان له ناحيه ي قوشتمه له سالاني (۱۹۷۷ - ۲۰۰۲)

۲۰۰۲		۱۹۷۷		دهسته ي قهباره كس
%	ژماره ي نشينگه	%	ژماره ي نشينگه	
۷۱	۵۴	۵۸	۶۱	كمتر له ۲۰۰
۲۴	۱۸	۲۷	۲۸	۲۰۰ - ۵۰۰
۴	۳	۱۴	۱۵	۵۰۰ - ۱۰۰۰
۱	۱	۱	۱	۱۰۰۰ زياتر
۱۰۰	۷۶	۱۰۰	۱۰۵	كزي گشي

سهر چاوه ۱- مديريه الاحصاء في محافظة اربيل . نتائج الحصر والرقم محافظة اربيل لعام ۱۹۷۷، ص ۳، ۴.

۲- نتائج التعداد المشترك لمنظمة الزراعة والاغذية العالمية (F.A.O) ومديريه احصاء اربيل: ۲۰۰۲، غير منشورة.

له‌سه‌یر کردنی خشته‌ی رابردوو بۆمان ده‌رده‌که‌وێت که جیاوازیه‌کی گه‌وره هه‌یه له نیوان جۆره قه‌باره‌یه‌کان له ناستی ناوچه‌که . گهر جۆری یه‌که‌م وه‌ر‌ب‌گ‌رین که ژماره‌ی دانیش‌توانی که‌مه‌تره له ۲۰۰ ک‌س بۆمان ناش‌ک‌را ده‌بی‌ت که رێژه‌که‌ی ۵۸٪ له سالی ۱۹۷۷ که نزیک بوو له تیکرای پارێزگا بۆه‌مان سال که ۶۳٪ بوو . له سالی ۲۰۰۲ جۆری یه‌که‌م هه‌ر‌به‌به‌ری مایه‌وه و رێژه‌که‌ی ۷۱٪ بوو، بۆیه‌ش ئهم جۆره بنچینه‌ی سه‌ره‌کی گونده‌کانی ناوچه‌که پێک دێت و له‌وانه‌شه ژماره‌ی دانیش‌توانی که‌مه‌تر بی‌ت له (۱۰۰) ک‌س وه‌کو گوندی کوه‌په‌قران و که‌رزۆرکه ۲۰ ک‌س بوو . سه‌باره‌ت به جۆری دووهم (۲۰۰ - ۵۰۰) ک‌س له‌سالی ۱۹۷۷ له ۲۷٪ بوو، که هاوشیوه‌ی تیکرای پارێزگایه‌بو هه‌مان سال . له کاتیکدا رێژه‌که‌ی نزم بووه بۆ ۲۴٪ سالی ۲۰۰۲ جۆری قه‌باره‌ی سێهه‌میش (۵۰۰ - ۱۰۰۰) رێژه‌که‌ی ۱۴٪ بوو سالی ۱۹۷۷ که به‌رز تر بوو له تیکرای پارێزگا که ۸٪ بوو . له سالی ۲۰۰۲ دابه‌زی بۆ ۴٪ نه‌وه‌ی تابه‌ته به جۆری کۆتایی که ژماره‌ی دانیش‌توانی ۱۰۰۰ که‌سه رێژه‌که‌ی له (۱٪) زیاتر نه‌بوو له تیکرای ژماره‌ی گونده‌کانی ناوچه‌که بۆ هه‌ردوو سال ۱۹۷۷ - ۲۰۰۲ . کو هاوشیوه‌ی پارێزگایه و له (۲٪) ی زیاتر نه‌بوو .

- ته‌رزه‌کانی دابه‌ش بوونی جوگرافی نشینگه دێهاته‌کان :

چه‌ندین رینگا هه‌یه که ده‌توانی‌ت پشی پی به‌سه‌ر‌یت بۆ زانیی ته‌رزه‌کانی دابه‌ش بوونی نشینگه‌کان وه‌کو پشت به‌ستن به نه‌خشه‌کان یاخود تییینی کردنی ناراسته‌ی راسته‌وخۆ یاخود شی کردنه‌وه‌ی ناماره‌کان لی‌ه‌دا هه‌ول نه‌ده‌ین له رینگا ناماریه‌کاندا ته‌رزه‌کانی دانیش‌توانی جوگرافی دێهاته‌کان دیار ب‌ه‌خه‌ین .

۱ - چ‌ری دی نشینی :

مه‌به‌ست ژماره‌ی نشینگه دێهاتی یه‌کانه که‌له‌هه‌ر ۱۰۰ کم^۲ هه‌یه یاخود رێژه‌ی رووبه‌ری به‌ر که‌وتوو بۆ هه‌ر نشینگه‌یه‌ک له رووبه‌ری یه‌که کارگێریه‌که . خشته‌ی (۱۳) چ‌ری دی نشینمان له ناوچه‌که‌دا بۆ ده‌رئه‌خات که‌له سالی ۱۹۷۷ (۸،۳٪)

بوو که بهر زتر بووله پاریزگا (۷,۲ %) بوو بۆهمان سال . له کاتیکدا سالی ۲۰۰۲ نهم ریزهیه نزم بۆوه بۆ ۵,۹ % گوند / کم^۲ که کمتر بوو له ریزه ی پاریزگا که ۶,۲ % گوند / کم^۲ بوو که نهمش دۆخیکی ناسروشی یه له ناوچهیه کی دیتهاتی که ده بوو چیری دیتهاتی بهر زتر بیت بهلام نهم نزم بوونه ویه رهنگدانه ویه نهو گۆرانکاریانه یه که به سهر ناوچه که دا هاتوو به تابه تی له ههشتا کانی سه ده ی رابردو ودا

خشته ی ژماره (۱۳)

چری دی نشینی له ناحیه ی قوشته په وپاریزگی ههولیر (۱۹۷۷ - ۲۰۰۲)

یه که ی کارگیری	۱۹۷۷	۲۰۰۲
	گوند / کم ^۲	گوند / کم ^۲
قوشته په	۸,۳	۵,۹
پاریزگا	۷,۲	۶,۲

۲ - هاوکۆلکه ی بهرت بوون :

نهمش به کاردیت بۆدیاری کردنی ته رزه کانی دابهش بوونی جوگرافی نشینگه کان به پنی ژماره ی دانیش توان له ناوچه ی لیکۆلینه وه . خشته ی (۱۴) نهمه ناشکراده کات

خشته ی ژماره (۱۴)

هاوکۆلکه ی بهرت بوون له ناحیه ی قوشته په و پاریزگا (۱۹۷۷ - ۲۰۰۲)

یه که ی کارگیری	۱۹۷۷	۲۰۰۲
قوشته په	۱۰۱	۴۴
پاریزگا	۴۸۸	۱۷۳

۱۰. ۱۰۷۷ ، که زۆر که مۆزه له پاریز گا ۴۸۸ پله بوو بۆ هه مان سال. له سالی ۲۰۰۲ هاوکۆلکهی پهرت بوون دابهزیه ۴۴ پله له ناوچه کهو له پاریز گاش دابهزیه ۱۷۳ پله به پنی ده رنمجامی هاوکۆلکهی پهرت بوون ده کری بلسین که دابهشبوونی نشینگه کان له تهرزی پهرت و بلاوو بووه تهرزی بلاوه بوو له ناستی ناوچه که.

هۆکاره کارتیکردوه کانی دی نشینی له ناوچه که

۱ - هۆکاری سرووشتی :

ناحیهی قووشته په بهوه جیا ده کرته وه که زهوی به کی تهختی پینچاو پینچی ههیه بهرزه کهی له نیوان (۲۸۳ - ۸۰۰) مهتر دایه له سه رناستی رووی ده ریاوه لیژیه کهی به رهو رۆژناواو باشووره به شیوهیه کی گشتی سه رباری لیژیه کی تری له ناوچهیه کی بجو وکی له باشووری رۆژئاوا ی به رهو رۆژه لات بهشی باکووری رۆژه لات ی ناوچه که له هه ره هه مووی بهرز تره وه له ۶۰۰ مهتر که مۆز نین. زنجیره ی دیده وان گرنگترین دیاریده ی بهرزی ونزمیه لی ره دا.

جگه له مه چه نندین دهشت ههیه له ناوچه که دا وه کو دهشتی (قه ره قاچین) له نیوان گوندی هه له جه ی بجو وک و گوندی بیستانه ی گه وه ، دهشتی چادریان له نیوان سه ره مزارو بیستانه ی گه وه . دهشتی خۆره سۆرک له نیوان ئۆمه ره سۆرو بیتانه ی گه وه دهشتی شینه له پالانی دهشتی نه سحابه له گردمه لا. رووی زهوی ناوچه که وای کردوه که دهشته کان پچر پچر و لیک دا براو بیت به مهش رۆلینکی چاکی هه بووه له دامه زراندنی گوندی بجو وک که مۆز له ۲۰۰ کس بیت که رۆژه که ی ۷۱٪ بوو هه ره کو له مه و پیتش ناشکرا بوو یارمه تی پهیدا بوونی تهرزی بلاوه بوو که هاوکۆلکهی پهرت بوون ۴۰ پله بوو .

جگه له ماندهی ږووی زهوی ناوچه کهوای کردوه که هالوشیوه بیت له ږووی بری بارانی کهوتو ږادهی سهرچاوه کانی ناوه. بری باران له ناوچه که ۴۰۴ ملم به لام ههلبه زین و دابه زینی زوره غوونمش سالی ۱۹۹۳ بری ۷۵۲ ملم باریوه له کاتیکدا زیاتر نه بوو له ۱۷۰ ملم سالی ۱۹۹۹. دووباره بوونهووی ووشکه سالی کاریگری ناشکرای جی هیشتهووه به سهر بهرهمی کشتو کالی له ناوچه که دا به تایه تی بهرهمه یتانی دانه و ټله، که پشت به ناوی باران ده به سستی جگه له ممش نیم حاله ته کاریگری به سهر ووشک بوونهووی خاک بووه وایکړدوه خو له کدی به ده کهوه به ستر او بیت و بهرهنکار بوونهووی رامالین نه بیت که نه ممش رووبه ره به بیابان بوون فراوانر ده کات. سه باره ت به ناوی ژیر زهوی نهوا ږادهی ناوی له سالی کهوه بو سالیکی تر ده گوری به پی بری باران، ههروه ها له بیریکه وه بو بیریکی له بهر جیاوازی قوولی و پیکهاته ی به ردی ناوچه که. ناماره کان ناماژه بهوه ده کهن که بیر له ۶۸ گوند همیه که له ۸۷٪ کی گشتی گونده کان ده گرته وه. خه سلنه ته سروشتیه کانی ږا بردو که باسکرا به تایه تی نهووی په یوه سته به ږادهی باران و ریژه ی ناوی ژیر زهوی ږهنگدانهووی هه بووه نه که ته لها به سهر ته رزو دابهش بوونی نشینگه دپهاتی یه کان به لکو به سهر قه باره و ژماره ی نشینگه کانیش.

۲- هژکاری مړی :

نه ممش خوی له فاکتوره نابووری و کومه لایه تی و رامیاریه کان ده بینته وه فاکتوره نابووریه کان که بریتیه له شیوازه کانی بهرهم ووه ده ست هیتانی به گه رختنی له پشه نگی هژکاره مړیه کان دیت که کاریگری به سهر ته رزی نیشته جی بوون له ناوچه که دا. دانیشتون پشت به چالاکی کشتو کالی ده به ستن و له خشته ی ( ) ناشنای سروشتی چالاکی کشتو کالی ده بین له ناوچه که. له خشته که دا تیینی ده که بین کشتو کالی زستانه، که پشت به باران ده به سستی زیاتر له ۵/۴ ی ږووبه ری چاندرای سالانه پک دینی. که بریتیه له چاندنی گم و جو که ږادهی بهرهم هیتان ده گوری له

ساليكوه بۆنەوى تر لەبەر جياوازی باران بارین . پشت بەسەن بەم جۆرە شینوازه له
 ئاودێری وایکردووه تەرزى نیشته جى بوون بلاره بوویت وکەشتیار لیره دا پتویستی
 به فراوانترین رووبەر ههیه بۆ چاندنی، جگه لهوهی که سەر نهکهوتنی بهرهم
 مهترسیه که بۆی گهر بارانی پتویست نهباری بۆیمش قهبارهی گوندی بچوو که .
 سهبارهت به بهرهممی هاوینه نهوا سهوزهوات بهپلهی یه کهم دیت که ریزه کهی ۸۷٪
 ی کشتوکالی هاوینه داگیر ده کات و بهروبوومی ته ماته له پێشهنگی ههموویان دیت به
 ریزه ی ۶۰٪ . نه مانەش نیشانهی کهمی بهرهم هینانی هاوینه له ناوچه که که بۆ
 کهمی ناو ده گهریتهوه . بۆ نمونه گهغه شامی و گوله بهرۆژهو کونجی که له بهرهممی
 هاوینهی گرنگن وداهاتی باشه، ههموویان تیکرا زیاتر نه له ۱۳٪ ی بهرهممی هاوینه
 . سهبارهت به لایهنی کۆمه لایهتیش، نهوا گرنگی تایهتی ههیه له لایه ن پتویست بوونی
 ژبانی به کۆمه ل که بواری خانووی تاك نادات و له بهر هه بوونی دهشتی له بار لیره دا
 چر بوونهوه سیفه تیکی دیاره سهبارهت به هۆزێکی دیاریکراو له کاتیکدا نه م
 دیاریدهیه لاوازه له ناوچه شاخوایه کان. هۆکاری ئایینی رۆلێکی چاکی ههیه له
 دامه زانندن و بهردهوام بوونی ژبانی گونده که چونکه بوونی گۆزێکی پیاو چاکێک
 ده بێته مایه ی کۆبوونهوهی خه لکی لهوی ، نمونهش گوندی (پیر داوود) که گۆزی
 پیاو چاکێکی تێدا به ههروه ها گوندی گر دمه لا و گوندی گر شهیخان .. هی تر . نهوهی
 په یوه نداره به فاکتهری رāmیارش نهوا رۆلێکی یه کجار گهوره ی هه بووه له دابه شیوونی
 نشینگه کان به تایه تی له چاره گی کۆتایی سه ده ی رابردوو له سالی ۱۹۶۸ و به دواوه
 به تال کردنی ديهاتی کوردستان له دانیشوانی به ههمووشینوازیك زۆر ناشکرا بوو .
 هه لمه ته کانی نه نفالیش سالی ۱۹۸۸ کۆتایی بوو سه بارهت به نه هیشتی ديهاتی
 کوردی . نمونه، ناوچه که له پینش سالی ۱۹۸۷ سه دوو پینج گوندی تیدا بوو له
 کاتیکدا لهو ساله ته نه ا حواری کۆمه لگای تیداما که (قودس ، قادسیه ، کهورگۆسک
 ، مزوری) بوو نه مه جگه له هه لوه شانده وه ی له لایه نی کارگیری و لکاندن به

سهنههري قهزاي ههولير . بهلام خوڤشهختانه له دواي راپههريني سالي ١٩٩١ بارو دوڤه كه گوراو بوار بو گه رانه وهى دانىشتوانى دىتهاتى درا بو گونده كانيان و له سالي ١٩٩٣ ناحيه كه سهري ههلهداوه .

خشتهى ژماره (١٥) رووبهري چاندراوو جوړى بهرهم له ناحيهى قوشته په ٢٠٠٢

المساحه	المحاصيل	المساحه	المحاصيل	المساحه	المحاصيل	المساحه / دونم	المحاصيل
المساحه	المحاصيل	المساحه	المحاصيل	المساحه	المحاصيل	المساحه / دونم	المحاصيل
٧٥٣	رقى	٣٠٠	الفجل	٤٩٦٠	الگماگه	١٤١٠٠٠	الفمح
١٢٠	بگيخ	٤٠٠	السلق	٢٨٠	الخيار	١٣٠٠٠٠	الشعير
٥٠٠	زهري النمر	٧٥	الشلغم	٨٣٠	البازنجان	٤٥٠	الباقلاو
١٥٠	الفلفل	٧٥٠	اللبانه	٨٦٥	الشجر	٤٧٠	البصل
٣٥١	المسمم	٦٥	الجزر	١٧٠	الباميا	٢٠٠	العدس
٣٥٥	الزهره	١٠٠	الحس	٢٢٤	اللوبيا	٢٠٠	الحمص

سههچاوه:

وزارة الزراعة والرى، المديرية العامة لزراعة اربيل، فرع قوشته. قسم التخطيط، خطة الانتاج الزراعى، ٢٠٠٢.

به کارهینانی هاو کیخشی دراوسیی نزدیک (الجار الاقرب) بۆ دهرخستی تهرزه کانی دابهش بوون له ناوچه که دا:

ههول نه دهین لیژدها هاو کیخشی دراوسیی نزدیک به کاربهین وه کو شیوازیکی ناماری بۆ شیکردنه وهی تهرزه کانی دی نشینی له قهزای شه قلاوه، پشت بهست بهو داتایانهی که کۆکراونه ته وه له نه خشی (۲) توانرا خشی (۲) لی پهیدا بکهین، که دووری پیشینی کراوو راسته قینه دهرده خات له نیوان هه ر خالیك و نزدیکترین دراوسیی له ناوچه که هاو کیخه کهش بهم شیوهیه پراکتیک کرا :

۱- سهنته ره ری هه ر گوندیک دیاریکرا له گهل نزدیکترین دراوسیی له نه خشی (۲). دواتر دووری نیوان هه ژمار کراوو تیکراییی دووری راسته قینه دهرخران که ۰,۵۳ بوله ناوچه که دا.

۲- بهای دووری پیشینی کراوو دهرده هتیری بهی ی :

$$de = 1 / \sqrt{p}$$

de : پیشینیکراو

P: چری دی نشینی که بهم شیوهیه دهرده هتیری: چری دی نشینی = ژماره ی نشینگه کان / رووبه ری ناوچه که

نه نجامه که ی ۲,۸۷ بوو .

۳- دواتر دووری راسته قینه دابهشی پیشینی کراوو ده کهین بۆ دهرخستی

به های دراوسیی نزدیک که ۰,۱۸ بوو. له سهیرکردنی خشیته ی

(۱۶) ده توانین تهرزی دابهشبوون ئاشکرا بکهین له ناوچه که دا.

خشته‌ی ژماره (۱۶)

به‌هاورته‌رزی دابه‌شبوون به‌یتی هاوکۆلکه‌ی دراوسنی نزیکتز

نەزەری دابه‌شبوون	بەهای هاوکۆلکە (Rn)
کۆدبوو	۰.۰۹ - ۰.۰۰
نزیکی عەنقودی	۰.۴۹ - ۰.۱۰
نزیکی هەرزەمەکی	۰.۹۹ - ۰.۵۰
هەرزەمەکی	۱.۱۹ - ۱.۰۰
لینک دوور	۲.۱۵ - ۱.۲۰

سەرچاوه: نعمان شحاذة، الأساليب الكمية في الجغرافية باستخدام الحاسب، دار الصفاء، عمان، ط ۲، ۲۰۰۲، ص ۲۰۶.

ئەم ئەنجامەش ئەوەمان بۆ دەرنەخات کە سەنتەرەکانی دی نیشینی لە قەزاکە لەپرووی دابه‌شبوونی شوێنگەیی تەرزێ نزیکیوی عەنقودی (مقارب عنقودی) نیشان دەدات . کە خەسلەتی لاوەکی تری هەیدو و لە نەخشەکەدا بە‌دیار دە‌کەوێ کە گۆندی زۆر نزیک لە‌یه‌کی تێدا‌یه‌و لە هەندیک شوێنیش لێک دوورن و هەندیک شوێنی نەخشەکە بە‌بە‌تالی ماوە‌تە‌وه .

خشته‌ی ژماره (۱۷)

تیکرای دووری پشینی کراو و راسته‌قینه له نیوان هدرخالیک و نزیکترین دراوسنی له قهزای شه‌قلآوه

ناحیه	روبره‌ک ^۱	ژماره‌ی نشینگه ^۲ (n)	کزی دورره (Ed)	تیکرای دورری رسته‌قلتر (do)	تیکرای دورری پشینی‌کراو (de)	به‌های هاو کز لکنی ناماری (Rn)	له‌زی داه‌شرون
ن. قهزا	۳۸۰	۴۱	۲۰۰.۱	۰.۴۹	۳.۳	۰.۱۵	نزیکووی عنقودی
هه‌ری	۶۱۱	۸۹	۴۵.۸	۰.۵	۲.۶۲	۰.۲۵	نزیکووی عنقودی
سه‌لاح‌ددین	۷۹۶	۸۶	۴۹.۹	۰.۵۶	۳.۱	۰.۱۸	نزیکووی عنقودی
کز	۱۷۸۷	۲۱۶	۱۱۳.۹	۰.۵۳	۲.۸۷	۰.۱۸	نزیکووی عنقودی

سه‌رچاوه:

* - وزارة التخطيط، المجموعة الإحصائية السنوية، توزيع الوحدات الإدارية ومساحتها، بغداد، ۱۹۸۷، ص ۱۰-۲۸.

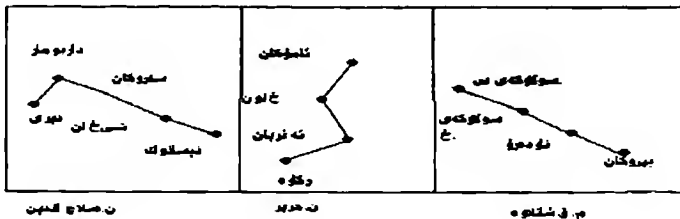
** - مرکز المعلومات الإنسانية المشتركة (JHIC)، معلومات عن محافظة اربيل، اربيل، ۲۰۰۴، ص ۱۲-۱۳.

- دۆخه‌کانی دراوسینه‌ی:

۱- دۆخی دراوسنی تاک:

لیره‌دا گونده‌کان به شیوه‌یه‌کی هیلنی راسته‌وخۆ دراوسنی ده‌بن، گوندی به‌که‌م له‌گه‌ن دووه‌مدا هی دووه‌میش له‌گه‌ن سییهدا ..هتد. نه‌مه‌ش به‌دریژایی ریره‌وی رووبار و دۆله‌کانی شاخاوی دیاری نه‌که‌وی.

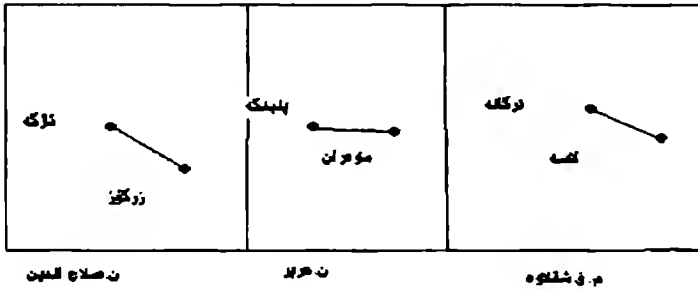
شیوه‌ی ژماره (۹) دۆخی دراوسنی تاک

۲- دۆخی دراوستی دووانه‌ی بهرامبه‌ر :

ئەمەیان لەبەل پێگاکان و دۆلی رۆوبارەکاندا بەدی دەکری کەلە دەرنەنجامی بوونی دووخالی دووانە دەبی ئەوه‌ی یدکەم دراوستی دووه‌مه‌ی دووه‌میش دراوستی یدکەمه‌ و دووری نیوانیان کەمتر دەبی له (۱ کم).

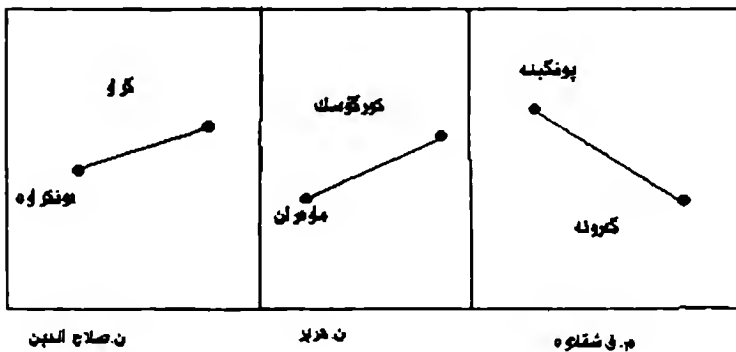
شیوه‌ی ژماره (۱۰) دۆخی دراوستی دووانه‌ی بهرامبه‌ر

۳- دۆخی دراوستی دووانه‌ی دوورلەیه‌ک :

لێره‌هه‌رچەندە هه‌ر دووخاله‌کە دوورن لێیه‌کتری بلام له‌گه‌ڵ ئەوه‌شدا دراوستین کەله‌ زۆربه‌ی شوینه‌کانی ناوچه‌کە بەدی دەکری .

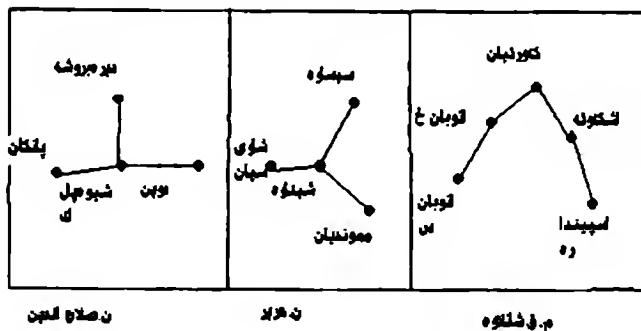
شیوه‌ی ژماره (۱۱) دۆخی دراوستی دووانه‌ی دوورلەیه‌ک

۴ - دۆخی دراوسنی همه لایه ن :

لیزه دا همدووخال و زیاتریشی ده بیته دراوسنی خالیکی دیاری کراو وه کو له شیوه ی خواره وه دیاره .

شیوه ی ژماره (۱۲) دۆخی دراوسنی همه لایه ن

هۆکاری کارتیگر دووبه سهر ته رزه کانی دابدهش بوون

۱- فاکتوره سروشتیه کان:

ئهم فاکتوره کاریگری هیده به سهر ته رزی دابدهش بوونی شوینگه کانی له رینگه ی سروشتی به رزی و نرمی پرووی زهوی و سهرچاوه کانی ناو .

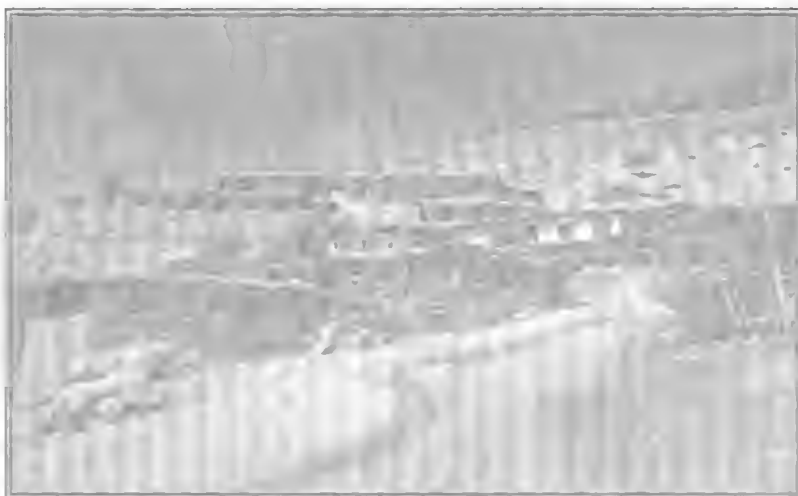
له ناوچه که ماندا به رزی و نرمی همه چه شنی تیدا به دی ده کهین ، چیاکان که به رزیان له نیوان ۱۰۰۰ - کهم له ۲۰۰۰ متر دایه پروو به ریکی چاکی ناوچه که داگیر ده کهن وه کو زنجیره چیا ی سدفین (۱۴۷۵ م) که دریزترینانه ، چیا ی میراوه ۱۱۲۱ م ، کاموسک ۱۵۷۱ م ، شکرۆک ۱۸۴۱ م ، مزگدوته ۱۱۸۸ م ، بیرهم ۱۴۲۶ م ، باباجیجک ۱۰۱۰ م ، هدریر ۱۵۴۴ م ، سپیلک ۱۴۳۷ م ، دیاریده ی تری به رزی و نرمی له ناوچه که دۆله کانه ، که ژماره یه کی باشی تیدا به وه کو دۆلی بالیمان ،

شەقلاۋە ، مزگەۋتە ، بەستۆرە ، ئازگە . ھەرۋەھا گىردىشى تىدايە لە ھەندىك شوئىنى
 ناۋچەكە ۋەكو گىردى خەلىلۆك ، بىرك ، سۆڭى جافر ، ھىلانە
 ، بىردەكش، رووتار، عملر ناغا، كىردەشىر .

سەبارەت بە دەشتىش ئەۋا لە ناۋچەكەدا يەككە لە گىرنگىزىن دەشتەكانى ناۋچەى
 شاخاۋى تىدايە كە دەشتى (ھەرىرە) رووبەرەكەى ۴۰۸ كم ۲ كۆمەلىك دۆلى تىدايە
 كە ھاۋى ناۋچەكەى پىدا دەپرات ۋەكو ماۋەران ، بەرىمىيان.

پىدەشتى چىياكان و دۆلەكانى و پىشەنگى چىياكان لەبارتىن شوئىن بۇ دامەزىراندنى دى
 لە كوردستانى عىراق بەبەرراۋورد لەگەل شوئىنەكانى تىرى دۆلەكانى نىۋان چىياكانىش
 شوئىنى پەسندى دانىشتۋانى ناۋچەكە شاخاۋىيەكانە بۇ نىشتەجى بۈۋىيان كەئەمەش
 رەنگدانەۋەى شىۋازى نىزىكەۋە بوۋى دىئەتەكانىيەتى كەلەگەل رىپرەۋى دۆلەكانى
 ناۋچەكەدا دەپران. بىروانە وئىنەى (۱۱).

وئىنەى ژمارە (۱۱) بەشكەلە گوندى گەرووتە-ناۋەندى قەزا

جىاۋازى روۋى زەۋى ناۋچەكە يارمەتى دەرۋو بۇ بىياتىنى گوندى بەتايىيەتى لە
 ناحىيە ھەرىر كە زۆرتىن ژمارەى گوندى لە خۆدەگىرئە ناۋچەكەدا بە رىئەى ۴۳ %

ی نشینگه کان لیږه دا نړیک دهبنه وه لهیه کږی له کاتیکدا چیاکان نړیک لهیه ک دهبن ، وهکو چیاکانی پیرام ، سهفین ، مزگهوته که هندیک گوند له نیوان دۆله کانیاندا سهری هلداه وهکو حوجران ، ساکه کواشیر ، کانی سپلک ، دۆلی کږی که گونديکي بههمان ناوی تیدایه. دۆلی بهستوره بهوهجیا دهکرتهوه که موركیکی دهشتی هیهو بهرزی له نیوان ۴۲۰ - ۵۵۰ متر دایه و ۳۵ گوندله خۆده گری .

سهبارت بهسهرچاوه کانی ناویش نهوايه کیکه لهو فاکتوره گرنگانهی کاریان کردووته سهر تهرزه کانی دی نشینی چونکه رادهی ناوو رووبهری گونده که دیاردهخات و هدرهها ژمارهشیان ، چونکه هدرچنده کانیوو سهرچهشمه زور بوون گوندی زیاتر دهیت و مهودای نیوانیان نړیکتر دهیت.

زۆربهی نشینگه کانی ناوچه که له رووخی رووباره کاندایلاوه دهبن لهو ناوچانهش که دوورن له رووبار شوی نشینگه کانی کاریگر دهبن به کانیاهوکان کهله جوگرافیا پی دهگوتریت شویته پهل وشیدارهکان.

نهمه له کاتیکدا زۆربهی رووباره کانی ناوچه که پشت به کانیو سهرچهشمه دههستیت . له لیکزلینهوه یهکدا وا دهركهوت کهله کږی ۱۷۶ گوند که هژمارکران ۱۴۰ گوند کانیوی تیدابوو بهواتای ریژهی ۷۹,۳٪. که ناوی نهم کانیوانهش بو کشتوکان و شوانکاری وبه کارهینانه خیرانیه کان به کار دین .

۲ - فاکتوره مرییه کان :

شتیکی سروشتیه که پهرپهری زهوی و دهشتهکان و بچوکی رووبهریان و پشت بهستیان به ناوی کانیووسهرچهشمه کان وباران، بیته مایه ی پیدا بوونی نشینگه ی بچوکی نړیک یه کږ له ناوچه کهدا . ریژهی نشینگه بچوکه کانی (که متر له ۲۰۰ کهس) له ۶۵٪ ی کږی نشینگه کانی ناوچه که ی پلک هیناه.

ناشکراشه که دی نشینی تنها رهنگدانهوه ی په یوهندی نیوان مروؤ وژینگه که ی نیه ، بهلکو داب و نهریتی کږمه لایه تیش کاریگری هیه. ههرچه ندهش مروؤ بهرو پیش

چو له لایه نی شارستانی فاکتوری کۆمه لایه تی لاواز تر ده بیټ. فاکتوره کۆمه لایه تی ه کان به وه دیار ده که وی که پیوستی بوونی ژیا نه له نیو کۆمه لدا، که لیږه دا نیشته جیوونی تا ک په سەند نابیټ. به لام له هه مان کاتی شدا پچر پچری زه وی و دژواری له ناوچه که دا رۆلی هه بووه له په یدا کردنی جوړنکی دایران له دی نشینی که نه وه ی زیاتری شی ده کات هه بوونی ویستیکی ناوچه گهری ته ی له په یوه ندی ه کۆمه لایه تی ه کاند ا. هه روه ها پیوستی بوون بو پاراستن و رو به روو بوونه وه ی که نه مانه ش ده بیټه مایه ی په یدا بوونی ته رزی نزیکه وه بووی دی نشینی .

لیږه دا رو به ری زه وی کشتو کالیش توانای بژیوی کردنی ژماره یه کی زۆرت ری دانیشتوانی نی ه بۆیه ش هه ندیک له دانیشتوانی گونده که ناچارن هه جو ل بکه نه شوینی تر که زۆر دوور نی ه له گونده که یان و له وانه شه هه مان ناوی هه لگرتی له گه ل زیاد کردنی ووشه ی (سه روو - خواروو) یا (بچووک - گه وره) هه وونه ش له ناوچه که دا زۆره وه کو (هه لاسنجی سه روو _ هه لاسنجی خواروو) یان (نه رماوانی گه وره - نه رماوانی بچووک) له وانه شه هه مان جیا بوونه وه یه له گوندی په سەن له بهر هۆکاری ناخو شی بیټ له نیوانیان که ده بیټه مایه ی ده رچوونی کۆمه لی ک دانیشتوانی و دۆزینه وه ی شوینی تر .

گه‌شه کردنی دانیشتوان له ناحیه‌ی بازیان :-

سه‌رژمیری سالی ۱۹۴۷ - ۱۹۷۷، سروشتی دینهاتی دانیشتوانی ناوچه‌که به‌ده‌ده‌خه‌ن، چونکه هیچ سه‌نه‌ریکی شاری تیدا هه‌له‌که‌وتووو به‌مه‌به‌ستی دیاریکردنی خه‌سه‌له‌ته‌کانی دانیشتوانی نهم ناو چه‌یه‌ ده‌کری پشت به‌خشته‌ی ژماره (۱۸). به‌ستین که‌تیا‌یدا ده‌رکه‌وتووو :-

- ۱- پێژه‌ی دانیشتوان ناوچه‌که له کۆی دانیشتوانی پارێزگا ۱،۹٪ بوو سالی ۱۹۴۷، به‌م شیوه‌ش به‌رده‌وام بوو تا سالی ۱۹۷۷ که ۱،۸٪ بوو.
- ۲- زیاد بوونی گشتی دانیشتوانی ناوچه‌که له‌نیوان سالی ۱۹۴۷ - ۱۹۷۷ به‌ئاراسته‌یه‌کی پێژه‌تێفانه‌ رۆیشه‌تووو. بۆ‌ئونه‌ زیادبوونیکی دانیشتوان رۆویدا له‌نیوان سالی ۱۹۴۷ - ۱۹۷۷ که (۸۲۲۳) که‌س بوو پێژه‌ی ۱،۸٪ کۆی زیاده‌ی پارێزگای گرتوه‌ که (۴۶۴۱۵۷) که‌س بوو.

خشته‌ی ژماره (۱۸)

ژماره‌ی گوندو دانیشتوان له ناحیه‌ی بازیان و پارێزگای سلیمانی

پارێزگای سلیمانی				ناحیه‌ی بازیان				سال
کۆ	شارنشین	دینهاتی	گونده‌کان	کۆ	شارنشین	دینهاتی	گونده‌کان	
۲۲۶۴۰۰	۵۶.۵۶	۱۷.۳۳۵	۸۴۴	۴۲۰۰	---	۴۲۰۰	۳۶	۱۹۴۷
۳۰۴۸۹۵	۷۹۶۳۵	۲۲۵۲۶۰	۱۴۰.۶	۵۴۷۹	---	۵۴۷۹	۴۱	۱۹۵۷
۳۹۹۷۶۸	۱۲۷۷۳۲	۲۷۲۰۳۶	---	۸۴۸۸	۱۶۰	۸۲۸۷	۴۱	۱۹۶۵
۴۵۸۶۲۷	۱۷۴۹۲۸	۲۸۳۶۹۹	۱۴۶۳	۹۳۳۷	۲۸۸	۹۰۴۹	۵۳	۱۹۷۰
۶۹۰۵۵۷	۳۲۵۶.۲	۳۶۴۹۵۵	۱۸۷۷	۱۲۴۴۳	۳۸۲	۱۲۰.۶۱	۵۸	۱۹۷۷

سەرچاوه/

- وزارة الداخلية، مديرية النفوس العامة: سجلات تعداد السكان لعام ۱۹۴۷: لواء السلیمانية/مجلد ۳، ص ۱۵۹. وزارة الشؤون الاجتماعية، مديرية النفوس العامة، سجلات تعداد السكان لعام ۱۹۵۷، لواء السلیمانية.
- وزارة التخطيط: كتاب التعداد السكاني ۱۹۶۵.
- خلاصة الحصر الاول للسكان لعام ۱۹۷۰، ص ۷.
- سجلات تعداد السكان لعام ۱۹۷۷: الجداول الاساسية، رقم ۲.

۳- له کاتی هه ژمارکردنی زیاد بوونی دانیشتوان وه کو ټیکرای سالانه، نهوا یه کسانه به (۲۷۵) کس وگهر نهم ټیکرایهش وه کو ریژهی گورای سالانه هه ژمار بکری ده گاته ۳،۷٪ کس که زیاتره له ریژهی گورانی پاریزگا، که ۲،۶٪ بوو. دابهش بوونی شوی نیښنگه گونديه کان :-

سهرژمیری سالی (۱۹۷۷) نهوی دهرخستوه که (۵۸) نیښنگه ههیه لهم ناوچهیه و له کاتی دابهشکردنی به سهر رووبهیری یهک (کیلومهتری دوو جا) وجارانی سه ددی بکهین نهوا چری دی نیښنی به دهرده خات که (۱،۵٪) گوند/کم ۲ بووه، به واتایه کی تر ههر گوندیک (۳) کم ۲ به دهرده که وی. له کاتی به راوردکردنی نهم ریژانه به پاریزگا، که ۱۱٪ گوند/کم ۲ بووه، یاخود (۸،۹) کم ۲ به ههر گوندیک، نهوهمان بو ناشکرا ده بیت که نهو ناوچهیه چری دی نیښنی به رزه ونه مهش بو نهوه ده گه ریته وه که خهسلته جوگرافیه کانی (سروشتی و مروی) به شیوه کی پوزه تیفانه کاریان کردوه بو بهرز کردنی چری دی نیښنی.

سه بارهت به دابهش بوونی شوی گونده کان نه خشی ژماره (۴) هندیک خهسلتهی گشتی دابهشبوون ناشکراده کات. گونده کانی په رتوبلاو بوونه ته وه به سهر هه موو رووبهیره که به شیوه کی ریکویک بهی نهوی له لایه که کو بیته وه جگه له لایه کی تر. نه مهش راستی دابهش بوونی چالاکی فاکته ره کانی راکیشانی جیشینی دهرده خات له لایه نی سروشتی وه کو خهسلته کانی رووی زهوی و سهرچاره کانی ناوو خاک و فاکته ره مرزیه کان. که له وانه یه لایه نی تابووری له پیشه نگیان بیت. تیښیکردنی نه خشی ژماره (۵) و (۶) و به راورد کردنیان له گه نه خشی ژماره (۴) په یوه ندی شوی پیڅگی گونده کان به دهرده خات چونکه ناشکرایه که مروؤ چاکترین جیڅگه (Site) هه لده بزیرت بونیشته جیوون. له نه خشی کانش وا دهرده که وی که چاکترین پیڅگه لهم ناوچهیه پیشه نگی چیا کانه (مقدمات الجبال) که به که می لیژی دهناسری نزیکه له دؤل ودهشت. به شیوه نهم ناوچانه خاکی به بیت و شیداره، نزیکه له کانی وکانیاوه کان

م شوبانده ده رده كهوى له بهر هو كارى جيمورفولوجى. ئهوانه باسكران هممورى
 نى سهره كين و پتويستن بوجالاکى كشتوكالى كه چالاکى سهره كى دانىشتوانى
 دىپهاته .

نەخشەى ژمارە (٤) دابەشبوونى گوندەكان

رووى زهوى

نەخشەى ژمارە (٥)

نەخشەى ژمارە (٦) سەرچاوه كانى ناوو

دابەشېوونى قەبارەى نېشىنگە دېھاتىيە كان :-

بەمەبەستى زانىنى رېزبەندى قەبارەى نېشىنگە گۈندىيە كانى ناحىيە كە ئەو

پىنـــــوۋەرانەمان وەر گرتوۋە:-

-كەمىر لە (۵۰۰) كەس (گۈندى بېچووك)

- (۵۰۰ - ۱۰۰۰) كەس (گۈندى ناۋەندى)

- (۱۰۰۰) كەس زياتر (گۈندى گەۋرە)

لە رۆشايى ئەم پىنۋەرانە دەر كەوتوۋە كە ناحىيە كە بەۋە دەناسرى گۈندى بېچووكى
زۆرە. لە خىشتەى ژمارە (۱۹) دەر دەكەۋى كە (۹۵٪) گۈندە كانى ناحىيە كە دانىشتوانى
كەمىرە لە (۵۰۰) كەس. بەلكو ھەندىك نېشىنگە ژمارەى دانىشتوانى (۹) كەس و
(۲۷) كەس و (۳۱) كەسە لەم گۈندانە "كانى شىتان" و "اللەقولى" و "شىخ خدر" و
"سەرچاۋە"، خانوۋە كانىش لەنىۋان (۲ - ۱۲) خانوۋەئەو گۈندەش كەلە (۱۰۰۰)
كەس زياترە گۈندى "بارىكە" بولمەۋاۋچەى خۆرئاۋاى لەسەر رۈۋبەرىكى پان و بەرىن
و كۆمەلە گۈندىكى بېچووك دەۋرى داۋە و دىارە ئەو گۈندەش پىشەيەكى
خىزمەتگوزارى ھەيە كە پىشكەشى ناۋچە كانى خۆرئاۋاى ناحىيە دەكەت لەكاتىكدا
ناۋچە كانى خۆرئاۋا پىشت بە سەنتەرى ناحىيە كە دەبەستى كە دەكەۋىتە سەر رېنگاى)
سلىمانى - كەركوك) .

خشته‌ی ژماره (۱۹)

رېژېمندی قه‌باره‌یی نشینگه گونډېه‌کانی ناحیه‌ی بازیان و پارېژگای سلیمانی

پارېژگا	بازیان	رېژېمندی
۱۲۴۱	۳۵	کومتر له ۲۰۰ کس
۴۸۹	۲۰	۴۹۹-۲۰۰ کس
۹۶	۲	۹۹۹-۵۰۰ کس
۲۶	۱	۱۹۹۹-۱۰۰۰ کس
۱	---	۲۰۰۰ زیاتر
۱۸۵۳	۵۸	کټ

سدرچاوه/

نتایج التعداد العام للسكان ۱۹۷۷، جداول ۳، سجلات اساسية غير منشورة.

تهرزی نېشته‌جی بوون و هوکاره کارلینک‌دووه‌کانی :-

جوگرافیزانه‌کان دینشینې به‌سی‌تهرز دیاری ده‌کهن که : بټاوه‌بوو جه‌نجال و پټر بټاوه. له‌ناوچه‌ی بازیانیش نشینگه‌کان وه‌کو له‌نخسته‌ی ژماره (۴) دیاره، تهرزی به‌که‌میان وه‌ر گرتووه به‌لام له‌گمل نه‌وه‌شدا ده‌کری تییینی نه‌و ناوچانه‌ی خواره‌وش بکری :-

- ناوچه‌یه‌کی کټوونه‌وه‌ی سهره‌کی له‌باشور به‌تابیه‌تی باشوری خوړه‌ه‌لات.

- ناوچه‌یه‌کی کټوونه‌وه‌ی لټاوه‌کی له‌و پټری باکوری ناوچه‌که .

- ناوچه‌یه‌کی که‌م گوند له‌به‌شی ناوه‌راستی ناوچه‌که .

خه‌سله‌تی س‌رووشتی و مرۆیه‌کان رۆلینکی کاریگه‌ریان هه‌بووه‌له دیاریکردنی نهم تهرزانه، له‌م فاکته‌رانه‌ش :-

فـاـكـتـهـرى سـرـوشـتى:-

سەرچاوه كانى ئاوله پىشەنگى ئەو فاكتهرانەيە كەوتىنەي تەرزى نىشتەجى بونيان لەم ناحىيە ديارى كىردووه، ئەم پەيوەندىەش لە تىيىنكىردنى ھەردوو نەخشەي نىشىنگە كان وسەر چاوه كانى ئاو بەديار دەكەوى چونكە پىنگەي نىشىنگە كانى ھەمان پىنگەي كانى و كانياوہ كانە يان لەنزىكىەتى. ئەم پەيوەندىەش سىروشتى بەرزى و نزمى سەخت سەپاندوويەتى، چونكە وايكردوہ ئەستەم بىت پىشت بە پروبارى (تايىنال) و جوگەي (ناوى بازىان) و جوگەلە كانى ترى كەلەدۆلى تەسكو قولە بىەستى، بۆيەش دەبىرنى كە پىنگەي نىشىنگە كان كاريگەر نەبووہ بە درىز بونوہوي جوگە ناويە كان، بۆيەش دانىشتوانى ناوچە كە بۆ چالاکى كشتوكالى پىشتيان بە كشتوكالى دىمى بەستوہ و ەرزى زىستانىش و ەرزى سەرەكى چاندنە لەلايان و ەروہا بەروبوومى زىستانە داھاتى سەرەكياە. بۆ نمونە تىكرای روبرەي چانراو لە سالىكدا (۹۲۸۰۰) دۆغە لەناحىە كە و چاندنى گەم و جو لە زىستاندا (۷۵۰۰۰) دۆغە كەريژەي (۸۰.۸٪) پىكىدیتی لە تىكرای روبروبرەي چاندرارو لە سالىكدا. لەكاتىكدا بەروبوومى ھاوينە رىژەكى بچووك دەگريتموہ لەوانەش: توتن كە (۱۰۰۰) دۆم دەگريتموہ و سەوزەوات (۱۶۰۰) دۆم بىرنج (۲۰۰۰) دۆم. گومانىش لەوہ دانىە كە ھەر پرۆژەيەكى بەرەو پىشەردنى كشتوكالى ھاوينە دەبىت بە دىراسە كردنى توانای دابىن كردنى ئاو لە كانياو بىرە كان و جوگەلە ناويە كان دەست بى بکات .

بەرزو نزمى ناوچە كەش رەنگدانەوي ھەبووہ بەسەر جوړى خاك لەرووى خەسلەتە كىمياى و فیزیایە كان، چونكە خاكە كە جىسى تەنكە و چەند بەرەو چىاكان بىرۆين تەنكتر دەبىتموہ، لەبەر ھۆكارە كانى دامالین بەتايبەتى دامالینی ئاوى ئەوا خاكە كەي لە دۆلە كان و پىشەنگى چىاكاندا كۆبۆتموہ ئەو خەسلەتە جىمۆر فۆلۆجىيانەش كاريگەر بووہ بەسەر كەمى زەووى لەباربۆ كشتوكال كردن و دابەش بوونى بەشۆيەيەكى پىچر پىچر، كە ئەمەش رىنگرە لەبەردەم بەردەستكردنى توانستى كىلگەي فراوان.

شۆپىيى ناھىيە بازىيان لە نىوان ناوچەى شاخاوى واىكردووه زەوى تەخت و كەم لىژ، كە بوارى كشتوكال كەردن دەدات پەچرەچەرۆبەيەك نەبەسزاوېت ورووبەريان كەم بىت، بەم شىۋەش ئەم حالەتە تەنھا بىژىۋى گوندى قەبارە بىچوك دەدات بەتەنھا. خەسلەتە كانى پرووى زەوى نەخشەى ژمارە (۵) بەدەرى دەخات. ناھىيە كە بەشىۋەيكى گىشتى دەكەۋىتە ناوچەى شاخاوى و سنورى كارگىرى لەگەل زنجىرە چياكان دەروات و بازىيان كە دۆلىكى نىوانىانە چەندىن جۇگەو چەندىن گەردو تەپۆلگەى بىچوكى تىادايە . زنجىرە چىاى بازىيانىش كە ناوچەى دەركە كە كانى چياكەم ئالۆزەكان پىك دىتى كەلەدۆلى سىروان لە نىك لىقى دىوانە دەست پىدەكات بەرەو ئاراستەى باشورى خۆرەلەت بۆ باكورى خۆرناوا دىت تابزر دەبىت لە دوورى (۱۶) كەم لەزى بىچوك ئەو زنجىرەش بەچىاى لىژ دەست پى دەكات وەكو چىاى زەردە (۱۷۷۱ م) كە دەربەندى سەگرە لەدوورى (۴۸۹) كەم لەزى سىروان دەپىت. لەبەر سىرووشى بەرزوو نىزمى ناوچەكەودابارىنى بەفرو باران بەتىكرى سالىانەى زىاتەر لە (۷۰۰) مىلم وچالكاكى فاكىرە جىمىۋر فۆلۇجىەكان، كانىاسەرچەشمەكان بىلەو بوونە لەناوچەكەو ناوچەى شاخاوى ھەرىمى كوردستان بەشىۋەى گىشتى، ئەو كانىانەش پىگەى گوندەكانىان دىارىكردووه ھەروا قەبارەو تەرزى دابەش بوون وچرى دانىشتوانى بەشىۋەيەكى گىشتى .

فاكتەرە مەزىيەكان :-

لەپال فاكىرە سىرووشىەكان فاكىرە مەزىيەكان كارىگەريان ھەيە بەسەر تەرزى دابەشبوونى نشىنگەكان لەرىنگەى ھۆكارى ئابورى و كۆمەلايەتى ھۆيەكانى گواستەو ھۆكارە ئابورىەكان كە لەشىۋازى بەكارھىتان وچۆرى بەروبووم و بەگەرخستى زەوى دەگرىتەو، لەپىشەنگى فاكىرە مەزىيەكان دى. لەم روانگەيەو دانىشتوانى ناوچەكە پىشت بەچالكاكى كشتوكال دەبەسن، كە ئاياچاندنى بەروبووم بىت يان بەخىۋەردنى ئازەل

نابوریکی کشتوکالتیهوپیشت بههۆکاره سروشتیهکان دههستی لهکاتیکدا فاکتیره
 مرۆیهکان رۆلیکی نهوتویان نه. پوی زهوی سهختیش پهنگدانهوی خوی هیه
 لهپرشو بلاوی زهوییه چاندراوهکان وروبهری بچوکی وزههتی بهکار هیتانی
 نامیری کشتوکالتی . بچوکی وروبهری کینگهی کشتوکالتی پهنگدانهوی ههبووه
 لهسهربچووکی قهبارهی گوند. بۆیهش بونی گوندیکی بچووک لهپان گونده
 گهوارهکۆنهکه زیاتر بۆ لاوازی توانستی زهوی دهگهڕێتهوه بۆ بهخێوکردنی دانیشتهوانی
 زیاتر لهپادهی خوی ههروهها کانیهکمش ئهو تواناییهی نه. ژمارهی کشتیارهکان
 ۱،۱۸۰ کس بوو کهلهسهربزهوویکی کشتوکالتی کار دهکهن وروبهرهکی
 ۱۰۸،۱۲۵ دۆغه . ئهوهش بهلگهی ئهوهیه کهژمارهیکی زۆر لهدانیشتهوانی کاری
 شوانکاری دهکهن وله وهرزی هاویندا دهچنه لوتکهی شاخهکان و بهرزایهکانداو له
 زستاندا دهچنه خوارهوه بۆ دهشت ودۆلهکان لهگهرانیان بهدوای لهوهپرگا. ئهو
 ئازهلانهشی بهخێو دهکهن بریتیه له مهرو بزن بهشیوهی سههرهکی. سهبارهت بهفاکتیره
 کۆمهلایهتیهکانیش لهولایهنهوه کاریگهیره کهپۆستی بوون بهژبانی کۆمهلهل لهنیو
 گوندهکهدا نیشتهجیبونی داپراو بهدووردهخات کهنیشانهی ئازادی کۆمهلایهتیه وهک
 ئهوهی لهئهوروپا دهبینرێ . بارودۆخی ناآرام ونهمانیی ئاسایش له پێش دامهزراندی
 دهولهتی عێراق کاریگهری زۆری ههبوو له مانهوهی ئهو شیوازه له کۆمهله کهئوهوش
 گرنکه بۆ دامهزراندنی کینگهی بهکۆمهله که باشترین شیوازهستهپهر دهکات بۆیهگه
 خستنی زهوی بۆ کشتوکال کردن. لهبهرنهبوونی پلانی کشتوکالتی زۆرجار ململانی
 لهنیوان کشتیارهکان و شوانکارهکان سهری ههڵدهدا بۆیه پێویست بوو ژبانی بهکۆمهله
 ههیهت له سنورنکی دیاری کراودا. دۆلهکان و نیوان چیاکاندا ریگهی گواستهوهی
 سههرهکی ولایهکی لهنیوان گوندهکان پێک دێنێ وگوندهکانیش بهزۆری لهجیگای
 دوور له ریگا سههرهکیهکان ئاکنجهن له بهر بارودۆخی باسکراو لهمهوپیش .

خانـووـی دښهـاتی:—

جوگرافيزانه کان بابه خيان داووته خانوی دښهاتی له پرووی ته رزی دابهش بوونی و شیوازی بلبوونی و که رسته ی بیاو نه خشی و نهو بارو دڅخه ژینگه یی که کاریگر بووه به سهری و پولیکی بهرچاوی گیراوه له دامه زرانی، لیږه دا (رود فیلد) وای ده بیټ که دیراسه کردنی خانو و امان لیده کات شاره زای هه لسو که وتی ژبانی هه کومهلگایه ک بین، وه کور دیار ده یه که له دیار ده کانی ناو یته بوون له نیوان ژینگه و مروؤ . خانوی دښهاتی له ناوچه ی بازبان شیوازیکی دیاری کراوی و هرنه گرتووه یان ناراسته کی جیا که ره وه. چونکه له ههر شوینیکی جوتیار دابه زیټ خانوه کانیان له نریک سهر چاوه ی ناو یا زهویه کی کشتو کالی دامه زراندووه، بهم شیوهش سیستمی نه ندازه یی دیاری کراو نه و ابکات رینگای نیوان خانوه کان و شیوه ی خانوه کان ریکو پټک بیټ. تیټینی ده کری که جوتیاران له ناوچه شاخویه کاند له کاتی دامه زراندنی خانوه کانیان بهرو پرووی باشور ده یکه نه که هه تاوی بهر ده که وی و دوور ده که ونه وه له ناوچه کانی که بای لی هملدی و سارده. لمم ناوچه ش خانوه کان کؤده بنه وه و بهیه که وه لکیتراون و ته رزی کؤوه بو و هره ده گری له ناویه ک گوندا، له کاتیکدا خانوه کان له ناوچه کانی ناوه راست و باشوری عیراق به ته رزی بلاوه بو و ده ناسری .

پنکهاته ی خانـووـی دښهاتی:—

ساده ترین خانووی دښهاتی ده کری خانویه کی تاك بی که پنکهاتووه له ژوورنک که کهشتیار وه کو دالده یه که بوخوی و خیزانی به کاری ده هیټی و هه ندی جاریش له موانه به نازهل و بهروبو میشی تبادا هه لگیری. هه رچه نده قه باره ی خیزانیش گه وره بیټ ژووره کان زیاتر ده بیټ و پروویه ی خانوو گه وره تر ده بیټ وه کو ده رنه غامیټکی جیابوونه وه ی خیزانه تازه کان له خیزانه سهره کیه که گورانکاری له قه باره ی خیزاندا رووده دات که زیاتر بهرو بچوک بوونه وه ده بیټ. هه روا زیادبوونی دانیشنوان زور جار واده کات ژماره ی خانوه کان زیاد بیټ. خانوی دښهاتی له ناوچه ی بازبان چه ند

ژووریک له خړ ده گړت که ده گوځې له گمل توانای نابووری که شتیار جگه له بوونی
 حهوشیک له ناوه راستی خانووه که . حهوشه که یارمه تی نالوگور کردنی هه واده دات بړ
 فینک کردنه وهی خانووه که له هاویندا و له زستانیش واده کات تیشکی خور
 له ژووره کان بدات سهرباری نه وهی شوینی نووستنی خیزانه که به له هاوین له وانه شه
 بړاگر تنی ناژه لیش به کار بهتری. خانووه کانی بازبان به وه جیاده کرته وه که دوو ژور
 یان سی ژور هه یه وله ناوه راستی به شیکې سه قف گیراوو هه به که وه کو هؤل به کاردیت
 هه ووه ها هه یوانیک هه به که نه ندامانی خیزانی تیدا داده نیشت . زور بهی ژووره کان
 کون وشوینی کراوهی باز نه بی یان چوار گۆشه ده گړته خؤل به پال په نجه ره به کی بچووک
 له کاتیکدا ده رگاگان بچووکن . بویه ش نهو ژوورانه تاریک ده بن له کاتی رۆژدا. که می
 و بچوکی په نجه ره و ده رگاگان بۆ کۆمه لیک هۆکار ده گهر ته وه له وانه نزمبوونه وهی
 پلهی گهر می له زستان و هه لکردنی بای سارد له پال ده سترگرن له تیچوونی خانوو
 شاره زانه بوو له لایه نی ته کنیکی بینا کاری. خانوه کان لیره دا به شیهی ریز ریز دروست
 ده کرین که مروؤ ده توانیت به ناسانی گوزهر بکات له سهر بانه کان تاده گاته
 رینگایه ک. زور جاریش گونده کان دۆلینک ده یانبری له ناوه راستدا، بویه ش خانوه کان
 له هه ردو لای داده مه زری له پال چیا که دا و به رامهر یه کترین .

بیان کردنی خانوو ده که وینه نه ستوی خیزانه که، که قه باره که ی رۆلی تیدا ده گیرې له گمل
 یارمه تی دانی که سه نزیکه کانی وله لیژایه کانی به ره و باشور داده مه زری له کاتیکدا
 پشتی خانووه که ده چیه ناو زهوی تانیوهی لهو ناراسته ی بای سارد
 هه لده کات. ناشکراشه نهو شوینانه ی به ره و پرووی باشورو خور ناوایه و تیشکی خوری
 زیاتر به رده که وی لهو شوینانه ی به ره و پرووی باکوری خوره هلاته ، بویه ش خانووه کان
 له ناوچه شاخوایه کاندایه شوینانه بیناده کری که به ره و رۆژه و له به رزیه کی
 دیاریکراودا. نه م حاله ته ش وای کردووه که خانووی دیهاتی دیمه نیکی تاییه تی

وه گريت، چونكه پشټى خانووه كه له دهروه زوړ بهرز نيه له كاتيكدا له ژورووه دا ده گاته چهند مەترى .

كه مرسته ى بيناكارى :-

پنكهاته ى خانوى ديهاتى و كه مرسته ى بيناكارى په پوهندى به هيزى ههيه به ناستى نابوورى و مه به ست له بينا كړدن و شتوازي ژيانى. ديهاتيه كان پشټ به ژينگه ى خومالى ده به ستن بو ده سته به كړدنى كه مرسته ى بينا كړدن بويه ش سدير نيه كه زوړ به ى خانووه كانى ناحيه كه به خول و گل و به رد دروست كراون . له پال كاريگه ى ژينگه ى خوماليش له بنيادناني خانوو ، نهم كار ه پويه سته به مه وداى بوونى كه مرسته كهو تيچوونى گراسته وه ى. چونكه له وانه يه خه لكى گونده كه خانووه كانيان بهو كه مرسته به كن كه له شاردا ههيه و باشره ، به لام نه رپته كه نه وهايه كه خانووه كه له خشت دروست بكري لهو شوينه ى گل ههيه و دار درووست بكري له دارستانه كان و له به رد درووست بكري كه هيج كه مرسته به كي تر نيه جگه له وه . تييينى ده كرى كه به رد كه مرسته به كي سهره كي بينا كړدنه له ناحيه ى بازبان ، به رده كانيش به قور يان گه چ ده خرپه سهر يهك و كونه كانيان پرده كړپته وه پي . گرنگى به كار هيتاني به رد ليړه دا ته نها نه وه نيه كه زوړه لهم ناوچه ويه ، به لكو له بهر بهر گرپكردنه له شيدارى و باران . له پال به رديش خشت به كار ديت له و ناوچانه ى ته ختايى و نزمه بويه ش رپزه ى بينا ى خشت هاوشپوه ى به رده . له خشته ى (٢١) بومان ده رده كه وي كه به رد كه مرسته به كي سهره كي بينا كړدنه ، چونكه له (٤٨ %) خانووه كان بهو بنياد تراوه له كاتيكدا نهو رپزه (٢٧ %) بووه له ديهاتى پارترگاي سليمانى . بيناكارى خشت له پارترگا (١٢ %) بوو له ناحيه ى بازبان ٩٧ ، ٩ % بوو . له لايه كي تره وه رپزه ى نهو خانوانه ى كه خيوهت و رشال و كوخن سى نه وهنده ى پارترگاي سليمانى بوو . نه وه ى جينگاي نامازيه ليړه دا نه وه به كه جياوازي زوړ هاته دى له جوزى كه مرسته ى بينا له نيوان ماوه ى سالانى (١٩٦٥ - ١٩٧٧) ، چونكه له كاتيكدا سهر ژميرى (١٩٧٧)

نەو دەسلێنی که نزیکه کی ناشکرا هیه له به کار هێسانی بهردوو خشت، بهلام له سالی (۱۹۶۵) جیاوازی زۆر نیشان ده دات ، بو غونه بیناکاری خشت (۹۹٪) کزی گشتی خانووه کان بوو بینای بهردیش کم تر بوو له (۰,۳٪) پروانه خشتهی (۲۱) ، نهمهش حالهتیکی نهمازهو ناسملێنی له بهر نهو هوکارانه :

۱- بناغه ی خانووه کان زۆر جار به بهر ددروست ده کریت دواتر به خشت، بۆیه وه کو نهو دیاره که خشت بیت .

۲- بیناکاری بهرد زۆر جار به قور داده بۆشری، بۆیهش وه کو بیناکاری خشته .

۳- ههلهو که موکوری داتا کان (۱۹۶۵) له بهرناله باری بارودۆخی ناوچه که له و کاته دا وایکردوه داتا کان به خه مالدن بیت نه ک به واقعی .

خشتهی ژماره (۲۱)

خانوی دێهاتی له ناحیه ی بازبان و پارێزگای سلێمانی به پێی که رهسته ی بینا له

ماوه ی (۱۹۶۵-۱۹۷۷)

یه که چیشیه کان %				که رهسته ی بینا
۱۹۶۵-۱۹۷۷		۱۹۶۵-۱۹۷۷		
ناحیه ی بازبان		پارێزگای سلێمانی		
۴۸.۳	۰.۳	۲۷.۱	۲۳.۷	بهرد یا که پروچ
۴۷.۹	۹۹.۷	۷۱	۷۰.۳	قور یا خشت
۰.۱	---	۰.۴	۴.۹	کوخ یا سه ریفه
۳.۵	---	۱.۲	۱.۱	خیهوت یا ره شان
---	---	۰.۰۴	---	خانوی لاما ده کراو
۰.۲	---	۰.۲۶	---	جوزی تر

خشته‌ی ژماره (۲۲)

خانووی دېهاتی له ناحیه‌ی بازیان به پتی کهره‌سته‌ی بینا له سالی (۱۹۷۷)

کهره‌سته‌ی بینا	ژماره‌ی به‌که‌کان	به‌که جینشپه‌کان %
بهرد یا کهریروچ	۸۹۸	۴۸,۳
قور یا خشت	۸۹۲	۴۷,۹
کوڅ یا سهریغه	۱	۰,۱
خبره‌ت یا ره‌شمان	۶۶	۳,۵
خانووی ناماده‌کراور	۱	---
جژری تر	۳	۰,۲
کۆ	۱۸۶۱	۱۰۰

سهرچاوه/

- وزارة الداخلية، مديرية الاحوال المدنية، الجداول الاساسية لنوع المسكن الريفي لعام ۱۹۶۵.
- وزارة التخطيط، نتائج احصاء السكان لعام ۱۹۷۷ (جدول ۲) غير منشور.

دوڅی جی نشینی له ناحیه‌ی بازیان :-

دیاردې دى نشینی گرنګه کی بهر چاوی هیه له پڼګه‌ی گونجاندنی له گه‌ل ناراسته‌ی نابووری و کومه لایه‌تی بۆ به‌ره‌ویش چوونی ژیانی دانیشتون و بهو پیته‌ی که بنچینه و نامانجی به‌ره‌پندان که ده‌ولت هه‌ولتی بۆ ده‌دات. گومانیش نه که فراوان بوونی خیزانی تازه، جګه له به‌رده‌وام بوونی نیشته‌جیبون شوانکاره‌کان واده‌کات دیاردې جینشینی گرتنکی په کجار مه‌ترسیدایت. جینشینی دېهاتیش که له به‌ره‌پدابه‌شیکه له به‌ره‌پدانی دېهاتی و جیاناکریته‌وه له ژیانی رۆژانه‌ی که شتیار له کیلګه‌و زهویه‌که‌یدا ، سهره‌رای نه‌وه‌ی که مانه‌وه‌ی دینشینه‌کان له چوار چپوه‌ی گوندی بچوک و دابراو دیارده‌یه کی کومه لایه‌تی نه‌ویسته‌و له گه‌لیدا ناکرئ هیچ پرۆگرامیکی چاکسازی پراکتیک بکرئ که مه‌به‌ستی گۆرانکاری و به‌ره‌ویش چوونی توانسته‌ شارسنانه‌کانیان بیت. له ژیر رۆشنایی نه‌وه‌ی باسکرا دوڅی جینشینی دوو ناراسته‌ی هیه :
به‌که‌میان : تاییه‌ته به‌ته‌رزی دابه‌شبوونی جوگراف نشینګه و خانووه‌کانی .

دووه‌میان : تایه‌ته به‌پویتی بوونی به‌رده‌وام بۆ خانوو که بگوئجی له‌گه‌ل پنداویستیه‌کانی مروؤ و خیزانه‌که‌ی .

بۆنه‌وه‌ی باشو شاره‌زای پویتی دانیش‌توان بین بۆ خانووی دێهاتی لی‌ره‌دا باسیکی به‌ره‌و پش چوونی جینی‌شینی ده‌که‌ین له‌ناحیه‌که‌.

به‌ره‌و پش‌چوونی دیموگرافی دۆخی جینی‌شینی: -

له‌ژێر رشنایی داتا‌کانی تایه‌ت به‌ دانیش‌توان و خانوو بۆ ماوه‌ی نیوان سالانی (۱۹۶۵ - ۱۹۷۷) واده‌ر که‌وتوه که ناهاوسه‌نگیه‌کی زۆر هه‌یه له‌ناحیه‌که له‌نیوان زیاد بوونی خیزانه‌کان به‌رامبه‌ر زیاد بوونی خانوو. بۆ غۆنه‌ سالی ۱۹۶۵ ژماره‌ی خیزانه‌کان (۱۴۰۸) خیزان بوو له‌کاتی‌که‌دا ژماره‌ی خانوو (۱۵۱۳) بوو ، به‌و شیوه‌یه‌ش ده‌رئه‌که‌وی که‌ زیاد بوونیک له‌ژماره‌ی خانوو هه‌یه ، که نه‌وه‌ش راست نیه به‌ قه‌ده‌ر نه‌وه‌ی که‌م و کورێ. داتا‌کانه له‌ هه‌ژمار کردنی ژماره‌ی دانیش‌توانه به‌شیوه‌یه‌کی وورد بین .

له‌سالی (۱۹۷۰) ژماره‌ی خیزانه‌کان که‌یشته (۱۷۴۷) خیزان ، به‌ واتای ۴.۸٪ سالانه له‌کاتی‌که‌دا نزم‌بوونه‌وه‌یه‌ک روویدا له‌ ژماره‌ی خانوو که‌نه‌وه‌ش بووه‌ مایه‌ی په‌یدا‌بوونی پویتی به‌خانوو به‌رپژه‌ی (۱۹٪) نه‌و پویتی‌ه‌ش به‌رده‌وام به‌رز بووه‌وه له‌سالی (۱۹۷۷) ، چونکه‌ ژماره‌ی خیزانه‌کان بووه (۲۲۶۵) خیزان ، به‌رامبه‌ر (۱۹۰۸) خانوو به‌واتای پویتی به‌رپژه‌ی (۱۶٪) .

ده‌کرێ بلی‌ین ماوه‌ی نیوان (۱۹۶۵ - ۱۹۷۷) زیاد بوونیک ناشکرای دانیش‌توانی گرت‌ه‌خو به‌رپژه‌ی (۳.۹٪) و ژماره‌ی خیزانه‌کان له (۵٪) زیاتر بوو له‌کاتی‌که‌دا ژماره‌ی خانوو‌ه‌کان رپژه‌ی (۲.۲٪) بوو. دیارده‌یه‌کی نه‌وها بی‌گومان پویتی کارکردن بۆ که‌م‌کردنه‌وه‌ی ناهاوسه‌نگی نیوان خیزان و خانوو پویتی بۆی دیتیه‌ ناراه‌و بۆ مسوگه‌ر کردنی به‌شی هه‌ر خیزانیک له‌خانوو، جگه‌له‌ زانیی راده‌ی پاکو خاویی خانوو‌ه‌کان بۆ ژیا‌نی مروؤ .

خشته ی ژماره (۲۳)

دوخی نیشته جیبون له ناحیه ی بازیان له ماوه ی (۱۹۶۵-۱۹۷۷)

ژماره ی دانیشتون	ژماره ی خیزان	ژماره ی یدکه جیشینه کان	سال
۸۴۴۷	۱۴۰۸	۱۵۱۳	۱۹۶۵
۹۳۳۷	۱۷۴۸	۱۴۱۲	۱۹۷۰
۱۲۴۴۳	۲۲۶۵	۱۹۰۸	۱۹۷۷
٪۳،۹	٪۵،۱	٪۲،۲	ریژه ی زیادبون له ماوه ی ۱۹۶۵-۱۹۷۷

سرچاوه/

- وزارة الداخلية، مديرية الاحوال المدنية العامة، نتائج تعداد السكان لعام ۱۹۶۵ السجلات الاولى نوع المسكن الريفي
- وزارة التخطيط، الجهاز المركزي للاحصاء، خلاصة نتائج حصر السكان لعام ۱۹۷۰ محافظة السليمانية).
- وزارة التخطيط، الجهاز المركزي للاحصاء، نتائج تعداد السكان لعام ۱۹۷۷.

دئ نشینی هاوچهرخ له ناحیه ی بازیان:-

دئ نشینی هاوچهرخ له عمراقدا، له گهل دامه زرانندی گوندو پیش خستی ناگری بهیچ شیوهیه ک جیا بکریته وه له بابته ی پهره پیدانی دپهاتی به شیوهیه کی تاییه تی و پهره پیدانی نیشتیمانی به شیوهیه کی گشتی . له پاریزگای سلیمانی چالاکیه کی نااسایی پهیداوو بو دووباره ریکتخستی نیشینگه دپهاتیه کان ، چونکه برپاردر (۱۸۹۰۹) کریکار له (۳۹۸) گوند کوبکریته وه ودابه شکریته سر (۵۶) نیشینگه که (۲۵۱۲۲) خانوو ده گریته خو و هرخانوویه ک دوو ژور و نانیدین و هه یوان و هوشیک و پیداوستی خزمه تگوزاری تری تیدایه.

سەرچاوه و پهراویزی به شی شه شه م

- ۱- بروانه:
- ۱- مديرية الآثار العامة، المواقع الأثرية في العراق، مطبعة الحكومة، بغداد، ۱۹۷۰، ص ۳۴۶-۳۴۷.
- ب- طة باقر، مقدمة في تاريخ الحضارات القديمة-القسم الاول (تاريخ العراق القديم)، الشركة التجارية للطباعة المحدودة بغداد، ۱۹۵۵، ط ۲، ص ۱۰.
- ۲- عهبدوللا غه فور، جوگرافیا کوردستان، دهزگای مؤکریان، ههولیر، ج ۴، ۲۰۰۵، لا ۲۲۹.
- ۳- خليل اسماعيل محمد، انماط الاستيطان الريفي في العراق، المصدر السابق، ص ۲۶.
- ۴- لیژهک ژیگیل، گوندوشارۆچکه گونديه کانی عێراقی ئیستا، وهرگیرانی عهزیز گهردی، چاپخانهی هاوسهر، ههولیر، ۲۰۰۰، لا ۹.
- ۵- کاوس قهفتان، چهند لیکۆلینه وهیک له میژووی (بابان-سۆران-بۆتان)، چاپخانهی ئهل حهوادیس، بهغدا، ۱۹۸۵، لا ۷-۹.
- ۶- شاكر خصبك، الاكراد (دراسة جغرافية اثنوغرافية)، مطبعة شفيق، بغداد، ۱۹۷۲، ص ۳۳۵.
- ۷- هه مان سهرچاوه، لا ۱۸۰-۱۸۱.
- ۸- نه محمد محمد صالح، شیکردنه وهیکی جوگرافی دابه شپوونی نشینگه دبهاتیه کان له قهزای —شارباژێردا، نامه ی ماسهتر، کۆلیجی زانسته مروفايه تیه کان، زانکۆی سلیمانی، ۲۰۰۶، لا ۴۷.

- ٩- احمد طه شهاب الجبوري، الاستيطان الريفي في قضاء الحويجة، رسالة ماجستير، كلية الاداب، جامعة بغداد، ١٩٨٧، ص ٧٢.
- ١٠- حمدي احمد الديب، في جغرافية العمران الريفي، المصدر السابق، ص ٣٦-٣٧.
- ١١- محمد شرتوح الرحبي، كفاءة التوزيع المكاني لمراكز الاستيطان في محافظة نينوى، رسالة دكتوراة، كلية الاداب، جامعة بغداد، ١٩٩٠، ص ١٤٢.
- ١٢- ايوب خليل اسماعيل، مورفولوجية القرية في الاقليم الجبلي (دراسة ميدانية في محافظة اربيل)، رسالة ماجستير، كلية الاداب، جامعة صلاح الدين، اربيل، ٢٠٠٣، ص ١٣-٢٧.
- ١٣- فؤاد حمة خورشيد، القرية الكردية، مجلة المجمع العلمي، الهيئة الكردية، المجلد (٢٧-٢٨)، بغداد، ص ١٠٨-١٠٩.
- ١٤- خليل اسماعيل محمد، سدرچاوهي پيشوو، لا، ٢٠٧.
- ١٥- صبري فارس الهييتي و خليل اسماعيل محمد، جغرافية الاستيطان الريفي، وزارة التعليم العالي، بغداد، ١٩٨٨، ص ١٩٠.
- ١٦- نهجده محمد صالح، سدرچاوهي پيشوو، لا، ١٤٩.
- ١٧- صبري فارس الهييتي، سدرچاوهي پيشوو، لا، ١٩٢.
- ١٨- خليل اسماعيل محمد، اقليم كردستان العراق (دراسات في التكوين القومى للسكان)، مطبعة كريستال، اربيل، ١٩٩٨.
- ١٩- خليل سعيد، معالم من حضارة وادي الرافدين، مطبعة النجاح الجديدة، الدار البيضاء، ١٩٨٤، ص ٢٩.
- ٢٠- ليژهك ژيگيل، سدرچاوهي پيشوو، لا، ٢٣.
- ٢١- هه مان سدرچاوه، لا، ٢٥.
- ٢٢- خليل اسماعيل محمد، اغماط الاستيطان الريفي في العراق، المصدر السابق، لا، ١٠٤.

٢٣- محمد عبدالله عمر اللهوني، التحليل الجغرافي للاستيطان الريفي في إقليم كوردستان العراق دراسة تطبيقية لمحافظة اربيل، اطروحة دكتوراة جامعة صلاح الدين، اربيل، ٢٠٠٢، ص ١٣٧.

٢٤- خليل اسماعيل محمد وايبوب خليل اسماعيل، التحليل الجغرافي لتوزيع المستوطنات الريفية في ناحيه قوشتهبه، گۆفاری زانکۆ، گۆفاری زانسته مۆفایه تییه کانی زانکۆی سه لاهه ددین/ههولیر، ژماره (٢٨)، چاپخانه ی زانکۆی سه لاهه ددین، ٢٠٠٦، ٣٣٦-٥٣.

٢٥- ايوب خليل اسماعيل، أ غماط التوزيع المكاني لمراكز الاستيطان الريفي في قضاء شقلاوة، گۆفاری زانکۆ، گۆفاری زانسته مۆفایه تییه کانی زانکۆی سه لاهه ددین/ههولیر، ژماره (٣٢)، چاپخانه ی زانکۆی سه لاهه ددین، ٢٠٠٧، ٢٩٩-٣١٦.

٢٦- خليل اسماعيل محمد وعبد علي الخفاف، تحليل جغرافي لنمط الاستيطان الريفي في ناحية بازيان/محافظة السليمانية، مجلة كلية الاداب، مطبعة جامعة البصرة، العدد ١٧، لسنة ١٩٨١